

Міністерство освіти і науки України
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Педагогічний факультет
Кафедра початкової та дошкільної освіти

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Виконала:

студентка педагогічного факультету
спеціальності 013 “Початкова освіта”
Мартинюк Світлана Володимирівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Мельничук Лілія Борисівна

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
доцент Рівненського державного
гуманітарного університету
Яковишина Тетяна В'ячеславівна

Рівне – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	9
1.1. Сучасні вітчизняні та зарубіжні дидактичні підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті морального виховання учнів початкових класів	9
1.2. Зміст, форми і методи морального виховання молодших школярів.....	20
1.3. Виховний потенціал педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у контексті морального виховання учнів початкових класів.....	33
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2 СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	45
2.1. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів.....	45
2.2. Педагогічний аналіз стану готовності майбутніх учителів до морального виховання учнів початкових класів	49
2.3. Модель професійної підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського	61
Висновки до розділу 2	72
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	76
3.1. Методика професійної підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів у контексті реалізації педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського	76
3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	90
3.3. Методичні рекомендації щодо удосконалення підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів	99
Висновки до розділу 3	103
ВИСНОВКИ	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112
ДОДАТКИ.....	122

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси глобалізації, євроінтеграції та реформування сучасної початкової школи окреслюють рамки освітнього простору, побудованого на утвердженні людини як найбільшої соціальної цінності, засадах гуманізму, дитиноцентризму, й вимагають від педагога готовності до діалогу шляхом встановлення з молодшими школярами відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товарищескості, емпатії та психологічного комфорту. Професійно компетентний учитель початкової школи сприймається в соціумі як особистість, яка вміє налагоджувати контакти з усіма учасниками освітнього процесу, незважаючи на вік, національність, соціальний стан, належність до різних культур тощо; тим самим стверджуючи власну позицію морального відношення до оточуючих. Отже, майбутній педагог має бути носієм гуманістичних цінностей, здатним проявляти моральну поведінку та культивувати її в молодших школярів.

Зasadничі ідеї морального виховання молодших школярів відображені в низці визнаних в Україні міжнародних документів (Конвенція про права дитини (1989) [49]), Конституції України (1996) [50] та наскрізною лінією проведені у Законах України «Про освіту» (2017) [38], «Про вищу освіту» (2014) [37], в нормативно-правових актах системи освіти України: Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) [65], Концепції Нової української школи (2016) [67], Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) [52].

Дослідження свідчать, що моральна культура у школяра більш ніж будь-яке інше структурне утворення внутрішнього світу людини визначає соціальну стійкість системи її взаємин із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування самосвідомості та професійних якостей. У сучасних умовах розвитку суспільства науково-теоретичні засади формування особистості, її загальної і, зокрема, моральної культури розроблялися у працях К. Байші, В. Діуліної, А. Донцова, І. Зязюна, О. Кузнєцової, В. Лозової, О. Пометун, О. Савченко, О. Сухомлинської, та ін. Питання морального виховання дітей та

молоді досліджуються в працях І. Беха, Г. Ващенко, О. Вишневського, А. Макаренка, К. Ушинського, В. Сухомлинського та ін. Вітчизняні науковці (І. Бех, Н. Волкова, М. Євтух, В. Кремень, Н. Миропольська, Ю. Руденко, Л. Сущенко, Г. Шевченко та ін.) вказують на те, що в країні час докорінно переглянути та переосмислити систему професійної підготовки майбутнього вчителя та оновити зміст, форми і методи морального становлення особистості.

Проте питання педагогічних умов формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів поки що не достатньо відображені в психолого-педагогічних працях. Недостатня увага до означеної проблеми на теоретичному рівні ускладнює пошук практичних шляхів розвитку цього педагогічного утворення. Реалії сьогодення вимагають переоцінки, актуалізації, аналізу та порівняння ряду національних та загальнолюдських моральних цінностей.

З огляду на актуальність, соціальну значущість і необхідність пошуку можливих шляхів розв'язання зазначеної проблеми, нами обрано тему магістерського дослідження: **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати сучасні вітчизняні та зарубіжні дидактичні підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті морального виховання молодших школярів;

2) обґрунтувати сутність виховного потенціалу педагогічної спадщини В. Сухомлинського у контексті морального виховання учнів початкових класів;

3) здійснити педагогічний аналіз рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання учнів початкових класів та уточнити критерії, показники

та рівні готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів;

4) розробити модель професійної підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського;

5) на основі моделі розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику професійної підготовки майбутніх учителів до морального виховання учнів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – методика готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського;

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що підготовка майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського. відбуватиметься ефективніше за дотримання таких педагогічних умов: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкової освіти; використання активних методів навчання, застосування яких робить студентів активними учасниками процесу навчання; відображення ідей В. Сухомлинського у змісті навчальних дисциплін підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта».

Методи дослідження – *теоретичні*: аналіз та узагальнення наукової, навчально-методичної й методичної літератури з проблеми модернізації освіти; аналіз навчальних планів і програм, нормативної документації закладів вищої освіти щодо організації морального виховання молодших школярів з метою вивчення реального стану підготовки студентів до морального виховання учнів

засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; конкретизація сутності та схематизація структури окресленої діяльності; проєктування підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів на основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського; *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження, аналіз процесу морального виховання; анкетування й опитування з метою вияву способів удосконалення освітнього процесу; бесіда та тестування студентів для вияву рівнів їхньої підготовки до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; педагогічний експеримент із метою вияву ефективності психолого-педагогічних умов та запропонованої моделі підготовки майбутніх учителів до морального виховання учнів; *статистичні*: математична обробка результатів дослідно-експериментальної роботи та їх інтерпретація.

Етапи й організація дослідження.

На першому етапі (вересень-жовтень 2019 р.) обґрунтовано актуальність проблеми; з'ясовано стан її розробленості в науково-педагогічній літературі; визначено програму та методику дослідження; проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі (листопад-січень 2019-2020 рр.) проведено констатувальний експеримент з метою діагностики рівнів готовності майбутніх учителів початкової освіти до окресленої діяльності; створено модель і технологію підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; розроблено навчально-методичні матеріали для проведення експериментальної роботи; проведено формувальний експеримент шляхом впровадження в освітній процес закладу вищої освіти експериментальної технології та корекції програми пропедевтичної практики; узагальнено проміжні результати експерименту.

На третьому етапі (лютий-жовтень 2020 р.) здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленої моделі та технології підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; проведено формувальний і контрольний

експерименти; сформульовано загальні висновки і рекомендації щодо впровадження теоретичних та практичних результатів дослідження в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти; визначено перспективи подальших наукових пошуків у сфері досліджуваної проблеми.

Експериментальна база дослідження – Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука, педагогічний факультет. У експерименті взяли участь 40 студентів. Представники груп ПДВ-18, ПП-18 представили експериментальну групу, а представники ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 – контрольну. Кількість представників обох груп однакова – по 20 осіб.

Наукова новизна одержаних дослідження:

- *вперше*: розроблено модель й на її основі реалізовано технологію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського;

- *уточнено* поняття «професійна підготовка майбутніх педагогів»; «моральне виховання»; сутність і структуру морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, виокремлено її специфіку у закладі вищої освіти; обґрунтовано критерії, показники та охарактеризовано рівні професійної готовності майбутніх учителів початкової освіти до окресленої діяльності;

- *набули подальшого розвитку* теорія і методика формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Практичне значення результатів дослідження полягає в їх достатній готовності для використання в освітньому процесі вищої школи: удосконалено навчально-методичний комплекс дисциплін «Теорія та методика виховання», «Вступ до спеціальності», «Педагогічні технології в початковій школі», та систему діагностичних методик, інтерактивних вправ, завдань для обов'язкової та варіативної роботи. Основні положення та висновки дослідження доцільно

використовувати під час розробки методичних матеріалів для самостійної, індивідуальної роботи студентів; результати дослідження можуть бути використані для оновлення змісту лекційних, практичних занять з фахових методик початкової освіти, організації педагогічної практики.

Результати магістерського дослідження впроваджено в освітній процес ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка» С. Дем'янчука», студентському науково-практичному семінарі «Психолого-педагогічні засади формування освітнього середовища НУШ в умовах особистісно-зорієнтованого навчання» (4 червня 2020 р.), студентській науково-практичній конференції «Сучасні психолого-педагогічні дослідження: теорія та практика» (23 листопада 2020 р.).

Публікації. Основні положення магістерського дослідження висвітлено у наступних публікаціях:

1. Мартинюк С.В. Використання хмарних технологій майбутніми вчителями початкової школи в процесі морального виховання молодших школярів. *Збірник студентських наукових праць*. № 1 (13). Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2020. 263 с. С.74-80

2. Мартинюк С. В. Морально-етична бесіда як один з активних методів формування моральної свідомості молодших школярів. *Збірник тез виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (15–16 жовтня 2020 р.)*. Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2020. С. 94-96.

Структура та обсяг дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (109 найменувань). Загальний обсяг роботи – 145 сторінок, основний текст дослідження викладено на 112 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

1.1. Сучасні вітчизняні та зарубіжні дидактичні підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті морального виховання учнів початкових класів

Людство впевнено увійшло у третє тисячоліття. Нині, як ніколи, стає очевидним, що подолати все негативне, створити життя, достойне кожної людини, здатні не просто люди розумні, а люди знаючі й відповідальні. Це завдання зможе реалізувати оновлена загальнолюдська система освіти. Ступінь розвитку суспільства буде в найближчі роки визначатись рівнем професійної підготовки і мірою людських якостей вчителя, професора, учня, студента.

Сучасний розвиток української держави, вибір курсу на демократизацію суспільства та інтеграція до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього й науково-технічного простору, відповідно до положень Болонської декларації, передбачає впровадження нових норм і стандартів у освіті, науці та техніці України, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків [5, с. 12].

Вивчення педагогічного доробку, створеного вченими дозволило зробити висновок про те, що, вирішуючи проблему психолого-педагогічної підготовки педагога, вони ставили в центр своєї уваги професійну підготовку соціально-активної особистості, громадянина-гуманіста, людини з високими моральними принципами, професіонала-патріота.

Відомі науковці А. Бойко, Ю. Азаров, М. Боришевський, О. Киричук, О. Матвієнко [59, с. 24] аналізуючи витоки деморальності освіти і виховання в сучасних умовах, шукають і визначають шляхи, зміст, форми і методи морального виховання підростаючого покоління. Розглядаючи різні аспекти проблеми моральності, вони сходяться на оцінці особливої ролі вчителя в

складному становленні моральної особистості учня, а звідси –необхідності підготовки відповідного випускника вищого педагогічного навчального закладу.

В цілому аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема підготовки майбутнього вчителя широко представлена в психолого-педагогічних дослідженнях. Однак, ознайомлення зі станом професійної діяльності вчителів початкових класів в контексті їх підготовки до морального виховання дозволяє говорити про наявність значних труднощів, які мають місце під час вирішення ними завдань морального виховання.

Виходячи з національної ідеї та головної цільової настанови сучасної школи – виховувати гармонійно розвинену, інтелектуально-творчу, духовну особистість [51], педагоги повинні формувати у свідомості підростаючого покоління принципи високоморальності й благородства. І чим повніше і глибше втілюватимуться в шкільну і суспільну практику моральні принципи, тим успішніше досягатиметься мета виховання, тим ефективнішим буде виховний процес. Ця об'єктивна реальність зумовлює прояв у нашому суспільстві закону залежності результатів будь-якої виховної системи від ступеня відповідності педагогів і вихованців призначенню даної системи, тобто закону відповідності мети виховання виховним відносинам.

Основні методологічні положення проблеми морального виховання визначаються даними сучасної науки про походження, сутність і роль моралі, шляхи морального розвитку особистості.

Відомо, що в латині здавна існувало слово «mos», яке означало «характер, вдачу, звичай». Водночас воно тлумачилось ще як «припис, закон, правила». Виходячи з цих значень Марк Туллій Цицерон утворює слово «moralis» - «той, що стосується вдачі, характеру, звичаїв». Слідом за ним Сенека та інші письменники починають використовувати термін «moralitos» - мораль [78].

Ці два поняття –моральність і мораль –до цього часу використовуються паралельно. Проте, ми поділяємо думку І. Якиманської, з приводу того, що мораль –передусім, певна форма свідомості, що є сукупністю усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки [107, с. 7]. Моральність розуміється

як втілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними. При цьому мораль надає моральності певних орієнтирів, а для самої моралі (як форми свідомості) конкретні моральні якості, які є проявом у дійсності, виступають критерієм, своєрідним «камертоном» поведінки [107, с. 74].

Проблема єдності моральної свідомості, моральних цінностей і поведінки тісно пов'язана з розв'язанням завдань рівня досконалості морально розвиненої особистості. Тому таким важливим стає питання про зміст моральних якостей. В педагогічній літературі та практиці зміст понять якостей, їх число не мають усталеного числового визначення.

Мораль, виступаючи формою суспільної свідомості, що представляє сукупність принципів, вимог, норм і правил, регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя [19, с. 80].

Психологи визначають два основні способи регулювання поведінки людей: зовнішнє регулювання, яке базується на моральних нормах-вимогах та суспільній думці; і внутрішнє регулювання, яке базується, перш за все, на моральній свідомості, моральності мотивів, добровільної поведінки.

Звичайно, як прояв духовного життя суспільства мораль відображає суспільну свідомість і суспільну волю людей. Мораль – форма суспільної свідомості, що являє собою сукупність принципів, вимог, норм і правил, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя. Загальнолюдські моральні цінності, індиферентні щодо соціально-економічних перетворень, як стверджують сучасні дослідники І. Бех [11], В. Демиденко, М. Шилова [105, с. 57-58].

Формування якостей і рис особистості розглядаються в основному з позицій теорій відносин: І. Зязюн, О. Леонт'єв, О. Ковальов, О. Щербаков та інші.

На думку відомого психолога П. Якобсона, в людині перш за все формується його ставлення до інших людей, комунікативні якості, які стають внутрішньою передумовою щодо розвитку інших якостей особистості. Такий

розвиток і перетворення відбувається за умови посилення «новоутворень» системою виховання і досвідом поведінки людей [109, с. 145].

У зв'язку з цим процес морального виховання можна розглядати як цілеспрямовано організовану систему взаємодії: студент-педагог, студент-студент, студент-учень, студент-оточення, а процес морального розвитку – як взаємодію зовнішніх і внутрішніх факторів.

Внутрішні фактори, на думку вчених, є досить широкими і характеризуються різними ознаками:

- 1) внутрішня позиція (І. Бех, Л. Божович, Т. Мальковська);
- 2) сприйнятливість (Т. Якобсон);
- 3) переконання (З. Васильєва, О. Киричук);
- 4) виховні можливості (Є. Бондаревська, С. Гончаренко, Н. Щуркова);
- 5) здатність до емоційного відгуку (М. Боришевський, В. Кабуш, А. Макаренко, В. Сухомлинський);
- 6) духовні потреби (В. Гумбольдт, М. Коган).

Домінуючим фактором, який регулює інтереси, світогляд і поведінку особистості є свідомість як єдність знання і відносин. При цьому надбудовою є самосвідомість як сукупність знань про себе і ставлення до себе. Звідси розвиток моральних якостей розглядається як оволодіння суб'єктом соціальними зразками моральної поведінки: ідеал-знання-особистісний зразок (визначений власно суб'єктом). Такий поступовий перехід від зразка-ідеалу до особистісного зразка, котрий стимулює самовдосконалення, саморозвиток особистості.

Це дозволяє зробити припущення про те, що моральний розвиток особистості можна здійснювати, якщо педагогічна діяльність має цілеспрямований характер, пропонує еталон, мету і зміст діяльності та поведінки і забезпечує їх усвідомлення, свідому поведінку і прояв особистісних моральних якостей.

Завдання морального виховання учнів вирішуються на основі врахування комплексного підходу до проведення виховної роботи, адже тільки такий підхід забезпечує розвиток в особистості учнів стійких моральних якостей, набуття нею

відповідної спрямованості, активної життєвої позиції.

Спираючись на теорію моралі, її принципи, правила та категорії моральності, вчитель, плануючи освітньо-виховну діяльність повинен прогнозувати які моральні уявлення, знання і переконання, почуття та звички він може формувати в учнів, організовуючи взаємини у навчанні, праці та відпочинку.

Як прояв духовного життя суспільства мораль відображає суспільну свідомість і суспільну волю людей. Вона носить історичний характер, зі зміною суспільно-економічних умов життя у людей змінюються погляди і поняття, тобто їхня суспільна свідомість.

За словами Є. Шестуна, людина причетна до двох світів –матеріального та духовного. Матеріальний світ сам по собі не є злом, але він має в собі спокусу, яка приводить до зла. Проявлення зла в людині пов'язано з інертністю людського буття, тому завдання оновлення людської особистості передбачає переборення інертності і досягнення моральної досконалості [104, с. 456].

У контексті підготовки вчителя до морального виховання учнів ми звертаємо увагу на можливості інтегрування ним національних надбань з морального виховання в процес формування високоморальної особистості українця. У вітчизняній педагогічній науці зміст морального виховання включає прогресивні традиції, які становлять частину духовного життя народу –це народні традиції, шанобливе ставлення до батьківщини, до праці, дітей до батьків, молоді до людей похилого віку, бережливе ставлення до природи, почуття обов'язку, відповідальності, справедливості, моральної самосвідомості.

Моральне виховання важливо здійснювати не лише засвоєнням теорії, норм і правил поведінки, в процесі навчання а й спеціально організованою вчителем моральною освітою, моральною діяльністю, спрямованою на формування моральної поведінки, проїнятої почуттям істини, доброти, прекрасного, на формування таких моральних якостей, як батьківщинолюбство, національна гідність, лицарство, міжнаціональна повага та дружба, вдячність, любов до праці, дисциплінованість, честь, совість.

Основні методологічні положення проблеми морального виховання визначаються даними сучасної науки про походження, сутність і роль моралі, шляхи морального розвитку особистості.

Необмежені можливості для формування високоморальної особистості відкриває її раціонально організована і ефективна морально-виховна діяльність. Її слід розглядати як одну з умов ефективного морального виховання.

Різноманітність змісту, форм і методів освітньо-виховної роботи у школах знаходить свій вияв у таких її напрямках: освітня позакласна робота; суспільно-соціальна робота; заняття різними видами мистецтва; народознавча діяльність тощо. Запорукою ефективності зазначеного процесу є відповідна до вимог часу професійна підготовка майбутніх учителів до морального виховання учнів.

Складний процес становлення майбутнього вчителя як багатогранної особистості з кращими моральними якостями ставить його на різних курсах у різні ситуації. Це потребує від викладачів досконалої орієнтації щодо нюансів управління цим процесом. Якщо на першому курсі студент – це відображення репродуктивної діяльності, то на третьому – четвертому – це прояв скептицизму, самовпевненості в усіх своїх проявах, яка поступово може перерости в позитивний критичний самоаналіз, самооцінку вчинків і дій.

Так, В. Акімов підкреслює, що період зрілості (18-20) років є найбільш активним періодом становлення характеру, розвитку моральних почуттів, оволодіння повним комплексом соціальної ролі майбутнього вчителя. Звідси можна зробити висновок, щодо врахування знань особливостей найбільш чутливого віку і шляхом організації цілеспрямованої діяльності формування установки на підготовку до морального виховання [2, с. 27].

Таким чином, ми вважаємо, що готовність майбутніх учителів до морального виховання є компонентом їх готовності до професійної діяльності. Це складне соціально-психологічне утворення, яке характеризується усвідомленням значущості морального виховання, спрямованістю професійно-педагогічних умінь і навичок щодо його здійснення.

У дослідженнях вчених де розглядаються проблеми морального виховання,

зазначається такий факт, що в педагогічних дослідженнях частіше звертається увага на розумове або фізичне виховання. Однак, сучасному суспільству потрібні фахівці, які володіють умінням пристосовуватися до мінливих життєвих умов, передбачити конфліктні ситуації, а також володіють умінням їх уникати. Такі ж вимоги можна пред'явити педагогам на сучасному етапі розвитку суспільства, додамо також вміння діяти в нестандартних ситуаціях і креативно мислити, проявляючи свої творчі здібності і неординарність мислення. Наявність високого рівня педагогічної культури, також постає однією зі складових якостей сучасного вчителя.

Відзначимо, що наявність високого рівня моральної вихованості включає в себе здатність індивіда орієнтуватися у великій кількості моральних норм, правил моралі, етичних уявлень. Адже, в контексті досить великої кількості норм і правил, учню часто важко зорієнтуватися в них, тому в даній ситуації допомога педагога являє собою істотну складову системи морального виховання, так як в освітній установі саме педагог є зразком прояву моральних якостей і цінностей. При цьому необхідно уточнити, що не тільки теоретичні знання норм і правил поведінки є показником моральності, скільки вчинки і дії особистості. У ході виховного процесу, слід зазначити той факт, що заучування правил поведінки в суспільстві і етичних норм не гарантує їх виконання учнями в реальному житті. У даному випадку мова йде про приклади, якими в першу чергу є соціально значущі дорослі: батьки, члени сім'ї, педагоги, вихователі, в певний період і однолітки.

Психологи ведуть мову про те, що, якщо не проводити цілеспрямовану роботу для розвитку моральних уявлень в початковій школі, моральні уявлення, моральні поняття залишаться на базовому життєвому рівні. У педагога початкової школи досить об'ємний спектр напрямків діяльності, які він може використовувати при реалізації завдань морального виховання. До таких методів і засобів відносяться етичні бесіди, аналіз прикладів з навколишньої дійсності, обговорення прочитаних книг, переглянутих фільмів, звичайно особистий приклад педагога і батьків.

Відповідно педагог не тільки контролює наявність знань в області моральних понять і уявлень, він постійно повинен нагадувати учням про відповідні правила поведінки, дії, що співвідносяться з даними правилами. Оскільки лише теоретичними знаннями моральних понять не обмежується область морального виховання, тому дитина повинна діяти відповідно до засвоєних правил, які повинні увійти до неї в звичку. Лише після цього можна приступати до формування моральних переконань, заснованих на засвоєних моральних поняттях і уявленнях. Фахівці, що вивчають дані аспекти морального виховання, говорять про те, що перехід моральних понять людини в її моральні переконання відбуваються на більш високому рівні, тобто усвідомлення моральних уявлень, при цьому задіяні почуття і воля людини.

Видатний радянський педагог А. Макаренко, відзначав що звички і досвід моральної поведінки учнів ґрунтується на їх щоденних вчинках, в яких постійно проявляється моральна сутність особистості. Тому з віком переконання учнів набувають таку якість як, стійкість. Здійснюється це завдяки накопиченому життєвому досвіду, даний процес супроводжується їх перетіканням в якості особистості учня. При цьому наголошується на тому факті, що при реалізації моральних переконань у вчинках та у повсякденному житті індивід відчуває себе задоволеним і радісним.

Вчинки кожної людини відображають рівень її моральної культури, і завжди мають зв'язок з її свідомістю. В. Сухомлинський писав, що: «Моральні істини, усвідомлюють людьми, як вираження добра, живуть у вчинках, в поведінці. Етична мораль активна тільки в дії, виражається у взаєминах. Тому необхідно знати, як керуватися у своїх вчинках» [88, с. 14]. Моральні відносини і вчинки можна охарактеризувати особливістю оціночної властивості, тобто значимість їх визначається моральними оцінками насамперед самою особистістю і оточуючими. За вчинками людини навколишній соціум судить про рівень сформованості її морально-етичної культури.

В системі початкової освіти спостерігається ряд кардинальних змін, що впливають на зміну характеру і власне технологій професійної діяльності

педагога. У роботі вчителя початкових класів з'являються нові функції, які раніше не були властиві даній професійній діяльності. Зокрема, така функція як дослідницька, в основі якої пошук нових ідей і рішень в змісті сучасної початкової освіти. Ще одна раніше невідома функція сучасного педагога початкової школи – діагностична. Ця функція повинна здійснюватися при тісній співпраці зі шкільним психологом. Наступною, серед сучасних функцій виділяють експертну, що передбачає здатність вчителя початкової школи орієнтуватися у представленому на сьогоднішній день різноманітні програм, методик, технологій і можливостей їх застосування в навчальному процесі [77].

Важливо підкреслити, що в нинішніх умовах підвищення рівня педагогічної майстерності є особистісним зростанням вчителя, його професійним розвитком. Стають більш значущими такі професійні якості як: наявність професійно-етичної культури; здатності до самостійної адаптивності; наявність здібностей до критичних оцінок і інтеграції прикладів особистого досвіду з педагогічною діяльністю; здатність до прояву особистих креативних якостей, які дають можливість генерувати унікальні педагогічні ідеї і отримувати інноваційні педагогічні результати; здатність до рефлексії власної професійної діяльності, а також її результатів; володіння високим рівнем загальної комунікативної культури [67, с.102].

Складна система професійної підготовки студентів вищого педагогічного навчального закладу, компоненти якої взаємопов'язані один з одним, зумовлює необхідність приділяти певну увагу формуванню кожного з компонентів готовності в ході навчально-виховного процесу в контексті підготовки їх до морального виховання учнів в педагогічному університеті. Під майстерністю вчителя в питаннях морального виховання дітей слід розуміти складний прояв особистості, що включає погляди, мотиви, знання, вміння, педагогічний досвід.

Майстерність педагога в даних питаннях є важливою передумовою формування в учнів морально-етичних знань і умінь [47, с. 95]. Основними компонентами майстерності в питаннях морального виховання вчителя початкових класів є, на наш погляд, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і

рефлексивний.

Мотиваційний компонент включає наявність інтересу до виховної роботи з дітьми стосовно питань морального виховання, бажання здійснювати її на високому рівні. Когнітивний компонент – це знання законів етики; знання змістовної частини цілей і завдань морального виховання учнів початкових класів, володіння формами і методами організації навчальної діяльності та позакласних заходів. Уміння робити аналіз педагогічної ситуації, в рамках якої здійснюється процес морального виховання; знаходити проблеми в практичній діяльності, реально зіставляти власні можливості, необхідні при вирішенні завдань морального виховання з існуючою соціальною ситуацією, становлять рефлексивний компонент. Діяльнісний компонент включає: практичні навички відбору змісту процесу морального виховання, здатності використовувати форми і методи морального виховання, планувати педагогічну діяльність відповідно до вікових і психофізіологічних особливостей учнів.

Перераховані та описані компоненти становлять основу, з якої необхідно починати організацію процесу підвищення педагогічної майстерності стосовно питань морального виховання. Сучасний педагог, це професіонал, який володіє сучасними досягненнями науки про людину, про закономірності її розвитку, постійно удосконалює власні комунікативні здібності, розвивається в особистісному і професійному планах. Діти при спілкуванні з учителем, часто інтуїтивно відчують, що варто наслідувати, сприймаючи педагога як особистий приклад. Особливо в початковій школі, педагог є яскравим прикладом для наслідування, стає реально значущим дорослим не тільки в плані засвоєння того чи іншого роду теоретичних знань, а також в манері поведінки, в моральних оцінках тієї чи іншої ситуації, в прояві особистісних якостей. Відповідно до цього, необхідно чітко розуміти важливість морального виховання педагога. Дана категорія оцінюється перш за все не з раціональної, а з емоційної точки зору. Зокрема, з точки зору його емоцій в процесі вибудовування відносин з оточуючими людьми.

Отже, особливість професійної діяльності педагога початкової школи

полягає в тому, що з його уроків закладається в учнів базове уміння та бажання вчитися, а також закладаються зразки поведінки в освітньому закладі та в суспільстві в цілому.

Дослідники виділяють ряд етапів, характерних для процесу розвитку моральної культури учня початкової школи. Періодизація даних етапів, збігається з переходом дитини з одного класу в інший. Основними критеріями в даній періодизації вважається набутий досвід взаємодії учня з навколишнім світом, а також такі прояви морально-етичних переконань особистості як:

- 1) ступінь засвоєння моральних норм і правил поведінки, перехід більшої її частини в звички учня; усвідомлення потреби в необхідності моральних знань;
- 2) орієнтування дитини на практичне застосування знань; прояв в процесі спілкування доброти, чуйності, милосердя до оточуючих, природи; прояв дбайливого ставлення до всього;
- 3) ступінь прояву естетичних почуттів; вміння і потреба в сприйнятті прекрасного, потреба в самовираженні засобами творчої діяльності.

Перераховані критерії сформованості моральної культури учня являють собою своєрідний орієнтир для педагога, який допомагає йому планувати і реалізовувати процес морально-етичного виховання. Процес формування морально-етичних уявлень, умінь і навичок педагогічної майстерності можна представляти у відриві від практикоорієнтованого критеріально-оціночного апарату, який дозволяє об'єктивно оцінювати ступінь готовності педагога до реалізації завдань морально-етичного виховання.

Отже, з точки зору науки, критерієм вважається ознака, ґрунтуючись на яку можна оцінювати, визначати, класифікувати досліджуваний об'єкт або процес. Процес вибору необхідних критеріїв повинен бути усвідомленим, так як в даному випадку є ризик зробити помилку, а також варто відзначити про важливість кількості критеріїв для класифікації досліджуваного поняття. У разі наявності складного об'єкта для оцінки необхідно розробити комплекс критеріїв, що має на меті зробити об'єктивно-якісну оцінку.

1.2. Зміст, форми і методи морального виховання молодших школярів

Глибокі перетворення суспільного життя вимагають пошуку і оновлення нових підходів до організації виховного процесу в сучасній школі. Виховання особистості за своєю сутністю процес інтегративний, оскільки передбачає поєднання найрізноманітніших, часто навіть протилежних властивостей і якостей в єдине ціле. Тому особливої актуальності в процесі реформування системи освіти набуває пошук ефективних психолого-педагогічних засобів, форм і методів виховної роботи, спрямованої на формування моральних якостей учнів.

Якості особистості це інтегрована система інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей людини, що відображають моральні цінності і норми людського співжиття і визначають лінію поведінки людини. Такі погляди на структуру моральних якостей дають право стверджувати, що *моральні якості* – це складна інтегративна властивість, яка виражається у розумінні і визнанні загальнолюдських цінностей, поважному ставленні до людей, почутті співпереживання й відповідальності перед ними, в стійкій моральній поведінці [26, с. 254].

Психолого-педагогічна наука розглядає процес формування моральних якостей особистості як послідовний перехід знань про моральні норми поведінки і моральні переконання в потребу у моральних вчинках і взаємостосунках (взаємовідносинах). Обов'язковим структурним компонентом тієї чи іншої якості є знання про її сутність.

У процесі теоретичного дослідження з обраної теми перед нами постали проблеми, розв'язання яких необхідне для побудови концепції становлення особистості учнів молодшого шкільного віку в умовах традиційної системи навчання. Аналіз наукової літератури показав, що центральне місце в особистісному розвитку молодшого школяра займає проблема морального розвитку.

Моральна поведінка – це здійснення дій та вчинків у відповідності з нормами та правилами моралі. Моральна поведінка людини базується на засвоєних моральних цінностях. Власна система моральних цінностей

утворюється у кожної людини у цілісному процесі її розвитку, відтворюючи моральні норми суспільства, які засвоєні на рівні індивідуальної свідомості. Особливість цієї системи полягає у полегшенні процесу переведення існуючих моральних норм у моральні вимоги до себе, які реалізуються на рівні самоконтролю [54, с. 23].

Дослідники проблеми моральної поведінки наголошують, що певні форми поведінки не повинні засвоюватись дитиною автоматично, без емоційного ставлення до них, без моральної мотивації, оскільки, важливо, щоб вони що перетворились на потребу в моральній поведінці. Вчені відмічають тенденцію, згідно з якою моральність починає відігравати все більш помітну роль у житті суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Адже повсякчас людина постає перед необхідністю морального вибору, моральної взаємодії з іншими людьми. Саме дотримання норм суспільної моралі і побудова своєї поведінки на її принципах забезпечує людині успіх її діяльності у всіх сферах буття. Прилучення кожної людини до моральних цінностей збагачує її не лише як особистість, – при цьому й суспільство стає більш моральним. Іншими словами, моральність суспільства складається із моральності кожного його члена. Морально зріла особистість діє згідно норм не через те, боїться зовнішніх санкцій, а тому, що не може чинити інакше.

Систему моральних цінностей О. Вишневський поділяє на такі групи [20, с. 3-5]:

Абсолютно вічні – мають універсальне значення та необмежену сферу застосування і носять загальнолюдський характер (доброта, правда, любов, чесність, гідність, красу, мудрість, справедливість та ін.).

Національні – є значущими для одного народу і не завжди поділяються іншими народами. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи цінностей відносяться такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо.

Громадянські – ґрунтуються на визнанні гідності людей і знаходять своє застосування в демократичних суспільствах. Це поняття прав і свобод людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо.

Сімейні – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо.

Цінності особистого життя – мають значення щонайперше для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, її господарський успіх, стиль приватного життя тощо [20, с. 3-5].

Формуванню національної самосвідомості молоді сприяє чимало важливих сфер, з-поміж яких надзвичайно актуальними в сучасних умовах є:

- 1) історія минулого нашого народу;
- 2) рідна мова;
- 3) народознавство;
- 4) художньо-поетична література;
- 5) гуманістичне виховання.

Слід розрізняти і означувати такі категорії, як мораль і моральність. *Мораль* – це сукупність норм поведінки людей, що регулюють їх відношення до суспільства, нації, колективу, один до одного, підтримане особистим переконанням, традицією, суспільною думкою. Моральні норми складають основу моральності людини, але повністю її не визначають. Моральність включає моральні погляди, теорії, переконання, почуття, відношення людей, моральні поведінку [23, с. 57].

Моральна свідомість школяра – одна із сторін суспільної свідомості її суб'єктивно-ідеальна форма, яка у вигляді уявлень і понять відображує реальні відношення і регулює моральну сторону його діяльності [23, с. 57].

Моральні переконання – це пережиті та узагальнюючі моральні принципи, норми. Вони формуються в процесі активного й вольового оволодіти всім багатством моральної культури і стають керівництвом до дії особистості [23, с. 58].

Моральні почуття виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості. У результаті формування почуття в системі морального виховання з'являється емоційне відношення до того, що раніше було байдужим [23, с. 58].

Моральні звички – це корисні для суспільства, стійкі форми поведінки (образ дії), які стають потребою людини і здійснюються в будь-яких ситуаціях і умовах [23, с. 59].

Моральна спрямованість – це стійка суспільна позиція особистості, що складається в результаті світоглядно основи, домінуючих мотивів поведінки і проявляється як властивість особистості в різних умовах і обставинах [23, с. 59].

Про моральність людини судять за її поведінкою. Моральне виховання включає: принципи, норми, правила моралі та прогресивні традиції, які становлять частину духовного життя народу. В Україні – це народні традиції, шанобливе ставлення людей до Батьківщини, праці, дітей до батьків, молоді до людей похилого віку, бережливе ставлення до природи, ідеали національних історичних героїв, видатних осіб.

Моральне виховання учнів відбувається в сім'ї, школі, у середовищі товаришів, на вулиці. Найбільш організовано і цілеспрямовано цей процес протікає в школі. Дієвість моралі проявляється в тому, що те, що суспільство вважає необхідним і справедливим, повинно стати особистісно необхідним, тобто основою поведінки особистості. Моральне виховання не зводиться лише до засвоєння норм і правил поведінки, а спрямоване на формування таких моральних якостей, як патріотизм, національна гідність, дружба, повага, обов'язки, вдячність, скромність та ін.

Моральне виховання в школі вирішує такі завдання:

- 1) формування моральних понять, поглядів, переконань;
- 2) виховання моральних почуттів;
- 3) виховання навичок і звичок моральної поведінки, набуття учнями досвіду моральних відносин [16, с. 45].

Моральне виховання – це виховання діяльністю школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі, участь у практичній діяльності [23, с. 60].

У повсякденному житті вихованість особистості оцінюється за різними ознаками і властивостями (залежно від їх цінності). Найчастіше її визначають рівнем володіння нормами і правилами поведінки, що традиційно склалися. У народних оцінках вихованість передусім оцінюється гуманізмом, здійсненими добрими справами та вчинками. Тому завданням морального виховання є виховання доброти, чуйності, готовності прийти на допомогу будь-якій людині у біді, здатність співчувати, виховувати внутрішню потребу жити та діяти за принципами загальнолюдської моралі.

Зміст морального виховання в школі: формування національної самосвідомості (виховання любові до рідної землі, свого народу, освоєння етнічної спільноти, національних цінностей, залучення до практичних справ розбудови нашої країни, формування почуття гідності й гордості).

Етапи формування національної самосвідомості:

1) Етап етнічної самосвідомості.

2.) Етап національно–політичного усвідомлення.

3) Етап громадсько-державного усвідомлення.

3.1) екологічне виховання;

3.2) непримиренне ставлення до нікотину, алкоголю, наркотиків (профілактика (шкідливість, згубність),наслідки (психологічні гальма, соціальне зло));

3.3) статеве виховання – забезпечення правильного статевого розвитку. Профілактика: повага до себе, повага до протилежної статі.

3.4) правове виявлення, дотримання режиму дня, гігієна, ставлення до вимог законів і правил співжиття, виховання поваги до української держави і правил;

3.5) етичне виховання [23, с. 60].

Методична основа етики – наука про мораль. Моральне виховання базується на формуванні моральної свідомості, моральних почуттів, що засновані на етичних нормах поведінки. Усі ці компоненти взаємозв'язані. Моральна поведінка пов'язана з усвідомленням етичних норм. Про свідомість судять по вчинках; свідомість і діяльність завжди пройняті почуттям.

Формування моральної свідомості тісно пов'язане з розумовим розвитком учнів. Засвоєння знань про природу і суспільство формуються моральні цінності та якості.

Моральні переконання – це система дійових моральних цінностей особистості.

Формування моральних переконань передбачає:

- 1) емоційну забарвленість навчально-виховного процесу;
- 2) позитивне налаштування вчителя(яскраво виражене його особистісне ставлення до розгляду норм моралі та моральних якостей);
- 3) переконану аргументацію наведених прикладів;
- 4) навчання учнів аналізу, оцінювання та самооцінювання морального аспекту вчинків та поведінки;
- 5) зв'язок навчальної та позаурочної роботи з навколишнім життям, використання для аналізу різноманітних, в тому числі і негативних явищ [16, с. 46].

Моральне виховання не можна здійснювати без чіткого уявлення про засоби виховання, без знання спеціальних методів, за допомогою яких можна досягти поставленої мети. Методи морального виховання зумовлюються завданнями морального виховання і психологічними особливостями та віком вихованців. Методи, якими користуються у школі, умовно можна поділити на такі групи:

- 1) Формування моральної свідомості та самосвідомості (морально-етичні бесіди, переконання, навіювання, роз'яснення, особистий приклад педагога).

2) Організації діяльності та формування досвіду моральної поведінки (вимоги, поради, натяк, прохання, довіра, громадська думка, доручення, виховні ситуації).

3) Стимулювання моральної діяльності і морального розвитку (змагання, заохочення, схвалення, ігри, спілкування).

4) Методи контролю та аналізу рівня вихованості (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів діяльності, виконання доручень, створення ситуацій для вивчення поведінки учнів) [14, с. 16].

Під час навчання у школі, учні отримують не тільки певну систему знань з основ наук, а й систему етичних знань, які стають основою для виховання в них високих моральних переконань. Знання про мораль, що їх ми подаємо учням, не можуть і не повинні бути абстрактними. Вони тісно пов'язуються з інформацією, яку учні дістають на уроках з різних предметів, і спираються на неї. У вітчизняній школі не існує окремого предмета «мораль». Учитель у процесі уроку може і повинен подавати моральні сентенції у вигляді окремих висловлювань видатних людей та афоризмів. Проте цей матеріал не повинен бути чистим моралізуванням. Треба саму справу подавати так, щоб збуджувати в дітей прагнення до добра і ненависть до зла.

Отже, роз'яснення норм моралі передбачає повідомлення учням етичних моральних знань, які природно впливають із самих факторів.

Особливістю морального розвитку людини, в тому числі й дітей, є тісний зв'язок етичних знань з моральними почуттями. Слухаючи розповідь учителя, читаючи книжки, учень сприймає матеріал не тільки пам'яттю, а й почуттями. Тому учитель, добираючи матеріал, обов'язково прагне вплинути на почуття дитини, збудити ці почуття. Роз'яснення етичних норм лише тоді можна вважати ефективним, коли в дітей виникає прагнення діяти згідно з цими нормами. Це прагнення виявляється в різних формах, але без нього не можна виховати справжніх моральних переконань.

Етичні норми в школі роз'яснюють у вигляді розповіді вчителя, бесіди на етичні теми, дискусії-диспуту, обговорення прочитаної книжки [46].

Розповідь на етичну тему – один з важливих методів роботи з учнями. Темою для розповіді має бути певне моральне поняття, але розглядається воно не ізольовано, а в комплексі з іншими, пов'язаними з ним моральними поняттями. Готуючись до розповіді, учитель обирає один або кілька фактів з літератури, навколишнього життя, преси, де повно і яскраво це поняття розкривається. Він може спочатку розповісти про події чи факти, обрані ним, або прочитати про них, а потім у розповіді підкреслити, виділити моральне поняття [46, с. 42].

Етична норма осмислюється і тоді, коли вчитель робить вихованцеві зауваження. Форма такого зауваження або повчання, не може бути вільною імпровізацією, її слід продумати. Чуйність, глибоке знання психіки вихованця, педагогічний такт, педагогічна інтуїція підкажуть вчителю, як йому треба діяти в кожному конкретному випадку [46, с. 43].

У виховній роботі з учнями широко використовується *етична бесіда*. Етична бесіда – один з активних методів формування моральної свідомості. Використовуючи етичну бесіду, вчителю слід пам'ятати, що вона покликана вирішувати такі основні завдання:

- 1.) Сприяти засвоєнню простих норм моралі, їх сутності.
- 2.) Формувати правильне моральне уявлення.
- 3.) На основі аналізу конкретних вчинків формувати оцінні судження, моральні стосунки.
- 4.) Спонукаати учнів до правильних вчинків.

Роз'яснюються етичні норми також і під час *диспуту, дискусії* на моральні теми, обговорення якогось одного етичного питання, під час якого можуть бути висловлені різні, навіть протилежні думки. Диспут може виникнути під час обговорення книжки, кінофільму, театральної вистави. Найчастіше ця форма вживається у виховній роботі з учнями старшого шкільного віку. Та диспут, дискусію можна організовувати і з учнями молодших класів. Диспут можна планувати і як спеціальний захід, присвячений обговоренню тієї чи іншої норми людської поведінки. В такому випадку тема диспуту оголошується заздалегідь. Одному з учнів доручають вступну промову, добирають спеціальну літературу

для учасників диспуту, окремі дискусійні питання оголошуються через шкільну пресу. Не треба спеціально готувати всіх учасників, оскільки такий диспут перетворюється на урок, де учні розповідають про те, що вони вивчили, а не про те, що вони глибоко продумали [46, с. 44].

Отже, диспут і дискусія, поряд з іншими способами роз'яснення етичних норм і створення правильних переконань учнів, посідають важливе місце в системі виховної роботи з учнями.

Одним із важливих способів організації правильних взаємин між колективом і особою, виховання у дитини основ колективної роботи є громадські доручення. *Громадське доручення* допомагає залучити дитину до життя колективу. Маючи доручення, учень прагне виконати його, щоб зміцнити свій авторитет серед товаришів і утвердити в колективі позитивну думку про себе, а також з інтересу до самого доручення, яке вимагає від нього виявлення ініціативи, активності, наполегливості тощо. Сумлінно виконавши доручення, учень відчуває таке ж задоволення і втіху, як і від творчо розв'язаного навчального завдання.

Сприяє активізації громадської діяльності дітей і *змагання*. Воно сприяє формуванню у дітей сумлінного ставлення до праці, звички дотримуватись норм суспільного співжиття. Змагання серед учнів допомагає організувати їхню активність, самодіяльність, розвиває ініціативу, а результати його своєю очевидністю, конкретністю й наочністю дають змогу виробити правильний погляд на явище чи на життєвий факт і формують позитивні моральні звички [57, с. 69].

Методом морального виховання є вправи. Позитивна моральна звичка, з якою людина входить у широке і творче життя, виникає внаслідок свідомого наслідування позитивних вчинків дорослих і товаришів, внутрішніх переконань, які діють на волю дитини й збуджують її активне прагнення підкоритись певним вимогам, а також у результаті тих вправ, які організовано для того, щоб виробити звичку. Особливе значення має вправляння у правильній поведінці в молодшому

шкільному віці, хоч вироблення позитивних моральних звичок не припиняється і в наступні роки.

Ефективними засобами морального стимулювання є *заохочення і покарання* [60, с. 78]. Заохочення і покарання тільки тоді мають позитивний педагогічний ефект, коли вони не тільки відповідають вчинкам, а й підтримуються відповідною думкою колективу. Іноді вчителі не враховують цієї важливої паралельної дії заохочення, внаслідок чого виникає конфлікт.

У своєму моральному розвитку дитина неодмінно скорочує шлях до оволодіння правилами і нормами суспільства, асимілюючи досвід дорослих, який виявляється в їхній поведінці. Дорослі стають для дитини *прикладом*, зразком, що, як і кожен наочний зразок, діє на її почуття і розум, викликає прагнення поводитись відповідно до цього зразка. Прикладом для дитини бувають люди, що оточують її, товариші, з якими вона спілкується, життя видатних людей, образи художньої літератури. Вплив кожного з цих прикладів має свої особливості. Отже, приклад і методи його використання у моральному вихованні значно універсальніші, ніж етична бесіда чи розповідь, бо діють багатозначно, створюючи моральний досвід, впливаючи на формування переконань і норм поведінки [60, с. 70].

Особливість методів морального виховання полягає в тому, що жоден з них окремо від інших не використовується, виступаючи у певній системі й нерозривній єдності.

У моральному вихованні дітей, зокрема у формуванні їхніх вольових якостей, рис характеру і поведінки важливу роль відіграють ігри, режим школяра, а також режим і розпорядок школи, педагогічні міри заохочення і покарання.

Важливим засобом виховання в початкових класах є також краєзнавча робота. Вивчення рідного краю, природних багатств, історії й перспектив його розвитку виховує у дітей любов до своєї Батьківщини, до свого народу.

За умов дотримання ключових положень Концепції Нової української школи до виховання особистість школяра визначається відповідним рівнем

вихованості, освітньої компетентності, комунікативними вміннями, моральними орієнтирами та цінностями, активною громадянською і соціальною позицією. Такий підхід в організації виховної діяльності потребує від педагога упровадження інноваційних виховних технологій, однією з яких є моделювання інтерактивних форм та методів морального виховання молодших школярів [18, с. 11-12].

Інтерактивні методи, як правило, припускають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем у процесі колективних обговорень, бесід, дискусій, рольові та імітаційні ігри. Тим самим означені методи якнайбільше сприяють формуванню моральних якостей, виробленню моральних цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії, що цілком відображає концепцію педагогіки партнерства.

Аналіз психолого-педагогічних джерел дає змогу виокремити наступні інтерактивні методи:

- дискусійні технології навчання;
- ігрові технології навчання;
- тренінгові технології навчання;
- кейс-метод;
- технологія розвитку критичного мислення

Охарактеризуємо сутність кожної групи методів. Морального виховання

Дискусійні методи – це вид групових методів активного соціально-психологічного навчання, заснованих на спілкуванні учасників в процесі вирішення навчально-професійних завдань [10, с. 83].

Ігровий метод – це спосіб організації оволодіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, розвитку рухових якостей, заснований на включенні в процес навчання компонентів ігрової діяльності (уявної ігрової ситуації, сюжету, ролі, дій з предметами, правил).

Ділова гра – це метод імітації ситуацій, що моделюють професійну або іншу діяльність засобами гри, за заданими правилами» [10, с. 115]. Сутність ділової гри полягає в активізації мислення учнів, розвитку творчих здібностей,

підготовці до практичної діяльності. Перевага ділової гри в тому, що застосовуються не тільки знання, а й формуються колективні форми спілкування. Для дітей віку 10-11 років доцільно використовувати даний метод, оскільки саме в цьому віці відбувається зміна провідних видів діяльності від навчального до спілкування з однолітками і з'являються інтереси до різних професій.

Одним з варіантів ділової гри є театралізація. Театралізація – це театральне представлення різних жанрів з навчального матеріалу у позанавчальний час з великою кількістю учасників, з декораціями та іншими атрибутами.

В епоху комп'ютеризації і впровадження інформаційно-комунікаційних засобів освіта отримала нові можливості швидкого отримання інформації з будь-якої точки світу. «Web-Quest» з англійської перекладається як «пошук в павутині», в мережі. (Web-павутина, мережа, Quest-дослідження, пошуки). Веб-квест – це сайт, де учні шукають потрібну їм інформацію (відповіді на питання), а інформація міститься у вигляді гіперпосилань на веб-сторінки [24, с.33-34].

Охарактеризуємо Веб-квест як форму проєктної діяльності в освітньому процесі.

Проєкт – це прояв творчої активності людської свідомості, через який в культурі здійснюється діяльнісний перехід від небуття до буття. Метод проєктів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів: індивідуальну, парну, групову, яку учні виконують упродовж певного відрізка часу. Учитель є ініціатором і організатором даного процесу.

Тренінгові методи включають в себе елементи ігрових та дискусійних методів. Даний метод спрямований на вироблення у дітей певних якостей, умінь, навичок, способів мислення, моделі поведінки.

Кейс-метод – інтерактивний метод, спрямований на активний аналіз проблемної ситуації.

Технологія розвитку критичного мислення являє собою цілісну систему, яка формує навички роботи з інформацією через читання та письмо. Вона являє собою сукупність різноманітних прийомів, спрямованих на те, щоб спочатку зацікавити учня. Даний метод допомагає узагальнити набуті знання. Наприклад,

прийом кластера розвиває варіантність мислення, здатність встановлювати всебічні зв'язки і відносини досліджуваної теми з опорою на ключові слова.

Основна ідея всіх інтерактивних методів – створити таку атмосферу навчання, за якої учні свідомо з учителем активно працюють, свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують або розширюють знання, нові ідеї, почуття або думки про навколишній світ. Використання інтерактивних методів в системі духовно-морального виховання і навчання підвищують мотивацію і залучення учасників в діяльність, дають поштовх до подальшої пошукової активності, спонукають їх до конкретних дій.

Форми організації виховання поділяють на три групи: масові, групові (гурткові), індивідуальні:

1) до *масових* форм виховної роботи належать: тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конференції, тижні з різних предметів, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки стінної преси тощо;

2) *групові форми виховної роботи*: гуртки, екскурсії, походи, класні години та ін.;

3) *індивідуальні форми виховної роботи*: читання художньої літератури, колекціонування, філателія, нумізматики, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання тощо. Індивідуальні форми роботи можуть пов'язуватися з груповими і фронтальними. Це підготовка виступів на конференцію, підготовка до участі в конкурсах, олімпіадах тощо [105, с. 65].

Вважаємо за доцільне зазначити, що провідне місце у виховному процесі посідає використання таких форм виховання моральності молодших школярів, що передбачають добровільний вибір особистістю поведінки, котра відповідає таким важливим категоріям, як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість, активність [23, с. 57].

Аналіз опрацьованих джерел з морального виховання молодших школярів, визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, методів і форм його

реалізації дає підстави для висновку, що моральне виховання молодших школярів – інтегративний педагогічний процес, спрямований на формування національної самосвідомості, моральних понять, поглядів, переконань; виховання моральних почуттів; навичок і звичок моральної поведінки, набуття учнями досвіду моральних відносин; створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожної дитини.

1.3. Виховний потенціал педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у контексті морального виховання учнів початкових класів

Вимоги сучасного суспільства зумовлюють потребу вдосконалення виховного процесу в освітніх закладах, що потребує підготовки високоморального покоління, яке здатне активно жити. Дані вимоги відповідають таким нормативно-правовим документам, як: Закон України «Про освіту» [38, 39], Концепції «Нова українська школа» [51], та інші. Зокрема, у переліку ключових завдань Нової української школи є формування в дітей молодшого шкільного віку «морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» цінностей [68, с. 19].

Велика кількість наукових праць в галузі педагогіки та психології свідчить, що пріоритетним завданням педагогів, вихователів та батьків є пошук ефективних шляхів морального виховання учнів початкових класів. Ця проблема яскраво висвітлена у творчому доробку В. О. Сухомлинського, зокрема у творах «Серце віддаю дітям», «Листи до сина», «Павлинська середня школа», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Формування моральних переконань молодого покоління» тощо. Поради Василя Сухомлинського, методичні розробки та практичні рекомендації не втратили своєї актуальності та цінності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Відомий психолог М. Боришевський здійснив оцінку творчої спадщини В. Сухомлинського і зазначив, що: «Визначальною особливістю педагогічної теорії та практики В. Сухомлинського є багатогранність і відносна завершеність їх структурно-змістових та функціональних параметрів. Це дає підстави розглядати все, створене ним, як педагогічну систему, що акумулювала в собі найкращі надбання минулого й сучасного у поєднанні з оригінальними ідеями та інноваційними технологіями вченого й утіленням їх у педагогічному процесі» [72 с.13] .

Серед засобів морального виховання молодших школярів видатний педагог виділяє головним *слово*, що є основою *мовної культури людини* – дзеркалом духовної культури. Слово – не тільки носій інформації, зазначав він, воно іскра, від якої розгорається полум'я інтересу, вікно в незвідане, тому має бути яскравим, образним, барвистим і точним. Слово в руках учителя – найтонший і найголовніший його інструмент. Він неодноразово наголошував, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння учителя спілкуватися з учнями. Наголошуючи на високій мовній культурі кожного педагога, Василь Олександрович зазначав, що педагог має вибирати з мовної скарбниці саме ті слова, що відкривають шлях до людського серця, неповторного, не схожого на інші. Щоб виховувати словами, треба розвивати у вихованців сприйнятливність до слова [12, с. 49].

Оскільки, знайомство молодших школярів з новими явищами навколишньої дійсності викликає в них почуття захоплення, то роль слова важко переоцінити. Яскраво відображають вище сказане мандрівки В. Сухомлинського з учнями в природу – у ліс, сад, поле, до річки, де слово ставало знаряддям, за допомогою якого вчитель відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу. Відчуття і переживання прекрасного сприяють наповненню душі дитини добротою завдяки милозвучності слова. Педагог переконує, що саме подорожі в природу надихають творити. Учні складають невеликі твори про природу і зачитують їх у класі, саме це розвиває мову і мислення. Прикладом слугує

альбом «Наше рідне слово» [101, с. 83], в якому розміщені маленькі за обсягом твори, які діти усно складали в першому класі.

Підсумовуючи зазначимо, В. Сухомлинський переконує, що мова – то бездонна криниця. Наше завдання, як педагогів, полягає в тому щоб зберегти і показати її багатство і чистоту дітям з перших днів навчання у школі. Саме стаття «Джерело невмирущої криниці» слугує закликом для вчителів плекати рідну мову, високо нести слово як могутнє знаряддя освіти й виховання любові до Батьківщини, рідної землі [87, с. 8].

Враховуючи вікові особливості молодших школярів, В. Сухомлинський дуже часто використовував такі літературні жанри як: казки, оповідання, приказки, пісні, народні обряди і традиції в педагогічній діяльності. У різноманітні спадщини В. Сухомлинського варто відокремити *дитячі казки*, що були опубліковані після того як він помер. Моральна цінність педагогічних казок автора, на нашу думку, в тому, що вони сприяють вихованню у школярів почуттів любові до прекрасного, душевності, навчають бути людьми у міжособистісних відношеннях.

Питання щодо виховання дітей засобами художнього слова в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського висвітлили у своїх працях багато науковців, зокрема, Г.Бондаренко, М. Вашуленко, Л. Вознюк, М. Дубинка, Л. Мамчур, О. Углова, Н. Побірченко, Н. Базилевич, А. Бик, Г. Белан, М. Левківський, А. Луцюк, О. Сухомлинська та інші. Г. Белан стверджував, що авторські казки В. Сухомлинського увібрали в себе, з одного боку, багаторічну життєву мудрість народної казки, а з іншого – значний педагогічний потенціал досвідченого вчителя-практика, вченого [68, с. 29].

Казки В. Сухомлинського є основою для формування у молодших школярів загальнолюдських і національних цінностей, тому мають значний виховний потенціал. В передмові до книги «Чиста криниця», Д. Чередниченко писав: «Це своєрідні твори, сильні й неповторні... Глибоко поетичні, лаконічні, дотепні, з тонким підтекстом. Навіть у, здавалося б, суто ліричних етюдах відчувається обережний натяк, повчальна спонука, лагідний поштовх до

осмислення чийогось досвіду, до вільної, нічим не скованої фантазії. Це мудрі й щирі уроки великого душею і талантом Учителя, залюбленого в дитину, в землю, в народ, у мову, у незнищену спрагу духовного відродження...» [92, с. 449].

Казки В. Сухомлинського, що мають філософське спрямування пропонуємо використовувати при організації на уроках дискусій. Для цього доцільно розробити серію уроків на тему «Творча спадщина В. Сухомлинського— основа виховання молодших школярів», використовуючи такі елементи як рольова гра, інсценізація казки, ситуативні вправи, тощо. Така робота сприяє розвитку мовлення, збагачення лексичного запасу учнів шляхом найбільш наближеним до реального спілкування.

Підсумовуючи зазначимо, що казки В. Сухомлинського мають багатофункціональний та різноплановий потенціал у плані морального виховання молодших школярів. Виховний вплив його казок дає змогу учням знайти відповіді на важливі питання, сприяють набуттю життєвого досвіду, допомагають зрозуміти що таке добро, а що є злом. Окрім того, в них яскраво відображено любов до праці; любов до рідної землі, бажання примножувати її багатства; любов, дружбу та сумління у відносинах між людьми; краса природи і ставлення людини до неї; любов до мистецтва; повагу до рідних тобі людей.

Моральне виховання не можна здійснювати без знання спеціальних методів, за допомогою яких можна досягти поставленої мети. Одним із ефективних методів морального виховання молодших школярів є *морально-етична бесіда*. Вона покликана вирішувати такі основні завдання як: сприяти засвоєнню простих норм моралі, їх сутності; формувати правильне моральне уявлення; аналізувати конкретні вчинки; спонукати учнів до правильних учинків.

Якщо проаналізувати, як використовував у своїй діяльності вище зазначений метод В. Сухомлинський, то варто відзначити наступне. Він розробив у школі, де працював, тематику етичних бесід, склав посібники «Хрестоматію з етики для читання учням Павлівської середньої школи», що включала понад тисячу маленьких оповідань і казок з яскраво вираженим філософсько-етичним змістом, і «Хрестоматію моральних цінностей людства», в школі діяли «Кодекс

людської порядності», «Внутрішні закони особистості», «Десять «не можна», Закони мужності, Закони дружби і т.д. [83, с. 263].

Отже, спеціальні бесіди В. Сухомлинського були спрямовані не лише на передачу моральних знань дітям, а й спонукати їх до хороших і обдуманих вчинків. Тобто, те, що він називав основою елементарної моральної культури. Яка включає перш за все розуміння того як кожна дія або вчинок дитини впливає на оточуючих. Наступним завданням етичної бесіди є виховання почуття вдячності старшому поколінню, що включає відповідальність перед іншими людьми та формує почуття обов'язку.

Вважаємо педагогічну спадщину В. Сухомлинського таким здобутком української і всесвітньої педагогічної діяльності, що є невичерпним, оскільки його ідеї не втратили своєї актуальності у педагогіці до сьогодення. Основним завдання морального виховання за В Сухомлинським полягає в тому щоб сформувати в дитини людяність і гуманізм. Він наголошував на тому, що потрібно бути добрим та чуйним до людей, головне не робити їм зла, а також допомагати слабшим і беззахисним. Педагог ґрунтовно характеризує такі аспекти морального виховання як: почуття – до батьків, рідних, близьких, до інших людей та обов'язок перед ними, якими вони мають бути; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла у ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любові до знань, школи, учителя; дружба, любов, сім'я; ставлення до краси в природі, суспільстві.

Видатний педагог В. Сухомлинський вважав, що початком періоду формування моральних цінностей в молодших школярів є раннє дитинство, а їх джерелом найближче оточення дитини, тобто батьки. Тому, основні моральні цінності формуються в сім'ї, а з віком, в колі друзів, вчителів та інших людей, вплив яких досить часто сприяє зміні власних цінностей. На думку В. Сухомлинського найвищою людською цінністю є особистість, далі слідують сім'я та колектив. Досить вдало вище сказане підтверджують його слова: «Дитинство–найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє неповторне життя», саме тому від

того, чим «наповнимо» ми в цей період дитину, залежить її подальше життя» [93, с. 72].

Велика кількість казок Василя Олександровича визначають цінності в родині, формують шанобливе ставлення до батьків, особливо повагу до матері. Прикладом самовідданої любові до дітей, милосердя, турботливості матері є казки: «Що сталося з моїми дітками?», «Як загинула білка», «Чого мати бігла з поля», «Та й поклала кладочку», «Їжачиха приголубила», «Чотири вітри і материнське горе», «Він прийде». Проте багато в педагога й казок, які звеличують й дитячу любов до Матері. «Моя мама найкрасивіша! – захоплено вигукує Совеня, здивоване критичними зауваженнями оточуючих щодо своєї зовнішності у казці «Найкрасивіша мама» [91].

Запорукою повноцінного морального розвитку вважаємо байдужість дитини. Якщо вона відчуває, що комусь потрібна, дорога, без когось не може жити та кимось дорожить, то це сприяє формуванню почуттів повноти, впевненості, радості. До безвідповідального ставлення до навчання призводить байдужість учня стосовно того, як про нього думають найрідніші люди. Тому, близькі стосунки з батьками, радість від спілкування з ними є джерелом щасливої сім'ї, а й сприяють формуванню відповідальності в дитини. Багато дітей в сучасному світі відчувають себе самотніми та невпевненими це пов'язано з тим, що велика а також спостерігається кількість батьків виїхали на заробітки далеко від рідного дому, а також зростання кількості розпадань шлюбів. Сприятливі умови для розвитку дитини в сім'ї, що будуються на основі гуманного взаємовідношення батьків і дітей, сприяють підвищенню психологічної культури учня та успіхів у навчанні.

Головним інструментом педагогіки В. Сухомлинського є повага та любов до дітей та навколишньої дійсності. Це яскраво відображають його твори: «Серце віддаю дітям», «Духовний світ школяра», «Народження громадянина», «Сто порад учителю» «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» та ін. У роботі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський пише: «Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на

духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [90, с. 565].

Коли В. Сухомлинського запитували: «Що найголовніше в його житті», то він відповідав: «Любов до дітей. Як квітка, яка то в'яне від спраги, то розквітає буйним цвітом від обігриваючого сонця і крапель цілющої води, так і душа людини, то розквітає від добра і любові, то в'яне від обману та жорстокості оточуючого світу» [31, с.285]. Саме ця любов примножувала силу педагога для того щоб проявляти яскравий талант. Однак, вона мала б відповідати таким критеріям як: вимогливість, мудрість, повага до дітей.

Виховний процес за Сухомлинським будувався на основі розвитку в дітей культури краси, любові, бажань, почуттів, педагогічна аргументація щодо цього, закладена у книзі «Як виховати справжню людину». «Людина народжується не для того, щоб зникнути безслідно, нікому невідомою пилінкою. Людина народжується для того, щоб залишити після себе слід вічний», – зауважує педагог [90, с. 565]. І це справді так. Наші вчинки, ставлення до праці, хороше виховання дітей відображають, те яку пам'ять залишила про себе людина.

Серед складових виховного процесу за В. Сухомлинським варто відзначити інтелектуальні почуття дитини. Повноцінне навчання не можливо здійснити без інтелектуальних почуттів. Ці почуття включають: здивування, радість, волю та уміння долати труднощі на шляху свого розвитку. Вище згадані уміння детально охарактеризовані у книзі «Сто порад вчителю». Окрім того, невід'ємною складовою виховного процесу В. Сухомлинського, вважаємо, «педагогіку успіху». Він вважав, що ситуація успіху, у більшості випадків, слугує стимулом для подальшої діяльності учня, а також є найголовнішою лінією сподівань школяра.

На сьогоднішній день спостерігається тенденція зростання кількості дітей, що мають особливі освітні потреби, яка потребує перебудови змісту навчання та виховання. Для цього у навчально-виховний процес впроваджується концепція інклюзивної освіти, створення у школах інклюзивних класів. Дана концепція базується на зміні поглядів на дітей, що мають особливі потреби, позбавляє

стереотипів у діях педагогів. Мета інклюзивної освіти полягає в тому, щоб забезпечити якісну освіту, соціальну та методичну реабілітацію, сприйняття дітей з особливими потребами на рівні з іншими громадянами. Оскільки, ставлення суспільства до дітей з особливими потребами визначає рівень демократизму держави.

Гуманістична концепція В. Сухомлинського спонукає нас бути милосердними, дбайливо ставитися до дітей та дорослих людей, що не мають можливості повноцінно жити через вади фізичного або психічного розвитку. Щодо дітей, які мають певні особливості психофізіологічного розвитку В. Сухомлинський зауважував, що: «Вчити і виховувати таких дітей треба у масовій загальноосвітній школі: створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Ці діти не є потворними, а найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства». Якщо порівняти із сучасністю, то бачимо, що саме ця ідея є основою, на якій базується створення інклюзивних класів у школах. Інтегроване навчання дітей з особливими потребами у звичайних школах, де відповідально ставляться до даної проблеми, дає виключно позитивні результати.

Детально вивчаючи педагогічну спадщину В. Сухомлинського, без вагань можна сказати, що концепція «Нова українська школа» яка на даний час активно впроваджується в освітній процес, побудована на його ідеях. Основні ідеї, які стали основою концепції у працях педагога, зокрема наступні: любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне); звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток ідеї «радість пізнання», тобто емоційне сприйняття

процесу навчання; демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі [51].

Ідеї В. Сухомлинського узагальнені в навчально-виховній системі Нової української школи, трактуються наступним чином:

- 1) неповторність кожної дитини;
- 2) відсутність нездібних дітей;
- 3) індивідуалізація навчально-виховного процесу;
- 4) визначення кожного учня особистістю;
- 5) необхідність отримання дітьми позитивних почуттів від навчання;
- 6) навчання через подолання труднощів;
- 7) самостійна розумова праця учнів;
- 8) людяність, чуйність, тактовність по відношенню до учнів;
- 9) залежність розвитку особистості учня від рівня розвитку творчості вчителя;
- 10) взаємозалежність особистості і колективу;
- 11) урахування індивідуального психологічного розвитку кожної дитини [51, с. 86].

При порівнянні мети нової школи із педагогічною діяльністю В. Сухомлинського можна відзначити багато спільного, основне це сформувати освітній процес на засадах гуманності та демократизму. Важливим принципом побудови Нової української школи є дитиноцентризм, за умовами якого дитина є центром освітнього процесу. Звідси формуємо завдання школи наступним чином, створення найбільш сприятливих умов для всебічного розвитку учня. Вони включають такі види розвитку як: інтелектуальний, громадянський, трудовий, естетичний та моральний. Проблему морального виховання дітей педагог розумів як цілісний процес розвитку особистості, спрямований на формування «громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, єдності слова й діла» [92, с. 447]. Також, В. Сухомлинський першим у світовій педагогіці звертається до принципу наступності у процесі формування компетентності «учити – вчитися».

Отже, педагогічна спадщина В. Сухомлинського у контексті морального виховання молодших школярів є актуальною для сучасної педагогіки, та розкриває найважливіші проблеми виховання і навчання, становить основу побудови нової освітньої системи. Основною ідеєю виховання є гармонійний розвиток особистості учня на засадах гуманізму. Без творчості педагога, однозначно, цієї мети досягти неможливо. Щоб розвивати творчість педагогу необхідно займатися саморозвитком, збагаченням власного досвіду та новаторською діяльністю.

Висновки до розділу 1

У першому розділі охарактеризовано теоретичні аспекти підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів у контексті реалізації ідей В. Сухомлинського. Проаналізовано сучасні вітчизняні та зарубіжні дидактичні підходи до професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті морального виховання учнів початкових класів. Обґрунтовано зміст, форми та методи морального виховання молодших школярів. Охарактеризовано виховний потенціал педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у контексті морального виховання учнів початкових класів.

В результаті аналізу наукової літератури встановлено, що проблема підготовки майбутнього вчителя широко представлена в психолого-педагогічних дослідженнях. Ознайомлення зі станом професійної діяльності вчителів початкових класів в контексті їх підготовки до морального виховання свідчить про наявність значних труднощів, які мають місце під час вирішення завдань морального виховання засобами творчої спадщини В. Сухомлинського. Доведено, що ефективність морального виховання більшою мірою залежить від втілення у практичну діяльність моральних принципів та головної цільової настанови «Концепції нової української школи» –виховувати гармонійно розвинену, інтелектуально-творчу, духовну особистість, на цінностях, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей).

У дослідженні встановлено, що мораль є певною формою свідомості, сукупністю усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки. Моральність розуміється як втілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними. Проблема єдності моральної свідомості, моральних цінностей і поведінки тісно пов'язана з розв'язанням завдань рівня досконалості морально розвиненої особистості, тому таким важливим стає питання про зміст морального виховання.

Констатовано, що моральне виховання – це виховання діяльністю школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Підтверджено, що завдання морального виховання учнів вирішуються на основі врахування комплексного підходу до проведення виховної роботи, адже тільки такий підхід забезпечує розвиток в особистості учнів стійких моральних якостей, набуття нею відповідної спрямованості, активної життєвої позиції, а тому спираючись на теорію моралі, її принципи, правила та категорії моральності, вчитель, плануючи освітньо-виховну діяльність повинен прогнозувати які моральні уявлення, знання і переконання, почуття та звички він може формувати в учнів, організовуючи взаємини у навчанні, праці та відпочинку. Різноманітність змісту, форм і методів освітньо-виховної роботи у школах знаходить свій вияв у таких її напрямках: освітня позакласна робота; суспільно-соціальна робота; заняття різними видами мистецтва; народознавча діяльність тощо.

Таким чином, ми вважаємо, що готовність майбутніх учителів до морального виховання є компонентом їх готовності до професійної діяльності. Це складне соціально-психологічне утворення, яке характеризується усвідомленням значущості морального виховання, спрямованістю професійно-педагогічних умінь і навичок щодо його здійснення.

Встановлено, що науково-педагогічна спадщина В. Сухомлинського розкриває найважливіші проблеми навчання й виховання, є надійним підґрунтям побудови національної освіти та розвитку нової української школи.

З'ясовано, що формування моральних цінностей відбувається поетапно. На першому етапі є пізнання смислового змісту моральних цінностей в процесі реалізації когнітивного компоненту, на другому етапі формування моральних цінностей особливе значення має внутрішня позиція, на третьому етапі відбувається осмислення молодшими школярами моральних цінностей, тому важливого значення набувають моральні переконання, четвертий етап засвоєння розпочинається з виникнення на основі морального почуття потреби в удосконаленні моральних дій. Отже, у процесі активного формування системи цінностей у молодших школярів виробляється стійка громадська позиція особистості, яка будується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

РОЗДІЛ 2

СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів

Стосовно питань професійної підготовки вчителів початкових класів проводилися дослідження, в результаті яких встановлено, що готовність педагога до професійної діяльності залежить від того якою є система підготовки. Готовність вчителя до роботи визначається необхідними знаннями, уміннями та навичками, можливістю їх ефективного практичного застосування.

Дослідження психолого-педагогічної літератури з питань підготовки вчителів до діяльності за фахом характеризують різні аспекти, зокрема:

- 1) структуру готовності (О. Мороз),
- 2) компоненти професійної готовності (Н. Кузьміна, Л. Радченко),
- 3) професійно-педагогічні чинники (Л. Григоренко).

Чинниками структури готовності до педагогічної діяльності О. Мороз визначає психологічну готовність, теоретичну підготовленість, практичну готовність, необхідний рівень розвитку педагогічних здібностей [62, с.168].

Г. Троцько, аналізуючи різні підходи до визначення здатності до педагогічної діяльності, виокремлює такі компоненти: мотиваційно-цільовий; морально-орієнтаційний; операційно-технологічний; творчий потенціал особистості; професійна компетентність; аналітико-оцінний тощо. Вона підкреслює, що реалізація основних структурних елементів до педагогічної діяльності дозволяє здійснювати відбір змісту та способів підготовки, контролювати та корегувати якість підготовки студентів [97, с. 52].

В результаті аналізу можемо сформулювати визначення підготовка студентів до морального виховання молодших школярів-це система організації навчально-виховного процесу студентів, яка сприяє створенню умов, що спрямовані на виявлення та формування національної самосвідомості і моральності майбутніх

вчителів; виявлення та формування майбутнього фахівця як творчої особистості; оволодіння студентами необхідними знаннями, уміннями та навичками, що сприяють успішній реалізації мети морального виховання молодших школярів.

Для конкретизації поставленої мети, вважаємо за доцільне виділити наступні завдання:

- 1) визначення критеріїв та їх складових, щодо моральної культури майбутніх вчителів початкових класів;
- 2) охарактеризувати рівні моральної культури студентів;
- 3) підібрати та розробити методи діагностики, що дозволяють визначити рівень розвитку моральної культури майбутніх фахівців.

В. Діуліна стверджує, що система критеріїв сформованості моральної культури студентів передбачає: сформованість її характерологічних ознак, наявність професійно необхідних моральних якостей; інтерес щодо морального самовиховання, усвідомлення моральних вчинків і дій; вияви моральної поведінки в стосунках з іншими людьми [3, с. 88]

Проаналізувавши різні підходи до визначення критеріїв моральної культури, доцільно зазначити критерії сформованості моральної культури майбутніх вчителів молодших класів:

- мотиваційно-ціннісний (застосовувався під час спостережень, бесід, анкетування);
- когнітивний (експертних оцінок, спостережень, тестування та анкетування);
- діяльнісний (експертних оцінок, спостереження, аналіз творчих робіт).

Відтак, критеріями рівня сформованості та їх ознаками виступили:

Когнітивний критерій: наявність знань методик викладання з різних освітніх галузей (мовно-літературної, математичної, природничої, мистецької, технологічної, громадянської та ін.); психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування й корекції моральних якостей молодших школярів; наявність знань про критерії і показники їхньої моральної вихованості; основних вимог і дотримання

професійної етики, вміння вирішувати професійно-моральні проблеми та ситуації, що сприяють формуванню моральних якостей молодших школярів.

Мотиваційний критерій: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію діяльності з формування моральних якостей молодших школярів; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей, принципів загальнолюдської моралі; позитивного ставлення до розвитку власних моральних якостей, необхідних у майбутній професії, навчання їх культури моральної поведінки; налаштованості майбутніх учителів початкової школи на здобуття знань про суспільно значущі моральні ідеали, погляди, норми, вимоги тощо; позитивного ставлення до оволодіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками; настанови працювати за обраною спеціальністю, інтересу до взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

Уміння регулювати свій емоційний стан (відсутність емоційної напруженості, страху перед дітьми); управляти собою під час виконання своїх професійних обов'язків, що передбачають формування моральних якостей молодших школярів; наявність у студентів моральних почуттів, оцінок, переконань, ставлень і свідомих вчинків; усвідомлення своїх особливостей і можливостей, здібності до саморегуляції.

Діяльнісний критерій: уміння налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності, спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, що сприяє формуванню таких моральних якостей, як дисциплінованість, взаємодопомога, культура поведінки, мужність, співчуття; вміння виражати і відстоювати свою думку, сперечатися, вислуховувати думки інших; планувати й організовувати свою діяльність з формування моральних якостей молодших школярів; діагностувати рівень розвитку моральних якостей молодших школярів. Вміння контролювати, оцінювати і вносити корективи в педагогічний процес щодо розвитку моральних якостей школярів засобами фізичного виховання; аналізувати педагогічні ситуації, що потребують морального вибору, і спрямовані на формування моральних якостей молодших

школярів; об'єктивно оцінювати перебіг процесу формування моральної свідомості та самосвідомості, свідомої дисципліни, обов'язку і відповідальності; наявність стійкої схильності до самоаналізу й самооцінки своїх професійних дій, пов'язаних з формуванням моральних якостей молодших школярів.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів: формальний (низький), частково-продуктивний (середній), креативний (високий).

Формальний (низький) – узагальнені прогностичні, організаційно-регулятивні, контрольні-коригуючі вміння у майбутніх вчителів розвинені недостатньо.

Майбутні педагоги, які віднесені нами до низького рівня, характеризуються відсутністю компетентності і обізнаності в теоретичних і практичних аспектах морального виховання молодших школярів, мають труднощі в організації та проведенні виховних заходів.

Вони мають лише деякі вміння організовувати моральне виховання молодших школярів, що базуються на життєвому досвіді, часто діють інтуїтивно. Пошук шляхів розв'язання тієї чи іншої ситуації здебільшого здійснюють методом випробувань і помилок, їм не вистачає самостійності у прийнятті рішень.

Частково-продуктивний (середній) рівень переважає у студентів, які володіють узагальненими прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольні-коригуючими вміннями. Вони обізнані з традиційними технологіями та змістом морального виховання молодших школярів. Однак, вони характеризуються недостатньою сформованістю мотиваційної основи для реалізації виховного процесу, мають нечіткі теоретичні знання щодо використання інтерактивних методів морального виховання у початковій школі.

Вони здебільшого діють за аналогією, шаблоном, копіюють звичний спосіб морального виховання, відчувають труднощі в означеній діяльності.

Креативний (високий) рівень властивий майбутнім фахівцям, які досконало володіють методологічними, загальнотеоретичними, методичними, організаційно-педагогічними знаннями; прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольно-коригуючими вміннями та навичками здійснення морального виховання молодших школярів. Їм притаманне уміння творчо розв'язувати проблеми організації навчальної діяльності учнів, а також стимулювання їх до творчої діяльності у здобутті моральних знань.

Вище зазначене дозволяє нам зробити висновок, що важливим аспектом професійної підготовки майбутніх учителів є формування їх готовності до розв'язання завдань морального виховання. Потребують повнішого розкриття особливості діяльності суб'єктів морального виховання; шляхи максимальної активізації учнів як суб'єктів навчально-виховного процесу; форми і методи виховання, які ґрунтуються на гуманних стосунках педагогів і учнів. Відродження та запровадження національної системи виховання треба розпочинати з формування моральності майбутніх учителів, як риси їх особистості, яка характеризується усвідомленням своїх прав і обов'язків, норм життя; турботою про благополуччя своєї країни, її громадян, збереження її незалежності діями відповідно до власних переконань і цінностей.

Як засвідчують дослідження науковців ефективність підготовки молодих фахівців залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання, методів, прийомів, засобів та організаційно-педагогічних умов, за яких буде організоване навчання.

2.2. Педагогічний аналіз стану готовності майбутніх учителів до морального виховання учнів початкових класів

Результати теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителів початкових класів до морального виховання школярів виявили значущість феномену моральної культури в особистому становленні молодшого школяра та посилену увагу науковців до питань оптимізації системи морально-педагогічної підготовки вчителів. Наразі постає завдання виявлення готовності студентів до

досліджуваної діяльності як якісного показника підготовки майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів.

Таким чином, *мета констатувального експерименту полягає у діагностиці рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів.*

Реалізація мети констатувального експерименту включала поетапне виконання таких завдань:

1) проведення комплексних діагностичних процедур серед студентів педагогічного факультету контрольної та експериментальної груп за трьома етапами:

I етап – виявлення здатності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним критерієм;

II етап – діагностика рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за мотиваційним критерієм;

III етап – виявлення рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за діяльнісним критерієм

2) порівняння показників готовності студентів контрольної та експериментальної груп до окресленого виду діяльності.

У дослідженні взяли участь 40 студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» Інституту педагогічної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Представники груп ПДВ-18, ППІ-18 представили експериментальну групу, а представники ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 – контрольну. Кількість представників обох груп однакова – по 20 осіб.

На констатувальному етапі експерименту насамперед було визначено критерії та їх ознаки, рівневу характеристику готовності майбутніх учителів до

морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Зазначимо, що наявність у структурі професійної діяльності вчителя початкової школи того чи іншого компонента вважалося критерієм сформованості рівня готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

З метою з'ясування рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів було використано систему методів дослідження, з-поміж них: спостереження, анкетування, моделювання ситуацій, аналіз конспектів виховних бесід та ін.

Крім того, нами були використані довготривалі власні спостереження за поведінкою і взаємовідносинами студентів, методика незалежних характеристик викладачів Інституту педагогічної освіти, опитування, бесіди, аналіз звітів з ознайомлювальної (навчальної) практики, самоаналізу, а також на підставі спостережень за діями студентів під час проведення рольових ігор, вирішення моральних педагогічних ситуацій, дискусій, диспутів їм було запропоновано оцінити як свій рівень прояву моральних якостей, так і кожного зі студентів своєї групи.

Відповідно до завдань констатувального експерименту та виокремлених критеріїв готовності, студентам контрольної та експериментальної груп було запропоновано 3 етапи діагностичних процедур, метою яких було діагностування рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів.

I етап констатувального експерименту був спрямований на виявлення здатності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів за когнітивним критерієм.

З метою встановлення рівнів усвідомлення цілей і завдань діяльності з морального виховання молодших школярів студентам було запропоновано анкетне опитування (Додаток А).

Аналіз проведеного опитування та бесіди виявив, що не всі студенти чітко усвідомлюють мету морального виховання. Зокрема, 62,5 % респондентів сформулювали мету надто загально, наприклад, «...виховання гуманної особистості», «...всебічний розвиток школяра», «формування національної гідності і непримиренності до зла»; 37,5 % майбутніх педагогів вказали лише на один чи декілька компонентів моральної вихованості, наприклад «моральні якості», «моральну поведінку», «моральний світогляд і цінності», «моральні знання». Крім того, 17,5% опитаних, з якими проводились анкетування та бесіди, не змогли чітко визначити мету морального виховання; 30 % з них серед перших трьох важливих напрямів зазначають моральне виховання, 55 % майбутніх педагогів ставлять його на одне з останніх місць.

Аналіз відповідей студентів засвідчив, що всі вони усвідомлюють важливість формування навичок культурної поведінки, що визначили як одне з виховних завдань 92,5 % респондентів. Завдання збагачення моральних знань молодших школярів у навчально-виховній роботі визначили 20% педагогів; доброзичливого ставлення до людей – 22,5 %; любові до природи – 27,5 %; працелюбності та відповідальності – 25 %; турботливості – 20 %; любові до рідного краю – 27,5%. Однак, більшість опитаних (60 %) у процесі визначення завдань морального виховання обмежились двома-трьома компонентами, що, на нашу думку, пов'язане із тим, що вони не усвідомлюють структуру моральної вихованості і не бачать взаємозв'язку між її структурними елементами.

Серед форм та методів морального виховання, з якими обізнані студенти, 70% опитаних назвали здебільшого традиційні: бесіди, виховні заходи, переконання, покарання, напучування, ігрові методи тощо; 52,5 % майбутніх педагогів змішують поняття форми та методи виховання; 17,5 % респондентів взагалі не відповіли на поставлене запитання.

Крім того, досліджувані відзначили важливість використання таких організаційних форм виховання: індивідуальної, групової та масової (67,5% респондентів). Так, майбутні педагоги акцентували увагу молодших школярів на дотриманні правил поведінки у школі, ввічливому ставленні до старших,

виконанні правил техніки безпеки при користуванні різним обладнанням та приладам тощо.

З метою вирішення завдань морального виховання 75% респондентів вказують різноманітні засоби: твори дитячої художньої літератури, образотворчого мистецтва, народні твори: казки, вірші, прислів'я, показ мультимедійних фільмів, дитячі журнали «Пізнайко», «В гостях у казки», «Бедрик», «Джміль» тощо.

Виховним завданням морально-етичного змісту, на жаль, не надають належної уваги 77,5 % майбутніх педагогів, які брали участь в анкетуванні та бесідах, крім того, лише 22,5 % респондентів зазначили, що вибір мети і завдань виховання визначається віковими та індивідуальними можливостями молодших школярів.

Результати аналізу тематичних планів виховної роботи та конспектів виховних заходів, які студенти виконували під час вивчення дисципліни «Теорія і методика виховання» засвідчили, що лише близько 22,5 % запланованих виховних заходів було спрямовано на реалізацію конкретних завдань морального виховання молодших школярів, а також підтвердили результати опитування про те, що мету морального виховання майбутні педагоги формулювали надто загально.

Наступним методом були тестові завдання, спрямовані на виявлення знань щодо життєвого і творчого шляху В.О. Сухомлинського представлені у вигляді вікторини (Додаток Б).

Результати тестування свідчать, що питання стосовно сім'ї в якій народився і виховувався В. Сухомлинський мало цікавлять студентів. Оскільки мала кількість опитаних близько 25% дали правильні відповіді на питання щодо професії всіх дітей в сім'ї письменника, хоча це є досить цікавим і відомим фактом, що всі діти отримали професію вчителя.

Найбільше обізнаними майбутні педагоги є у питаннях стосовно освіти та професійної діяльності В. Сухомлинського, адже близько 55% опитаних дали правильні відповіді. Можемо вважати, що педагогічна спадщина письменника є

невичерпною, адже привертає увагу студентів, слугує прикладом для наслідування.

Багато труднощів викликали питання стосовно знання творчої спадщини В. Сухомлинського. На питання «Яка робота автора допомагала сформувати «свою людську гідність, свою душу»?» близько 80% студентів, що брали участь у тестуванні, відповіли не правильно. Хоча тішить те, що 95% опитаних знають літературні жанри в яких переважно працював письменник. Однак, погляди В. Сухомлинського щодо значення морального виховання є актуальними сьогодні та привертають увагу до творчості автора.

В результаті проведеного тестування високий рівень знань життєвого і творчого шляху В. Сухомлинського виявили лише 17,5% студентів, що брали участь у тестуванні і дали 15-20 правильних відповідей на поставлені запитання. Студенти, що виявили середній рівень знань становлять 25% опитаних, допустили більше десяти помилок, більшість яких свідчать про недосконале знання творчої спадщини та сімейного виховання В. Сухомлинського. Менше семи балів в результаті тестування отримали 57,5% студентів, що свідчить про низький рівень знань.

Сукупні результати діагностики готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним критерієм представлено у таблиці 2.1.

Дані діагностики готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів свідчать про перевагу формального (низького рівня) у студентів контрольної (45 %) та експериментальної (55 %) груп. Частково-продуктивний рівень характерний для 32,5 % опитаних, креативний –17,5 %.

На нашу думку, такі невисокі результати було одержано тому, що студенти більш-менш обізнані з дисциплінами професійно-педагогічного циклу («Вступ до спеціальності», «Загальні основи педагогіки», «Загальні основи дидактики»), проте не вважають, що моральне виховання є важливим під час вивчення інших дисциплін. Зважаючи на те, що студенти навчаються лише на 2-

му курсі, то все ж таки вони адекватно оцінили свої знання, усвідомлюючи, що вони знаходяться на формальному (низькому) рівні.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати рівнів готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним критерієм (у %)

Когнітивний критерій			
Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково-продуктивний (середній)	Формальний (низький)
ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 (контрольна група)	20	35	45
ПДВ-18, ППІ-18 (експериментальна група)	15	30	55
Узагальнений показник	17,5	32,5	50

Діагностичні процедури *II етапу* констатувального експерименту сприяли виявленню рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за мотиваційним критерієм. Для цього нами було використано модифіковану методику мотивації ставлення до професійної діяльності за А. Кареліним (Додаток В).

Ми здійснювали *оцінювання* за шкалою від 1 до 5 балів, що виражають позитивне або негативне ставлення до моральних якостей. Загальну оцінку становлять бали, розміщені в рядок. Варіанти відповідей на судження можуть бути наступними: «так», «скоріше так, чим ні», «не можу відповісти», «скоріше ні, ніж так», «ні». Відповідно до розробленої шкали:

- 15-29 балів – формальний (низький) рівень;
- 30-59 балів – частково-продуктивний (середній) рівень;
- 60-75 балів – креативний (високий) рівень.

Одержані результати діагностичного обстеження другого критерію готовності представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Узагальнені результати рівнів готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за мотиваційним критерієм

Мотиваційний критерій			
Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково-продуктивний (середній)	Формальний (низький)
ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 (контрольна група)	30	50	20
ПДВ-18, ППІ-18 (експериментальна група)	25	45	30
Узагальнений показник	27,5	47,5	25

За результатами діагностики готовності студентів до морального виховання молодших школярів можемо зробити висновок, що студенти показали кращі результати, ніж за діагностикою когнітивного критерію. Зокрема, показники креативного рівня продемонстрували 27,5 % студентів, частково-продуктивного – 47,5 % опитаних, 25 % респондентів – формальний. Це свідчить про те, що майбутні педагоги розуміють важливість морального виховання молодших школярів. Однак, доцільно проводити цілеспрямовану роботу серед майбутніх учителів початкової школи для підвищення мотивації щодо професійної діяльності.

Завдання *III етапу* констатувального експерименту сприяли виявленню готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за діяльнісним критерієм.

Для досягнення поставленої мети, вважаємо за доцільне, виконати нижче наведені завдання:

Перше завдання. Виявлення умінь організовувати та планувати виховну роботу.

Майбутнім педагогам було запропоновано розробити план виховної роботи на півріччя, враховуючи зміст морального виховання у початковій школі.

Оцінювання відповідей: Правильність виконання запропонованого завдання оцінювалася на основі таких параметрів:

- побудова плану виховної роботи на основі принципів природовідповідності, наступності, системності;
- можливість використання творчої спадщини В. Сухомлинського для морального виховання школярів.

Оцінювання відповідей: якщо виховний план побудовано із врахуванням зазначених вимог, то така відповідь вважається правильною і оцінюється відповідно 3 балами, частково правильна – 1-2 балами.

Друге завдання. З'ясувати можливості майбутніх педагогів щодо застосування різноманітних форм та методів морального виховання, а також врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів. Розробка схематичного плану виховного заходу.

Студентам запропоновано самостійно скласти план-схему виховного заходу, який можна провести з всіма учнями молодшого шкільного віку.

За виконання цього завдання виставлялось дві оцінки: перша на основі аналізу можливості використання різноманітних форм та методів морального виховання, а друга – за врахування індивідуальних та вікових особливостей молодших школярів при здійсненні виховного впливу.

Оцінювання результатів виконання завдання: за правильну відповідь зараховували 3 бали, часткову – 1-2 бали, неправильну або її відсутність – 0 балів.

Третє завдання. Виявити знання та уміння майбутніх педагогів використовувати інтерактивні методи морального виховання учнів початкових класів у процесі моделювання фрагменту виховного заняття.

Майбутнім педагогам пропонуємо підготувати фрагмент виховного заходу, де використовується один чи декілька інтерактивних методів, та вказати які саме.

Оцінювання результатів виконання завдань:

За повну відповідь нараховувалося 4-5 балів; частково правильну – 3-2 бали; неправильну або її відсутність – 1-0 бал.

Четверте завдання. Виявити уміння майбутніх педагогів стимулювати молодших школярів до творчої діяльності в здобутті моральних знань.

Студентам запропоновано підготувати і провести перед групою студентів морально-етичну бесіду на довільну тему.

Оцінювання результатів виконання завдання: використання стимулюючих вправ та їх доцільність оцінювалось 3 балами; недоцільне використання стимульного матеріалу – 2 балами, відсутність вправ стимулюючої спрямованості – 1 бал.

Максимум балів, який мали змогу отримати студенти за результатами виконання чотирьох представлених завдань: $3+3+5+3 = 14$ балів.

Критерії оцінювання:

- 1-5 балів – формальний рівень;
- 6-10 балів – частково-продуктивний рівень;
- 11-14 балів – креативний рівень.

Узагальнені результати готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського за показниками третього критерію представлено у таблиці 2.3.

Середній результат за кожним рівнем визначався за формулою

$$P = \frac{K_1 + K_2 + K_3}{n}$$

P – середній результат, n – кількість завдань, $K_1 + K_2 + K_3$ – результат середнього арифметичного, отриманого у кожному завданні.

Таблиця 2.3

Узагальнені результати рівнів готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини

В. Сухомлинського за діяльнісним критерієм

Діяльнісний критерій			
Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково-продуктивний (середній)	Формальний (низький)
ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 (контрольна група)	20	35	45
ПДВ-18, ППІ-18 (експериментальна група)	15	25	60
Узагальнений показник	17,5	30	52,5

Середні показники готовності студентів контрольної та експериментальної групи до морального виховання за когнітивним, мотиваційним та діяльнісним критеріями відображено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Готовність майбутніх педагогів до морального виховання засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним, мотиваційним та діяльнісним критерієм

Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково-продуктивний (середній)	Формальний (низький)
ППБ-18, ППЛ-18, ЄО-18 (контрольна група)	23,5	40	36,5
ПДВ-18, ППІ-18 (експериментальна група)	21,5	33,5	45
Узагальнений показник	22,5	36,75	40,75

Як бачимо з даних таблиці, студенти експериментальної групи виявили дещо нижчий рівень готовності до морального виховання порівняно зі студентами контрольної групи. Зокрема, креативний рівень опитаних

контрольної групи переважає на 2 %, частково-продуктивний рівень – на 6,5 %. У свою чергу формальний (низький) рівень студентів експериментальної групи на 8,5% переважає майбутніх педагогів контрольної групи (рис. 2.1).

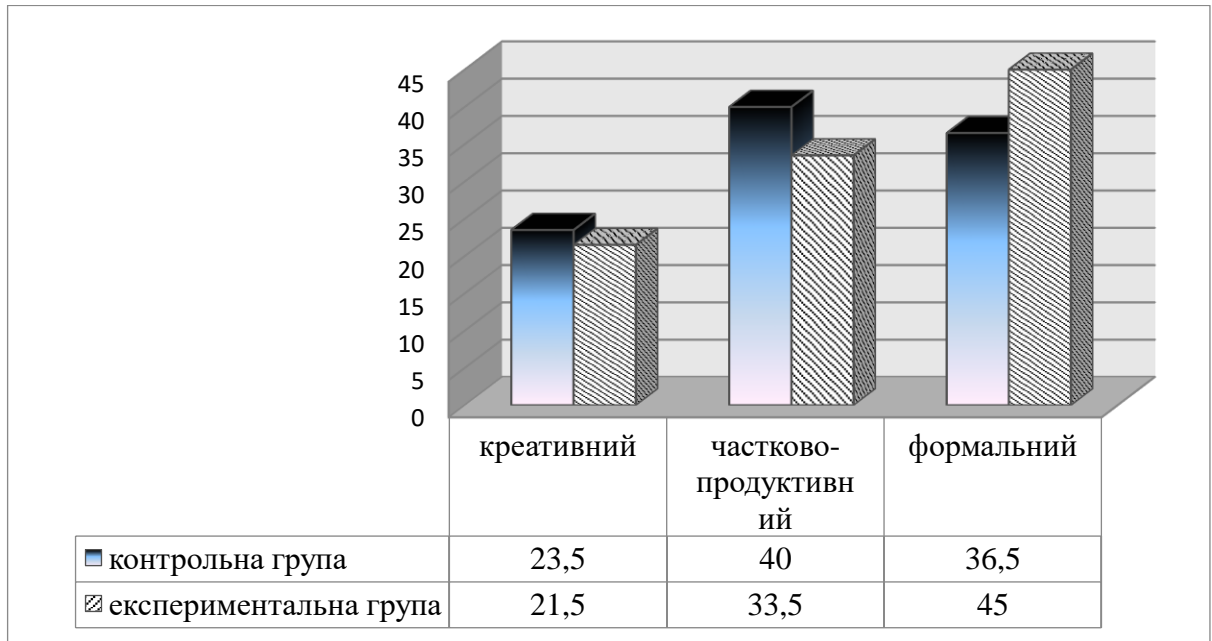

Рис. 2.1. Результати констатувального експерименту

За результатами констатувального експерименту, у студентів констатовано перевагу формального (низького) рівня моральної вихованості – 40,75 %, частково-продуктивного (середнього рівня) – у 36,75 % майбутніх педагогів, креативного (високого) – 22,5 % опитаних.

Проведений нами констатувальний експеримент дав змогу встановити низьку готовність студентів до морального виховання молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості морального компоненту, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з морального виховання молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного морального досвіду майбутніх фахівців, побутування серед студентів стереотипних уявлень про організацію морального виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями морального потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо.

Виникає необхідність в удосконаленні навчальних програм із дисциплін професійно-орієнтованої підготовки, у розробці методики, що сприяла б ефективній підготовці майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів.

Таким чином, відповідно до мети та завдань дослідження на основі аналізу державних стандартів підготовки магістрів педагогічної освіти, вимог фахової підготовки вчителів початкових класів, психолого-педагогічних особливостей морального виховання дітей було визначено критерії та показники готовності майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, проведено комплексні діагностичні зрізи серед студентів закладів вищої освіти, виявлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до означеної діяльності.

2.3. Модель професійної підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

Теоретичні знання характеризуються такими особливостями, як узагальнення та абстрактність. Однак, теоретичні знання вирізняються такою рисою як системність. Якщо відбувається зміна елемента знань, то це призводить до модифікації всієї системи. Щодо методів теоретичного рівня отримання знань, науковці виділяють метод моделювання. Тому заключний результат функціонування виховної педагогічної системи підготовки майбутніх вчителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, саме її перспективу, неможливо уявити без моделі даної системи.

Як стверджує В. Маслова, процес моделювання здійснюється на наукових засадах системного підходу і відображає творчий цілеспрямований процес конструктивно-проектної, аналітико-синтетичної діяльності з метою відображення об'єкта (системи) в цілому або його окремих складових, які

визначають функціональну спрямованість, забезпечують стабільність існування та розвитку [47, с. 162].

Модель (франц. *modele*, від лат. *modulus* – зображення) означає схему, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується як спрощена його заміна. Моделювання – це дослідження будь-яких явищ, процесів або системи об'єктів шляхом побудови та вивчення їх складових. Н. Бордовська й А. Реан під моделюванням розуміють процес будування і дослідження моделей [17, с. 285]. Моделі використовуються для визначення або уточнення характеристик та раціоналізації побудови об'єктів. Слідом за З. Курлянд під «моделлю» ми будемо розуміти систему знаків, яка відтворює певні істотні властивості системи-оригіналу.

На основі дослідження визначення поняття «модель» ми виокремили наступні ознаки моделі:

- 1) система, що втілюється матеріально або умовно відображається;
- 2) відображає об'єкт дослідження;
- 3) за певних умов модель може замінити об'єкт;
- 4) аналіз моделей дає нові відомості про об'єкт.

Аналіз моделей, які близькі за змістом до педагогічних процесів, став початком моделювання процесу формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів. Л. Коваль зауважує, що обізнаність із сутністю різних моделей, як зазначає Л. Коваль, впливає на обґрунтованість вибору змісту, форм, методів, засобів, прийомів організації освітньої діяльності студентів відповідно до конкретних умов [47, с. 88].

Науково-методичним орієнтиром розроблення моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського слугували наукові нароби Л. Коваль, В. Маслова, Н. Бордовська й А. Реан [17].

Модель підготовки майбутніх учителів початкових класів морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського розроблена нами з наміром проведення експериментального

дослідження. Вона складається з трьох блоків: теоретико-методологічного, організаційно-діяльнісного та результативного (рис. 3.1).

Вихідним у побудові моделі було визначення готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського як результат сформованої фахової підготовки інтегрованої якості вчителя, певною мірою стану, що стимулює його професійні компетентності, та проявляється у сукупності здатностей і психологічних рис, охоплює когнітивну, емоційно-ціннісну, діяльнісно-комунікативну сфери.

При здійсненні розробки методології дослідження, ми ґрунтувалися на низку теоретико-методологічних підходів, що лягли в основу *теоретико-методологічного блоку* моделі. Це зумовлено властивостями предмету, що досліджується та орієнтацією на найновіші досягнення педагогіки як науки.

Зокрема теоретичні обґрунтування Концепції нової української школи, що є новим освітнім зразком.

Усі вибрані підходи виконували подвійну роль: були основною ідеєю для побудови моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського і були масивом ідей та певною мірою прикладом в організації процесу морального виховання учнів молодшого шкільного віку.

Такими підходами є наступні: аксіологічний, особистісно-зорієнтований, компетентнісний та ситуаційний.

Т. Варенко, вважає, що аксіологічний підхід, скеровує вищу освіту на навчання не знеособлених молодий персонал, а на результативність в загальному і фаховому розвитку студента через розкриття його потенціалу; модифікацію усталених уявлень про її ціль як формування систематизованих знань, умінь та навичок. Тому, аксіологічний підхід до підготовки у майбутніх педагогів початкової школи готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського дає змогу сформулювати цінності, на які зорієнтовано навчально-виховний процес у закладі вищої освіти.

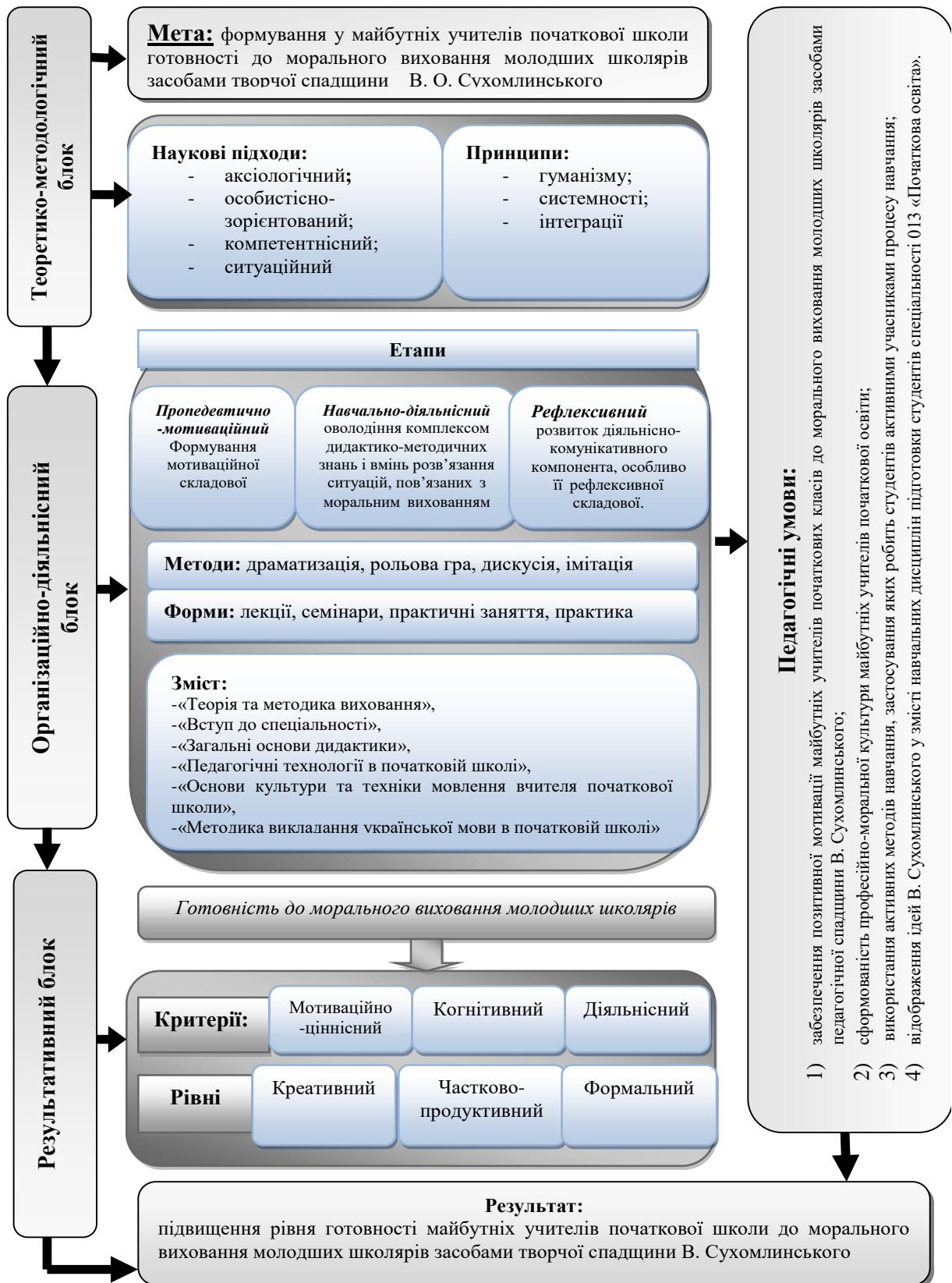

Рис. 3.1. Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів

Які слугують основою формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів, які потрібні їм для здійснення фахової діяльності в полікультурному суспільстві на засадах справедливості та гуманізму, поваги до представників інших культур і їх культурної спадщини. Тому, засадничим принципом аксіологічного підходу в нашому дослідженні виступає принцип моральності.

Як зауважує О. Мороз, особистісно зорієнтований підхід у професійній освіті, спрямований на розвиток суб'єктності та базується на прийнятті самоцінності особистості педагога; здійснення особистісно зорієнтованого підходу у підготовці педагогів виявляється за показниками опори на їх суб'єктний досвід, здатності до методичного цілепокладання, діалогічності, рефлексивності, мобільності та варіативності вибору способів навчання; підхід забезпечує реалізацію індивідуальної траєкторії розвитку суб'єктів педагогічної діяльності [62, с. 110].

У ході підготовки майбутніх учителів початкової школи особистісно зорієнтований підхід зазвичай розглядається як ефективна стратегія професійного становлення студента – активного суб'єкта професійної діяльності, де навчання студентів має набувати діалогічного характеру на засадах співпраці, довіри, відкритості та співтворчості, наявності зворотного зв'язку про стан, розвиток і проблеми всіх учасників освітнього процесу (М. Чобітько); як засіб індивідуального проектування розвитку педагогічної майстерності, який спрямовує освітній процес на активізацію та розвиток емоційно-ціннісної сфери студентів на основі стимулювання їх інтересу до педагогічної професії, набуття ними досвіду творчої самореалізації (Н. Гузій); як створення індивідуальної освітньої траєкторії кожного студента, забезпечення їх особистісно-професійного розвитку, прогнозування та подолання криз і відхилень у педагогічному становленні особистості (А. Цина) [102 с. 9].

Компетентнісний підхід полягає у визнанні компетентностей як кінцевого результату навчання та їхнє цілеспрямоване формування; перенесення наголосів з поінформованості суб'єктів навчання на вміння використовувати інформацію для розв'язання практичних проблем; оцінювання рівня сформованості в

студентів компетентностей як результату навчального процесу; студентоцентрована спрямованість навчання; спрямованість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників (О. Гуренко, О. Заблоцька) [108].

Компетентнісний підхід дає змогу формулювати готовність майбутніх педагогів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського та виступає як певною мірою стимулюючий стан. Л. Коваль вважає, що компетентнісний підхід в системі фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи відіграє подвійну роль: модернізує зміст з одночасним визначенням результативної складової – набуття студентами компетентностей та організує такий освітній процес, де цілеспрямовано відбувається підготовка педагогів до формування ключових і предметних компетентностей в учнів. Головним шляхом реалізації цього підходу В. Бондар вважає забезпечення практичної спрямованості освіти, а саме, механізму професійної самореалізації студентів у різноманітних виробничих ситуаціях тощо [16, с. 47].

Ситуативний підхід скеровує процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського на цілеспрямоване вивчення визначених явищ. Як переконує О. Гуренко, ключовим поняттям у ситуативному підході є поняття ситуації. Вона трактується як конкретна система обставин і умов, які мають найбільший вплив на організацію.

Відповідно до «закону ситуації» (М. Фолет), різні типи ситуацій вимагають різних типів знання, отже, для ефективної поведінки у всій різноманітності життєвих ситуацій потрібен синтез різнорідних знань і умінь їх використовувати залежно від специфіки конкретних умов. Дослідниця вважає, що ситуація має низку характерних ознак: інтелектуальне та психологічне навантаження; наявність контрверсії; розбіжність з уявленням суб'єкта про неї; зумовлює пошук додаткових знань, даних і фактів; для розуміння подій необхідні нові погляди та рішення. Дидактично мета ситуативного підходу полягає у ситуативному моделюванні, а саме моделювання конкретних ситуацій, під час дії

в яких учасник засвоює матеріал, має можливість робити вибір, приймати одноосібні рішення. Вище перераховане, на думку О. Пошетун, складає технологій інтерактивного навчання й зумовлює моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації [76, с. 189].

Під ситуативним підходом до формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до морального виховання молодших засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського школярів ми розуміємо задіяння студента у якусь фахову ситуацію, яка передбачає розв'язання виховної проблеми на засадах моральності, де вони мають змогу практично застосувати свої знання, уміння, навички, цінності та досвід відповідно до функцій майбутньої професійної діяльності. Ми розглядаємо ситуативний підхід як основний в організаційно-діяльнісному блоці моделі.

Зазначені підходи до формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського можна реалізувати, спираючись на певні принципи побудови освітнього процесу у вищій школі, а саме: гуманізму – визнання людини як найвищої цінності, захист гідності особистості, визнання її права на свободу, щастя, розвиток і виявлення своїх здібностей незалежно від расової, етнічної й культурної належності, необхідність формування гуманістичного світогляду, свідомості та гуманності як моральної якості, створення для цього відповідних сприятливих умов життя, праці, навчання тощо; толерантності, що означає повагу, сприйняття та розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості, включає в себе глибокі правові засади, врахування інтересів одне одного, рівноправність народів, їхніх культур, без чого неможливий розвиток, прогрес цивілізації; системності – спрямованість освітнього процесу на системну цілісність у побудові та аналізі полікультурних освітніх процесів [75], інтеграції – передбачає поєднання для розв'язання професійних завдань, досвіду, знань та умінь, необхідних під час опанування

різних навчальних дисциплін, а з іншого боку, інтеграція науки і практики шляхом трансформації досягнень науки в практику – практичного результату.

Зазначені підходи та принципи становлять науково-теоретичну основу моделі та визначають концептуальну ідею дослідження, позаяк спрямовані на підготовку успішного вчителя початкової школи, здатного використовувати у виховному процесі теоретичні знання особливостей морального виховання, виявляти полікультурний світогляд, виявляти критичне мислення, визначати цілі, організовувати діяльність та оцінювати її результати на основі усвідомлення самооцінки кожної особистості у різноманітних її проявах; здійснювати моральне виховне середовище, реалізовувати педагогіку партнерства; усвідомлювати свою роль у моральному вихованні, аналізувати власну виховну діяльність, визначати її сильні та слабкі сторони.

Наступний, *організаційно-діяльнісний блок* моделі формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського містить етапи (пропедевтично-мотиваційний, навчально-діяльнісний, рефлексивний) і зміст, який забезпечує формування всіх компонентів вищезгаданої готовності, але з певним наголосом на кожному з них.

На пропедевтично-мотиваційному етапі експериментального навчання наголоси робилися на формування емоційно-ціннісного компонента готовності, передусім його мотиваційної складової. Його спрямовано на розвиток професійного інтересу студентів, їх бажання здійснювати моральне виховання, усвідомлення ними нового етапу функціонування початкової освіти на принципах моральності та відповідальної ролі педагога в цьому процесі, визнання готовності до цього значущим для власної професійної кар'єри.

Навчально-діяльнісний етап забезпечує формування когнітивного та діяльнісно-комунікативного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання, адже його метою є оволодіння комплексом дидактико-методичних знань і вмінь щодо здійснення морального

виховання, розв'язання ситуацій, пов'язаних з моральним вихованням з урахуванням предметної специфіки.

Рефлексивний етап реалізації моделі забезпечував розвиток діяльнісно-комунікативного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання, особливо її рефлексивної складової, що передбачає формування в них досвіду реалізації морального виховання на основі розв'язання студентами виховних ситуацій в умовах, наближених до професійних, стимулювання до педагогічної творчості, саморозвитку та самовдосконалення.

Експериментальна модель формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів містить оновлення змісту нормативних навчальних дисциплін («Теорія та методика виховання», «Вступ до спеціальності», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі»).

З іншого боку, ми виходили з тієї логіки, що під час реалізації моделі студенти мали оволодіти тими методами і прийомами, які будуть використовуватися у процесі морального виховання. Багаторічний зарубіжний досвід морального виховання у полікультурному суспільстві свідчить, що основними видами діяльності педагога є забезпечення пізнання дітьми власних та інших культурних надбань, використання конкретного досвіду, організації ігрової діяльності та інтерактивного спілкування [76, с. 248]. Все це зумовило певні наголоси в організаційно-діяльнісному блоці моделі на інтерактивних технологіях (С. Сисоєва), розвитку критичного мислення (О. Пошетун, І. Сущенко) , ігрової діяльності (Н. Кудикіна), залучення форм і прийомів позакласної роботи (І. Сухопара) та наробок сучасних українських дослідників (Н. Казакова, І. Казанжи).

З метою формування готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, на нашу думку, необхідно впровадити певні педагогічні умови, які ми розглядаємо в комплексі, тому що вони є взаємозалежними і

взаємообумовленими.

Так, однією з педагогічних умов нами визначено *забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського*. Як справедливо зауважує Н. Тализіна, «мотив спонукає людину ставити і досягати різні цілі, виконувати відповідні дії. Мотив дає змогу дати відповідь на запитання: чому ми виконуємо ті чи інші дії, чому ми здійснюємо ті чи інші вчинки» [95].

Моральні настанови особистості майбутнього вчителя є своєрідним утворювальним началом моральності, адже саме від їх становлення й розвитку залежить його світоглядна позиція, багатогранне ставлення до свого професійного обов'язку. Проте, проблема моральної настанови не може бути вирішена без внутрішнього її сприйняття й осмислення студентами її значущості, впливу на подальше життя молодшого школяра. Врахування специфіки мотивації студентів дає змогу коригувати навчальний процес для того, щоб надати йому особистісного змісту. Мотив, його спрямованість і характер обумовлюються різноманітними потребами майбутніх учителів початкових класів.

Внутрішня позитивна мотивація зіставляється з обставинами відповідно до пізнавальних інтересів і потреб, професійних настанов та моральних орієнтацій, і в такий спосіб перетворюється в особистісно значущу. Без цього, на нашу думку, майбутні вчителі початкових класів не зможуть формувати відповідні моральні цінності в учнів молодших класів. Відтак, забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського є однією з педагогічних умов підготовки студентів до виконання такої роботи.

Іншою педагогічною умовою нами виокремлено *сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкової освіти*. Звісно, що виховати моральну особистість може лише вчитель, який сам є високоморальною людиною.

Відтак, на нашу думку, у процесі навчання у закладі вищої освіти майбутні педагоги повинні опанувати загальнолюдські норми моралі, сформувати внутрішню систему моральних регуляторів поведінки як особистості (совість, честь, власна гідність тощо), так і суто професійні (відповідальність, тактовність, повага до дитини, почуття обов'язку та ін.), що є основою професійно-моральної культури особистості вчителя.

Наступною педагогічною умовою ефективної підготовки майбутніх учителів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, на нашу думку, є *використання активних методів навчання, застосування яких робить студентів активними учасниками процесу навчання.*

Активні методи навчання дають змогу задіяти кожного студента, всіх учасників у таких ситуаціях, що виховують динамізм, зміну педагогічних дій та їх нестабільність, а нестабільність вимагає від особистості постійного вибору, потреби в самотворенні, самобудуванні, у зміні самої себе.

Головною метою проведення занять із застосуванням активних методів навчання є розвиток уміння у студентів системно аналізувати освітній процес, оволодіння зразками вирішення професійних ситуацій або моральних дилем. Побудований у такий спосіб освітній процес вимагає від студентів застосування більш широкого кола знань порівняно з відповіддю на конкретні запитання, в них складається більш предметна уява про зміст та характер тих освітніх завдань, які необхідно буде розв'язувати майбутнім учителям в умовах початкової школи.

Наступною педагогічною умовою, врахування якої сприятиме ефективності морального виховання молодших школярів, є *відображення ідей В. Сухомлинського у змісті навчальних дисциплін підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта».*

Реалізація цих педагогічних умов відбувається в комплексі, тому що вони є взаємообумовленими і взаємопов'язаними. Впровадження в освітній процес зазначених педагогічних умов сприяє формуванню й розвитку всіх виокремлених

нами компонентів готовності майбутніх учителів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Засобами реалізації визначених педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського виступають рольові та ділові ігри, дискусії, диспути, вирішення педагогічних ситуацій і моральних дилем, педагогічна практика студентів.

Результативний блок моделі представляє готовність майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського як набуті під час реалізації моделі якості, що мають когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісно-компетентнісну складові. Ступінь сформованості цих складових вимірюється за мотиваційно-ціннісним, когнітивним та діяльнісним критеріями і дозволить визначити рівень її сформованості (креативний, частково-продуктивний, формальний), охарактеризований нами у підрозділі 2.1.).

Таким чином, розроблена нами модель підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського складається з методологічного, організаційно-діяльнісного та результативного блоків і зорієнтована на формування готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів. На нашу думку, створена модель сприятиме ефективності підготовки майбутнього педагога до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Наступний етап полягає в розробці та упровадженні на основі моделі інноваційної виховної технології та перевірки її ефективності в умовах формувального експерименту.

Висновки до розділу 2

Другий розділ присвячено діагностиці стану готовності майбутніх педагогів початкової освіти до морального виховання молодших школярів.

Виокремлено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів. Здійснено педагогічний аналіз рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання учнів початкових класів. Обґрунтовано модель професійної підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Результати теоретичного аналізу проблеми підготовки вчителів початкових класів до морального виховання школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського підтвердили вагомість моральної культури у становленні особистості молодших школярів та посилену увагу науковців до питань оптимізації системи морально-педагогічної підготовки вчителів.

Для діагностики готовності майбутніх фахівців до формування морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського нами визначено критерії: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та їх показники.

Когнітивний критерій характеризується за наступними показниками: наявність знань з методик викладання; психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування й корекції моральних якостей молодших школярів; наявність знань про критерії і показники їхньої моральної вихованості; основних вимог і дотримання професійної етики, вміння вирішувати професійно-моральні проблеми та ситуації, що сприяють формуванню моральних якостей молодших школярів. Для мотиваційно-ціннісного критерію, характерні наступні показники: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію діяльності з формування моральних якостей молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей, принципів загальнолюдської моралі. Відносно діяльнісного критерію визначено наступні характеристики: вміння налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності, спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми

батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, що сприяє формуванню моральних якостей засобами творчої спадщини В. Сухомлинського; діагностувати рівень розвитку моральних якостей молодших школярів.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів: формальний (низький); частково-продуктивний (середній); креативний (високий) .

За результатами констатувального експерименту, у студентів констатовано перевагу формального (низького) рівня підготовки до морального виховання – 40,75 % у представників експериментальної та контрольної груп, частково-продуктивного (середнього рівня) – у 36,75 % майбутніх педагогів, креативного (високого) – 22,5 % опитаних.

Отже, проведений нами констатувальний експеримент дав змогу встановити низьку готовність студентів до морального виховання молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо: утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості морального компоненту, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з морального виховання молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного морального досвіду майбутніх фахівців, побутування серед студентів стереотипних уявлень про організацію морального виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями морального потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо.

У процесі дослідно-експериментальної роботи нами було розроблено та теоретично обґрунтовано модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, яка серед структурних компонентів містить мету (формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського), підходи (аксіологічний, особистісно-зорієнтований, компетентнісний, ситуаційний), принципи (системності, гуманізму, інтеграції).

Виокремлено етапи реалізації технології (пропедевтично-мотиваційни, навчально-діяльнісний, рефлексивний); змістовий компонент, що містить оновлення змісту нормативних навчальних дисциплін: «Теорія та методика виховання», «Вступ до спеціальності», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі»).

У процесі дослідно-експериментальної роботи нами було виокремлено педагогічні умови підвищення ефективності професійної готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкової освіти; використання активних методів навчання, застосування яких робить студентів активними учасниками процесу навчання; відображення ідей В. Сухомлинського у змісті навчальних дисциплін підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта».

Розроблена модель підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського складається з методологічного, організаційно-діялісного та результативного блоків і зорієнтована на формування готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів. На нашу думку, створена модель сприятиме ефективності підготовки майбутнього педагога, що спроможний творчо застосовувати здобуті знання, уміння й навички у професійній діяльності.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

3.1. Методика професійної підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів у контексті реалізації педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

Актуальність та доцільність обраної проблеми, вивчення фактичного стану формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського, теоретичне обґрунтування й розроблення експериментальної моделі зумовило перехід до формульованого експерименту.

Зміст експериментального навчання базувався на засадах аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного та ситуаційного підходів. Модель формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського проходила апробацію протягом 2019–2020 рр. у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука. Загальна кількість респондентів, що брали участь в експерименті, – 40 осіб.

Формульований експеримент передбачав дотримання певної послідовності, яка умовно відбивалася у пропедевтичному-мотиваційному, навчально-діяльнісному, рефлексивному етапах, на кожному з них наголошувалося на формування окремих компонентів готовності майбутніх учителів до морального виховання учнів початкових класів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

До навчально-змістового ресурсу реалізації моделі формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського увійшли такі фахові

дисципліни: «Вступ до спеціальності», «Теорія та методика виховання», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі», а також педагогічна практика студентів.

Експериментальне навчання передбачало не лише формування в студентів готовності до морального виховання молодших школярів, а й відстеження динаміки цього процесу за допомогою моніторингу. Ключові положення дослідження визначені з опорою на наукову методологію та понятійно-термінологічний апарат, а результати проведеної роботи презентовані в фахових наукових виданнях і оприлюднені на конференціях всеукраїнського рівня.

Логічно, що застосування моделі чітко простежується за допомогою висвітлення основних етапів формуального експерименту (пропедевтично-мотиваційному, навчально-діяльнісному, рефлексивному).

Пропедевтично-мотиваційний етап мав за мету формування знань про основи морального виховання, педагогіки партнерства, розвиток професійно значущих якостей педагога щодо здійснення морального виховання молодших школярів, критичного мислення та прийомів його розвитку під час вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності», зміст якої було оновлено відповідно до дослідної програми.

Розпочинався пропедевтично-мотиваційний етап з організації та проведення методичного семінару «Підготовка майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів». Метою семінару було: вироблення єдиного підходу до розв'язання проблеми формування у майбутніх учителів готовності до здійснення морального виховання, вивчення і поширення досвіду розв'язання цієї проблеми і обговорення у зв'язку з цим змін у змісті та організації навчального процесу. Підсумком семінару було досягнення педагогічного консенсусу щодо розв'язання означеної проблеми.

Програма семінару: 1. Моральність як принцип та орієнтир виховання молодших школярів; 2. Особливості морального виховання молодших школярів;

3. Готовність майбутнього вчителя до морального виховання: структура, критерії, показники; 4. Методи, прийоми і засоби підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів за допомогою творчої спадщини В. Сухомлинського.

Було виокремлено низку навчальних дисциплін, безпосередньо пов'язаних з підготовкою майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів («Теорія та методика виховання», «Вступ до спеціальності», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі»), у програмах яких було визначено сюжети, на які варто зробити наголоси. Наприклад, при вивченні дисципліни «Вступ до спеціальності» у модулі «Педагогічна діяльність і особистість учителя» рекомендовано на лекції з такою само назвою звернути увагу на моральне виховання як принцип освітньої діяльності й розвинути цей сюжет на семінарському занятті у площині розкриття значущості цієї якості сьогодні, а на практичному занятті «Основні риси та якості особистості вчителя української національної школи» моральність вже подається як риса особистості з наголосом на її складових та можливих шляхах їх формування.

Реалізація оновленого змісту згаданих дисциплін передбачала активізацію запровадження розв'язання професійних ситуацій різних типів з залученням широкого кола інтерактивних методів навчання. При цьому використовувалися традиційні форми навчання, а саме: лекції, семінари, практичні заняття, самостійна робота. Разом з тим, використання інтерактивних методів та розв'язання професійних завдань наклало певний відбиток на традиційну форму навчання, надаючи їм контекстності.

Процес формування емоційно-ціннісної готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів під час вивчення таких дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання української мови в початковій школі» було оновлено відповідно до програми експериментального навчання. Наприклад, лекції з

елементами контекстного навчання з дисципліни «Вступ до спеціальності» на тему «Професійна діяльність і особистість вчителів початкової школи».

Для формування у студентів стійкого інтересу до обраної професії, бажання працювати за спеціальністю та здійснювати моральне виховання викладач на початку лекції охарактеризував професійно значущі якості вчителя початкової школи. Особливу увагу викладач зосередив на ознайомленні студентів з ключовими положеннями Концепції нової української школи, яка розкриває сучасний вектор розвитку початкової освіти й оновлену роль педагога в цьому процесі. Він характеризує основні ознаки моральності вчителя та морального виховання як принципу виховної діяльності. З метою закріплення навчального матеріалу викладач моделює *професійну ситуацію* і пропонує студентам її вирішити: «Уявіть, що ви – вчитель, який проводить батьківські збори, присвячені ознайомленню батьків з Концепцією нової української школи. Ви наголошуєте на тому, що сучасне виховання має будуватися на принципах моральності. Але бабуся одного з учнів обурюється: «А хіба в радянські часи виховували неморально?». Що би Ви відповіли на таке зауваження? (Розкладіть «по полицях» особливості морального виховання)». Для виконання даного завдання студентам потрібно розуміти суть морального виховання та вміти це пояснювати, конкретизувати знання прикладами про прояв моральності.

На практичному занятті «Основні риси та якості особливості вчителя української національної школи» в межах зазначеної вище теми майбутнім педагогам було запропоновано розв'язати низку професійних завдань.

Мотиваційна проблемна ситуація: «Ви – досвідчений педагог, запрошений на засідання Школи молодого вчителя. Після підведення Вами підсумків свого виступу та наголошенні на необхідності морального виховання один зі слухачів школи заперечує: «Все це добре, але навіщо мені воно потрібно? Знань учням воно не додасть. Атестацію у четвертому класі проходити треба? Вона є основним показником ефективності нашої діяльності. Та й емоційної стійкості це вимагає, так і до емоційного вигорання близько!».

Завдання: Висловіть власну аргументовану думку з цього приводу. Спробуйте мотивувати молодих колег». Мета даного завдання спрямована на формування здатності мати установку на моральне виховання, зокрема уміння самомотивуватися на моральне відношення до оточуючих.

Під час вивчення модуля «Загальні основи педагогіки» з дисципліни «Педагогіка» на семінарському занятті з теми «Вчитель, його соціальні функції» викладач пропонує здобувачам освіти у групах вирішити професійну ситуацію проблемного характеру.

Проблемна професійна ситуація: «До директора школи звернулася мати учня четвертого класу зі скаргою на цькування дітей після організації вчителем роботи в групах, під час якої в одній з груп були об'єднані діти з окупованих територій, переселенці. Педагог заперечив звинувачення батьків, пояснивши свої дії тим, що діти в цій групі виявили результати, кращі за попередні, а такий поділ дозволив їм відчувати себе вільно.

Завдання: Обґрунтуйте свою думку з приводу того, прихильником якої сторони у цьому конфлікті станете Ви; чи всі соціальні функції діяльності вчителя були дотримані педагогом». Мета вирішення даного завдання сприяє формуванню у студентів вміння використовувати теоретичні знання і виявляти критичне мислення, усвідомлювати свою роль у моральному вихованні.

Отже, під час вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності» та перших модулів курсу «Педагогіка» особлива увага зверталася на формування у здобувачів освіти стійкого інтересу до обраної професії вчителя початкової школи та бажання працювати за фахом на засадах морального виховання, оскільки позитивна мотивація майбутніх педагогів є надійним підґрунтям, як для становлення професійної компетентності загалом, так і готовності до морального виховання молодших школярів. Пропедевтично-мотиваційний етап експерименту був спрямований на розвиток емоційно-ціннісного та когнітивного компонентів готовності здобувачів освіти до морального виховання.

На навчально-діяльнісному етапі, впровадження моделі відбувалося формування всіх основних компонентів готовності до морального виховання

молодших школярів в процесі вивчення дисциплін «Педагогіка» та «Основи педагогічної майстерності». Механізм реалізації моделі на цьому етапі був подібний до попереднього. При вивченні модуля «Теоретичні основи навчання» курсу «Педагогіка» викладач наприкінці лекції «Сучасні концепції навчання» моделює професійну ситуацію.

Проблемна ситуація: «Уявіть, що Ви – вчитель і готуетесь до виступу на тему «Моральне виховання учнів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського».

Завдання: Підготуйте слайд-презентацію, де центральним поняттям є «моральне виховання», а похідні від нього – його ознаки, використовуючи «10 не можна В. Сухомлинського» подано у вигляді мультимедійної презентації (Додаток Д).

Здобувачі освіти в групах методом «мозкового штурму» обговорювали і створювали орієнтовні схеми слайду, а потім відтворювали її на дошці та захищали власну структурну схему. Внаслідок цього у учасників заняття розвиваються здатності використання теоретичних знань основ морального виховання.

На семінарському занятті «Ідеї морального виховання засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського» для актуалізації знань здобувачів освіти з основ толерантності педагогіки пропонувалося по групах заповнити таблицю з трьох стовпчиків «Критерії порівняння», «Принципи виховання за Концепцією Нової української школи», «Принципи виховання за В. Сухомлинським» та подати готову таблицю у вигляді наочності для виступу на методоб'єднанні вчителів з метою обговорення основних ідей Нової української школи. Це завдання дає можливість розвивати емоційно-ціннісний компонент готовності до морального виховання молодших школярів, зокрема набуття знань ціннісних орієнтирів морального виховання.

У процесі підготовки до практичного заняття «Розв'язання задач з теми «Методи навчання»» здобувачі освіти отримали завдання змоделювати педагогічну ситуацію використання методу навчання на матеріалі, пов'язаному з

моральним виховання з будь-якого навчального предмету початкової школи. Серед обраних навчальних предметів найбільшою популярністю користувалося літературне читання та метод бесіди за прочитаним твором.

Бесіда за оповіданням В. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло» за запитаннями: Чим незнайомий хлопчик відрізнявся від дітей, що були в хатинці? Як він почувався, коли вона потрапляла в хатинку? Що зробили для нього хлопці? – завершувалася узагальненням: «Кожен може допомогти іншому, але при цьому не слід забувати, що красиві діла кращі за красиві діла».

Найпоширенішою серед здобувачів освіти виявилася розробка О. Савченко *аналізу й осмислення казки В. Сухомлинського «Сергійкова квітка»: «Після читання твору відбувся аналіз та обговорення змісту: – Що ми дізналися з прочитаного тексту? Чим вихвалялися хлопці? Що було у кишені у Сергійка? Чи сподобався дітям подарунок головного героя? Пропонуємо поміркувати над питаннями: Хто з вас вважає, що Максим правий? Чому? – Хто є прихильником дій Сергійка? Чому? Про, що свідчить вчинок Сергійка? Уявіть, що ви потрапили у казку і є учасником діалогу між хлопцями, щоб ви сказали? Пофантазуйте [63].*

За такою само логікою будувалася робота з формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання учнів початкових класів під час вивчення наступних модулів курсу «Педагогіки» «Теорія виховання», «Компоненти виховання», «Технології виховання» та курсу «Основи педагогічної майстерності», на який випала лівова частка сюжетів, пов'язаних з моральним вихованням та вирішення великої кількості професійних ситуацій. Усі види діяльності поєднувалися з інтерактивними методами та методом самомотивування творчої діяльності, що, в свою чергу, вимагало організації нестандартних практичних занять (досліджень, конкурсів тощо).

Тому, під час вивчення модуля «Педагогічні технології» курсу «Основи педагогічної майстерності» після лекції «Педагогічні взаємини у педагогічному спілкуванні», до змісту якої було включено вимоги для створення середовища, що сприятиме моральному вихованню, слугуватиме основою успішної педагогічної взаємодії, проводилося практичне заняття «Педагогічні технології

вчителя початкових класів» у вигляді конкурсу під назвою «Творімо школу Радості разом», присвяченого творчості В. Сухомлинського (Додаток Е)

Мета заняття: поглибити знання студентів про життя і педагогічну систему В. Сухомлинського, розвинути природні здібності студентів (вокальні, декламаторську, художні), виховати любов до майбутньої професії, повагу до педагогічно-культурної спадщини українського народу та пошани до В. Сухомлинського. План заняття: 1. Психологічне налаштування на роботу. 2. Виконання вправ на підготовлену комунікацію. 3. Проведення виховного заходу. 4. Аналіз досягнень студентів.

Підготовчий етап передбачав розподіл здобувачів освіти на групи та виконання у групі запропонованих завдань: 1. Підготуватися до демонстрації педагогічної взаємодії на одну з запропонованих тем: «В. Сухомлинський і його життєва доля», «Новий дослідницький метод В. Сухомлинського –експеримент, його компоненти», «Педагогічні ідеї В. Сухомлинського –основа педагогічної концепції». 2. Оформити у вигляді плакату слайду презентації опорний конспект однієї з тем; 3. Підготуватися до організації однієї вправи на психологічне налаштування аудиторії під час заняття на тему «Що таке мораль і моральне виховання?».

Заняття розпочиналося з психологічного налаштування на роботу. Перший етап конкурсу–актуалізація опорних знань проводиться як захист підготовлених опорних конспектів. Журі конкурсу визначали переможців цього туру за глибиною і логікою педагогічної думки, оригінальністю задуму, вміння переконливо обстоювати свою позицію.

Другий етап – психологічне налаштування являв собою виконання всією групою вправи. «Ланцюг морального виховання» спрямований на розвиток у студентів уміння узагальнювати ознаки морального виховання. Для виконання вправи потрібні додаткові матеріали, ланцюг виготовлений з паперу або намальований, маркер. Учасникам почергово пропонується написати на кільцях ланцюга людські якості, що характеризують моральне виховання (дотримання

норм встановлених у суспільстві, повага до оточуючих, дбайливе ставлення до природи, терпимість, доброзичливість, тощо).

Вправа-гра «Оціни вчинок» основна ціль якої полягає в тому, щоб виховувати у дітей любов та повагу до батьків; розрізняти негатив, позитив і байдужість. Додаткові матеріали, необхідні для виконання завдання: серединки квіток, пелюстки з написами. Пропонуємо прочитати оповідання В. Сухомлинського «Сива волосина», «Як Павлик списав у Зіни задачу». Ведучий кладе на стіл серединки квіток з назвами оповідань, а потім роздає пелюстки з написами добрих і поганих вчинків, учасники обирають лише хороші вчинки і формують квітку. Після цього проводимо обговорення поганих вчинків.

Наступний крок заняття – виконання вправ на підготовлену комунікацію. До конкурсу кожна група здобувачів освіти отримала попереджувальні завдання, що пов'язана з проявами морального виховання за допомогою педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Кожен здобувач освіти демонстрував інсценізацію твору В. Сухомлинського, разом з партнером. Назва оповідання чи казки повідомлялася аудиторії, а інсценізація за ними розігрувалася у вигляді діалогу. Аналізувалися глибина педагогічної думки в обґрунтуванні задуму; забезпечення взаємодії суб'єктів спілкування; дотримання тактики розвивальної поради (перевага реакції розуміння над іншими реакціями вчителя); здатність до активного слухання та добору прийомів доцільного впливу. У наступному турі «Проведення індивідуальної бесіди як спонтанної взаємодії» взяли участь усі команди, представники яких отримали ситуаційні завдання, після перегляду фільму «Серце, віддане дітям» за матеріалами В. Сухомлинського. Запитання обговорювали у групі методом «мозкового штурму» та презентували результати у вигляді фрагменту бесіди. Приклади запитань: Як називалася кандидатська дисертація В. Сухомлинського? Які його твори ви знаєте? Які цитати з творів В. Сухомлинського вам відомі? Як називався перший виданий твір педагога?

Під час того, як журі робили підсумки здобувачів освіти і готувалося до оприлюднення результатів конкурсу, викладач зі студентами здійснювали аналіз виконання вправ погляду педагогічного спілкування та готовності до морального

виховання засобами творчої спадщини В. Сухомлинського. Переможці конкурсу нагороджувалися символічними подарунками. Загальний висновок спонукав стимулювати майбутніх учителів початкової школи до активної роботи над собою в напрямі розвитку комунікативних здібностей, а саме, забезпечувати двосторонню участь у взаємодії; цілеспрямовано передавати ініціативу співрозмовникові, викликати його спонтанні реакції; забезпечувати єдність співрозмовників, знаходячи спільні точки взаємодії і будувати почуття «ми»; зважати на відповіді співрозмовника, продовжувати його думки, а не відкидати їх; доцільно використовувати пропозиції, активізуючи прагнення слухача їх одержати.

Під час вивчення курсу «Методика навчання української мови в початковій школі» вже на вступній лекції «Методика навчання української мови в початковій школі як педагогічна наука» підкреслюється роль предмету як у формуванні ключової комунікативної компетентності (здатності успішно користуватися мовою у спілкуванні), так і соціокультурної компетентності (адаптація учнів до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, моральне виховання). Майже до кожного практичного заняття група здобувачів освіти отримувала завдання, пов'язане з розв'язанням професійної ситуації, презентація і виконання яких відбувалися безпосередньо на занятті. На практичному занятті «Методи опрацювання розділу «Текст»» здобувачам освіти пропонували наступні ситуації.

Професійна ситуація: «Ви, учитель початкової школи, маєте справу з частими випадками некоректного відношення між учнями. Щоб зробити розмову на цю тему більш невимушеною, Ви вирішили зробити це на уроці української мови».

Завдання: Спираючись на досвід учителів, наявні методичні розробки та власні ідеї, доберіть текст В. Сухомлинського зі змістом морального виховання та визначте його головну думку і тему, вийдіть на розв'язання поставленого Вами завдання.

При розв'язанні цього завдання більшість здобувачів освіти пішли дещо спрощеним шляхом, використовуючи тексти, вже опрацьовані в курсі «Педагогіка» (казки та оповідання В. Сухомлинського «Красиві слова і красиві діла», «Сергійкова квітка», «Кінь утік», «Ледача подушка» тощо). Однак деякі студенти запропонували учням тексти казок «Суниці для Наталі», «Кінь утік».

Казку «Кінь утік» про двох товаришів аналізували хлопці. У творі описуються події, що відбуваються на уроці, не бажання ділитися ковзанами одного з хлопчиків, таємничу записку через яку зіпсувалися стосунки між товаришами. Учням запропонували поміркувати над змістом казки: «Чи насправді казка про коня? (про записку). Хто, на вашу думку, написав цю записку? (товариш Петрик) Чи правильно вчинив Віталік на уроці? Які почуття у вас виникли? Як би ви вчинили отримавши записку під час уроку?

Оповідання «Суниці для Наталі» опрацьовували переважно дівчата. В ньому розповідається про хвору дівчинку та хлопчика який хотів їй допомогти, але соромився, за переконанням мами він приніс дівчинці ліки—суниці, хлопчик здивувався яким чином він допоміг, якщо дівчинка, ще не їла суниць.

Запитання для обговорення були наступними: «Чому дівчинка швидко втомлювалася? (була хворою). Що порадила хлопчикові мама? (принести дівчинці варення). Чому хлопчикові було соромно пригостити Наталку? (боявся, що однокласники будуть насміхатися) Що приємного ви робите для своїх друзів? Що спільне та відмінне ви помітили у двох казках? Чого вчать нас обговорені казки?

До практичного заняття «Методи вивчення частин мови» здобувачі освіти отримували для розв'язання загальну професійну ситуацію, яку мали конкретизувати прикладами. *Професійна ситуація:* «Ви – вчитель початкової школи, який вирішив привернути увагу учнів до теми морального виховання під час вивчення «Мовної змістової лінії» розділу «Слово».

Завдання: Прочитати текст В. Сухомлинського «Я вирощу внучку, дідуся» виділяючи інтонацією ключові слова у реченнях. Інсценізуйте діалог з

оповідання. Виконання цих завдань сприятиме розвитку вміння логічно осмислювати текст, розбиратися в тих проблемах, що хвилювали автора.

Наступним завданням було виписати речення, підкреслити у ньому основні слова, звернути увагу на запитання в дужках. 1. Маленький хлопчик Олесь побачив недалеко від неї маленьку вишеньку (Олесь, а не хтось інший); 2. Маленький хлопчик Олесь побачив недалеко від неї маленьку вишеньку (чи не побачив); 3. Маленький хлопчик Олесь побачив недалеко від неї маленьку вишеньку (вишеньку, а не щось інше). 4. Маленький хлопчик Олесь побачив недалеко від неї маленьку вишеньку (маленьку вишеньку, а не велику).

Здобувачі освіти, виконували завдання на прикладі вивчення частин мови: іменник (пошук слів за змістом), прикметник (підбирання синонімів до головного слова). Виконання цього завдання на прикладі теми «Дієслово» також мало свою специфіку. Учні мали визначити перелік дій дбайливого відношення людини до природи, а за пропозицією деяких студентів ще й оформити їх у вигляді правил.

Рефлексивний етап експериментального навчання передбачав комплексне завершення формування готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів з наголосом на діяльнісно-комунікативному компоненті, особливо його рефлексивному аспекті. Тож робота спрямовувалася на розвиток вміння застосовувати методи, прийоми та засоби морального виховання, організовувати сприятливе виховне середовище; добирати та застосовувати дидактичний матеріал потрібного змісту, залучаючи всіх учнів до навчальної взаємодії, оцінювати власну роль у процесі морального виховання, аналізувати власну діяльність, виявляти гнучкість при виборі засобів виховного впливу тощо. Реалізовувався цей етап під час практики студентів.

Особливу роль у моделі формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів відіграла практика, яку у системі професійно-педагогічної підготовки вчителя виконувала низку функцій: навчальну, розвивальну, виховну, становлення моральних позицій майбутніх учителів як установок на моральне виховання; діагностичну. Виходячи з логіки

моделі і ролі в ній практики студентів, завданням останньої полягало у розв'язанні низки професійних завдань і ситуацій, що сприяло формуванню вищезгаданої готовності. Професійні завдання на цьому етапі відігравали провідну роль. Їх можна поділити умовно на загальні та конкретні.

Першу групу завдань складають наступні: 1. Проаналізуйте навчально-методичні комплекси з літературного читання та «Я досліджую світ» для 3 класу щодо можливості їх використання для реалізації ідей морального виховання засобами творчої спадщини В. Сухомлинського; 2. Здійсніть спостереження ранкової зустрічі. Визначте, які прийоми і засоби морального виховання використовує вчитель. Чи є в його діяльності прояви байдужості?; 3. Розробіть наочний матеріал з морального виховання та поясніть доцільність його використання у навчально-виховному процесі; 5 Організуйте ранкову зустріч з дітьми в контексті морального виховання, запросіть на неї своїх колег-практикантів. Проаналізуйте помилки, яких припустилися, та запропонуйте шляхи їх усунення; 6. Змодельуйте фрагмент уроку літературного читання з використанням матеріалу, що становить педагогічну спадщину В. Сухомлинського. Поясніть алгоритм Вашої роботи з його вивчення та доцільність; 7. Змодельуйте урок з предмету «Я досліджую світ» з використанням матеріалу творчої спадщини В. Сухомлинського морального змісту у поєднанні з інтерактивними методами навчання.

Другу групу склали конкретні завдання, які виконувалися групою здобувачів освіти.

Професійне завдання 1. Розробіть конспект фрагменту уроку та проведіть його для усіх груп. Тема уроку «Людина починається з добра» (3 клас) [45]. Мета: продовжувати знайомити з поняттям добра і зла; формувати духовно-моральні цінності на прикладі аналізу персонажів творів Майстра; сприяти вихованню бажання творити добро, бути доброзичливою людиною; продовжувати формування вміння виразного читання, переказу, творчих видів роботи з текстом; розвивати творче мислення молодших школярів, вміння

аналізувати зміст твору, давати характеристику головним героям; продовжувати знайомити з педагогічною і творчою діяльністю В. Сухомлинського.

Завдання 2. Розробіть та презентуйте перед усіма групами соціальну акцію в межах теми «Я людина» (3 клас) [45]. Мета: формувати уміння аргументувати переваги добрих вчинків, брати участь у колективній справі; виявляти ввічливе поведіння із людьми та тваринами, подільчivosti, доброти та виявляти ці якості в життєвих ситуаціях.

Завдання 3. Розробіть та презентуйте практичну роботу з розв'язання прогностичних завдань «Що станеться, якщо...?» за оповіданнями В. Сухомлинського «Як Павлик у Зіни задачу списав» та «Кінь утік». Мета: формувати уміння моделювати способи поведінки у відповідності до конкретної ситуації, усвідомлення необхідності морального відношення до людей.

Наприкінці підсумкової конференції з практики відбувся аналіз та оцінювання діяльності здобувачів освіти, позаяк виконання ними завдань мало подвійний характер: 1) продемонструвати володіння знаннями про основи морального виховання та уміння застосовувати його методи та прийоми виховання, організувати відповідне освітнє середовище; 2) аналіз та оцінювання діяльності інших груп, позаяк у той час, коли один студент звітував, інші виконували роль експертів, зазначали вдалі і менш вдалі педагогічні дії, виражені у презентованих зразках. Після цього здобувачі освіти здійснювали самоаналіз своїх дій і аргументовано давали відповіді на такі запитання: 1. Що для Вас було найскладнішим у процесі навчання на засадах морального виховання? 2. Які зовнішні ознаки учнів правлять вчителів за орієнтир для педагогічних висновків про ефективність організованої педагогічної взаємодії? 3. Ваша самооцінка вияву морального виховання у запропонованій ситуації, та її порівняння з оцінкою експертів. З'ясувалося, чи співпадає Ваша і експертна оцінка, якщо – ні, то чому?

Отже, експериментальне дослідження проводили у три етапи (пропедевтично-мотиваційний, навчально-діяльнісний, рефлексивний), між якими було забезпечено гнучкий перехід від одного до іншого, що зумовлювало

цілісність і ефективність формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського, що було метою реалізації зазначеної вище моделі.

3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Метою заключного етапу експерименту була перевірка ефективності технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

У відповідності до окресленої мети нами визначено такі *завдання дослідження*:

1) виконати повторне вимірювання рівнів готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за допомогою діагностичних методик, адекватних тим, які використовувалися в процесі констатувального дослідження.

2) проаналізувати динаміку змін рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання учнів початкових класів за визначеними компонентами з відповідними їм показниками;

3) підтвердити або спростувати сформульовану гіпотезу.

Аналіз результатів діагностичних даних контрольного експерименту показав значне зростання показників когнітивного критерію в експериментальній групі.

Рівні готовності студентів до здійснення морального виховання молодших школярів до і після формувального експерименту за когнітивним критерієм подано у таблиці 3.1.

Як бачимо з даних таблиці, після проведення формувального експерименту простежується позитивна динаміка підвищення показників креативного та частково-продуктивного рівнів як в експериментальній, так і в контрольній групах. Проте в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота

щодо набуття знань та вмінь з морального виховання молодших школярів під час професійної підготовки, ці показники значно вищі.

Таблиця 3.1

Рівні готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського на констатувальному і формуальному етапі експерименту за когнітивним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний етап	Формуальний етап	Констатувальний етап	Формуальний етап
Креативний	20	25	15	35
Частково-продуктивний	35	55	30	60
Формальний	45	20	55	5

Згідно даних таблиці 3.1, показники креативного рівня готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним критерієм на початку дослідження були майже однакові як в контрольній, так і в експериментальній групах. Після впровадження експериментальної технології спостерігається збільшення цих показників на 20% в експериментальній групі. Відповідно, спостерігалось збільшення показників частково-продуктивного рівня, а саме на 30 %. Про ефективність експериментально-дослідної роботи свідчить той факт, що формальний рівень сформованості готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського в експериментальній групі знизився на 50%.

У контрольній групі також спостерігаємо позитивну динаміку. Оскільки, показники креативного рівня в опитаних цієї групи зросли порівняно з

констатувальним етапом на 5 %, частково-продуктивного – на 20%; показники репродуктивного рівня знизились на 25 %.

Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти контрольної та експериментальної груп до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за когнітивним критерієм продемонстровано на рис. 3.1.

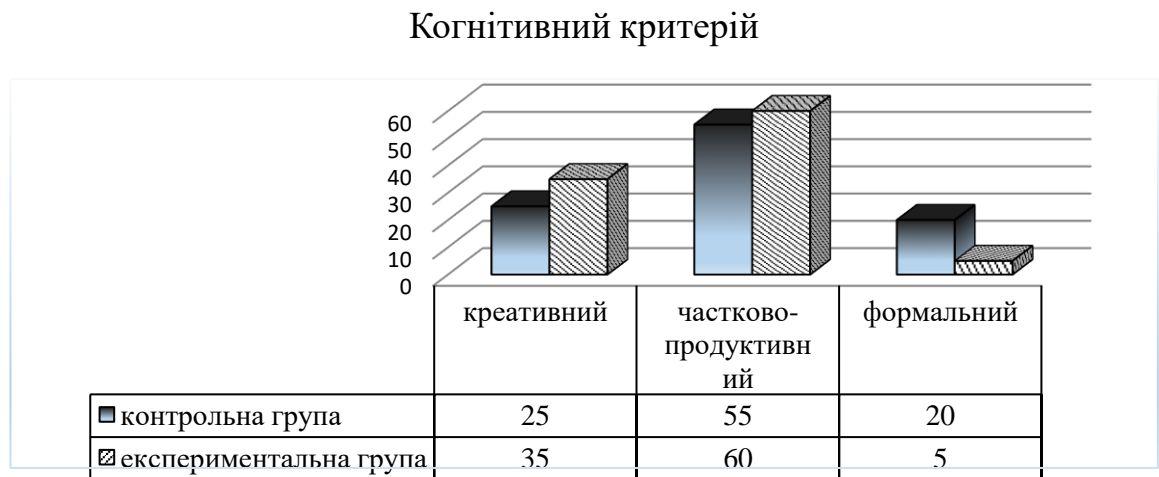

Рис. 3.1. Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх вчителів початкових класів контрольної та експериментальної груп до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського за когнітивним критерієм

Дані, продемонстровані на рис. 3.1, свідчать про те, що експериментальна методика мала позитивний вплив на представників експериментальної групи. Так, показники креативного рівня в опитаних експериментальної групи вищі на 10 % порівняно з представниками контрольної, показники частково-продуктивного рівня експериментальної групи вищі на 5 %; на формувальному рівні після експерименту опинилося на 15 % менше студентів експериментальної групи порівняно з контрольною.

На нашу думку такі зміни в обох групах відбулися внаслідок того, що студенти в процесі вивчення дисциплін професійного циклу мали можливість ближче ознайомитися з майбутньою професією учителя початкової школи.

В експериментальній групі, на відміну від контрольної, додатково обігрувалися педагогічні ситуації та рольові ігри, що сприяли більшому розумінню студентами специфіки педагогічної діяльності фахівця початкової освіти, а отже й показники в цій групі є вищими порівняно з контрольною.

Показники готовності до окресленої діяльності за мотиваційно-ціннісним критерієм, в порівнянні з даними констатувального експерименту, також зазнали змін більшою мірою в експериментальній групі, що не спостерігалось в контрольній (таблиця 3.2.).

Таблиця 3.2

Рівні готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського на констатувальному і формуальному етапі за мотиваційно-ціннісним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний етап	Формуальний етап	Констатувальний етап	Формуальний етап
Креативний	30	35	25	40
Частково-продуктивний	50	55	45	60
Формальний	20	10	30	0

Як бачимо з даних таблиці 3.2, формувальний експеримент мав позитивний вплив на підвищення рівнів сформованості готовності до морального виховання за мотиваційно-ціннісним критерієм в експериментальній групі. Так, показники креативного рівня в опитаних цієї групи збільшились на 15 %, частково-продуктивного – на 15%; показники формального рівня зменшились на 30 %.

Щодо контрольної групи також спостерігається хоч не значна, але позитивна динаміка: так, на 5 зросли показники креативного рівня, на 5% – конструктивного. Показники формального рівня знизилась на 10%.

Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх педагогів контрольної та експериментальної груп до здійснення педагогічної діагностики за мотиваційно-ціннісним критерієм продемонстровано на рис. 3.2.

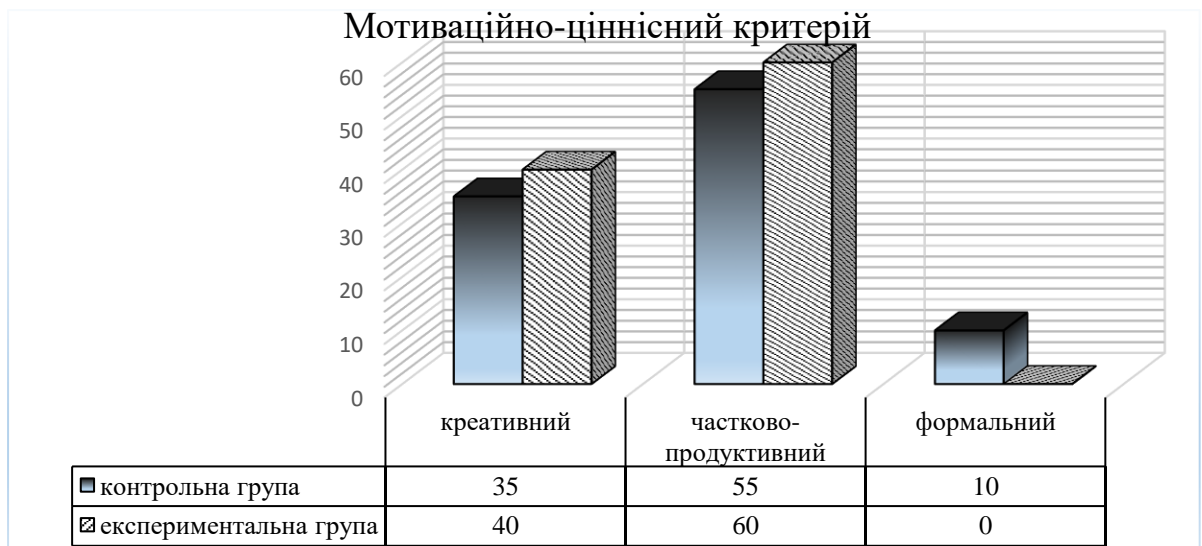

Рис. 3.2. Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти контрольної та експериментальної груп до морального виховання за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рисунок 3.2 свідчить про те, що представники експериментальної групи виявили після упровадження експериментальної технології кращі показники готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. Таким чином, показники креативного рівня в опитаних експериментальної групи нижчі лише на 5% порівняно з представниками контрольної, показники частково-продуктивного рівня переважають на 15 %; на формальному рівні після формуального експерименту опинилося на 10 % менше студентів експериментальної групи порівняно з контрольною.

Одержані результати свідчать про те, що в експериментальній групі значно підвищилася моральна самосвідомість, порівняно зі студентами контрольної групи. На нашу думку, це пов'язано з тим, що в ЕГ проводилася цілеспрямована робота яка мала за мету розуміння студентами необхідності аналізувати свою поведінку, робити певні висновки і настанови. Цьому сприяли як практичні

заняття з вирішення моральних дилем та педагогічних ситуацій, так і педагогічна практика. В контрольній групі також змінилися ці показники, проте вони дещо менші за результати експериментальної групи.

Аналіз результатів діагностичних даних контрольного експерименту теж засвідчив зростання показників креативного та частково-продуктивного рівнів в експериментальній групі за діяльнісним критерієм.

Рівні готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського до і після формуального експерименту за діяльнісним критерієм подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Рівні готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського до і після формуального експерименту за діяльнісним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	Констатувальний етап	Формуальний етап	Констатувальний етап	Формуальний етап
Креативний	20	25	15	35
Частково-продуктивний	35	45	25	60
Формальний	45	30	60	5

Після формуального експерименту простежується позитивна динаміка підвищення показників креативного та частково-продуктивного рівнів діяльнісного критерію як в експериментальній, так і в контрольній групах.

Як засвідчують дані таблиці 3.3, показники креативного рівня готовності до морального виховання за діяльнісним критерієм на початку дослідження були дещо вищими в контрольній групі порівняно з експериментальною. Після впровадження експериментальної діяльності спостерігається збільшення цих

показників (на 15%) в експериментальній групі. Відповідно, спостерігалось збільшення показників частково-продуктивного рівня (на 35 %). Про ефективність експериментально-дослідної роботи свідчить той факт, що формальний рівень сформованості готовності до здійснення педагогічної діагностики за діяльнісним критерієм в експериментальній групі знизився на 55 %.

Контрольна група теж продемонструвала позитивну динаміку. Так, показники креативного рівня в опитаних цієї групи зросли порівняно з констатувальним етапом на 5 %, частково-продуктивного – на 10%; показники формального рівня знизились на 15 %.

Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти контрольної та експериментальної груп до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського за діяльнісним критерієм продемонстровано на рис. 3.3.

Діяльнісний критерій

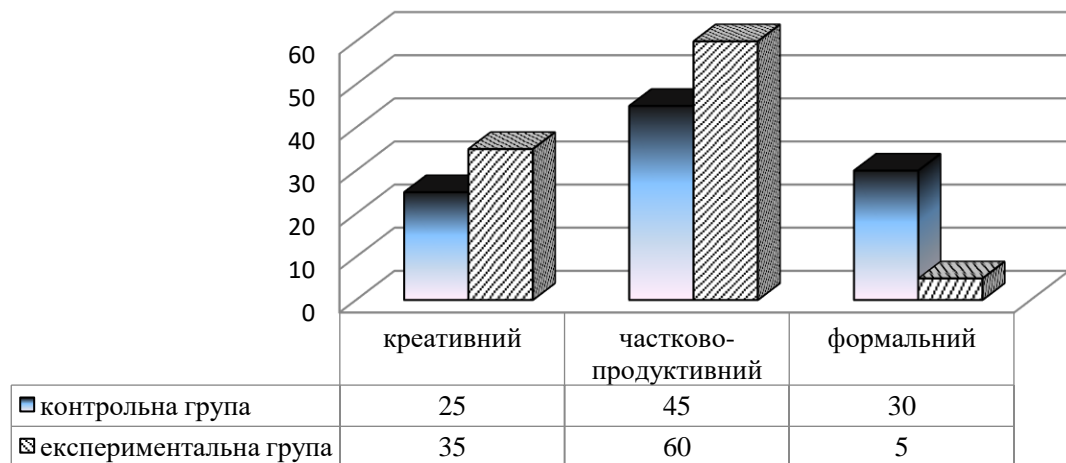

Рис. 3.3. Порівняльні показники сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти контрольної та експериментальної груп до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського за діяльнісним критерієм

Дані рис. 3.3, демонструють позитивний вплив експериментальної методики на представників експериментальної групи. Так, показники

креативного рівня в опитаних експериментальної групи вищі на 10 % порівняно з представниками контрольної групи, показники частково-конструктивного рівня переважають на 15%; на формальному рівні після формувального експерименту опинилося на 25 % менше студентів експериментальної групи порівняно з контрольною.

Порівняльний аналіз даних констатувального та формувального експериментів наочно доводять результативність запропонованої й експериментально перевіреної нами технології підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Динаміку змін рівнів готовності до здійснення педагогічної діагностики до та після завершення формувального експерименту нами проілюстровано на рис. 3.4.

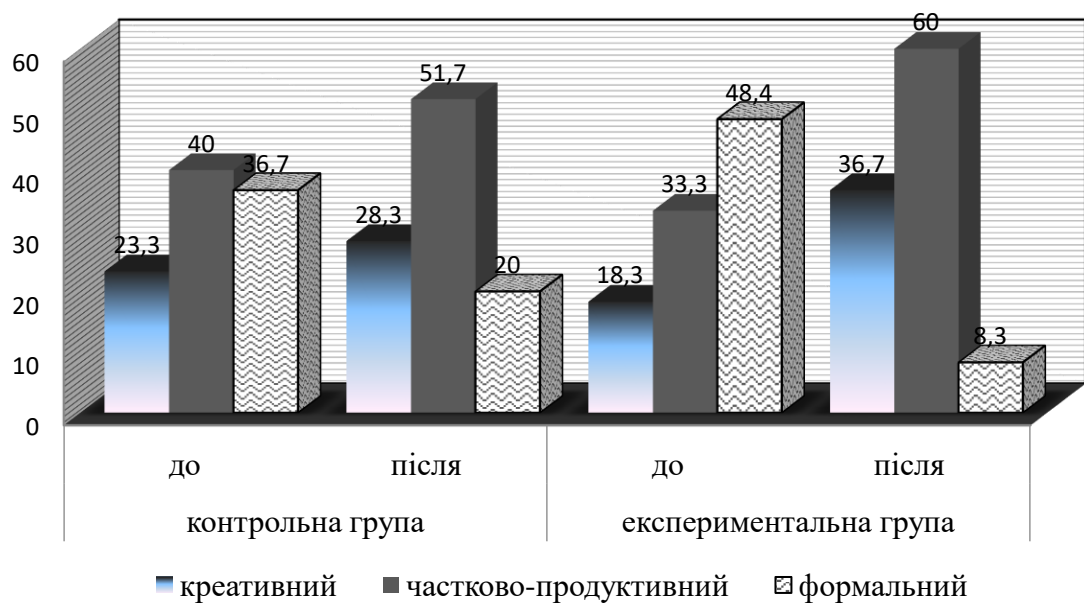

Рис. 3.4. Динаміка рівнів готовності студентів контрольної та експериментальної груп до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського (у %)

Аналізуючи одержані результати внаслідок проведення експериментальної роботи, ми дійшли висновку що показники за всіма визначеними нами компонентами значно змінилися в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота щодо формування готовності майбутніх учителів

початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Щодо показників рівнів сформованості зазначених компонентів готовності студентів до формування моральних якостей учнів молодших класів у контрольній групі, в яких така робота не проводилася, то зазначимо, що вони також змінилися на краще, проте ці зміни, на відміну від показників експериментальної групи, не дуже значні.

Аналіз рівнів сформованості готовності студентів до морального виховання на основі педагогічної спадщини В. Сухомлинського на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісним дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості майбутніх педагогів експериментальної групи, рівень готовності яких до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського як креативний (на 18,4 %) в. Відповідно, кількість студентів, охарактеризованих частково-продуктивним рівнем готовності, збільшилась на 26,7 %. Показники формального рівня зменшились в експериментальній групі на 40,1 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники креативного рівня у контрольній групі зросли на 5 %, частково-продуктивного – на 11,7 %, показники формального рівня зменшились на 16,7 %.

З огляду на зазначене, ми дійшли висновку, що процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів буде більш ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до формування моральних якостей молодших школярів; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкових класів; використання у процесі професійної підготовки педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Порівняльний аналіз даних педагогічного експерименту підтвердив, що рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до окресленої діяльності можна суттєво підвищити завдяки впровадження в педагогічний процес вищої

школи запропонованої автором моделі. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. До актуальних напрямів подальшого наукового пошуку відносимо підготовку майбутніх вчителів початкових класів до роботи з батьками з морального виховання молодших школярів.

3.3. Методичні рекомендації щодо удосконалення підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів

В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки і діяльності вчителя початкових класів, Пошуки оптимальних шляхів професійної підготовки вчителів початкових класів проходять в контексті сучасних освітніх парадигм (культурологічної, ціннісної, компетентнісної та ін.).

Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій. Однією з інноваційних ідей модернізації фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи має стати перехід до нових форм організації освітнього процесу.

Реалізація в освітній діяльності закладу вищої освіти інноваційних технологій пов'язана з вирішенням основних завдань підвищення професійного рівня майбутніх педагогів, зокрема:

- організація науково-дослідного підходу до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського у вищій школі;
- створення науково-методичного супроводу для морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського у закладі вищої освіти;
- створення необхідних умов для успішної комунікації між студентами та викладачами;
- розроблення викладачами діагностичних процедур самоаналізу рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання

молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського;

- розроблення змісту науково-методичної роботи, відбір і структурування форм, зорієнтованих на підвищення рівня готовності викладачів до морального виховання молодших школярів.

Обґрунтована та перевірена в ході формувального етапу експерименту модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів дозволяє сформулювати рекомендації щодо використання розробленої моделі в освітній діяльності закладу вищої освіти.

Сучасні дослідження проблем навчання та розвитку у вищій школі спрямовано на виховання майбутніх професіоналів конкретної галузі, як-от: на виховання особистості, яка володіє аналітичними (уміння узагальнювати педагогічну думку); прогностичними (уміння передбачати результати діяльності, яку вони здійснюють); проєктивними (виявляються в матеріалізації результатів педагогічного прогнозування в конкретних планах навчання та виховання); рефлексивними (мають місце при здійсненні контрольної-оцінної діяльності, спрямованої на себе, осмислення власних дій, позитивних і негативних результатів своєї діяльності); організаторськими (сприяють ефективному включенню здобувачів освіти у різні види навчально-пізнавальної діяльності); мобілізаційними (пов'язані з розвитком у вихованців стійкого інтересу до учіння, праці, активності); інформаційними (уміння та навички роботи з друкованими й комп'ютерними джерелами); розвивальними (сприяють розвитку пізнавальних процесів, відчуттів вихованців); орієнтаційними (спрямовані на формування наукового світогляду); комунікативними (сприяють становленню педагогічно доцільних відносин професіонала з вихованцями й колегами); перцептивними вміннями (полягають у здатності професіонала проникати у внутрішній світ вихованця).

Отже, для ефективного впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів рекомендуємо:

на рівні викладача вищої школи:

- проводити самодіагностику професійних можливостей, самонавчання та самовдосконалення;
- систематично поновлювати знання з психології особистості та педагогіки вищої школи з метою активізації інтелектуальної діяльності та наукового пошуку;
- проявляти інтерес до розвитку потенційних можливостей студентів і потребу в педагогічній діяльності з ними;
- проектувати цілі навчання й прогнозувати шляхи професійного становлення майбутнього спеціаліста;
- розвивати духовно-виховний вплив на особистість студента та організувати розвивальну інтеракцію;
- створювати умови взаємоповаги та взаємодопомоги на заняттях;
- сприяти розвитку наукового інтересу та креативності студентів;
- використовувати інноваційні технології навчання в процесі професійної діяльності;
- створити банк педагогічних інновацій з галузі;
на рівні методичного кабінету вищого навчального закладу:
- здійснювати аналітико-дослідну роботу щодо визначення рівнів готовності викладачів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського;
- створити банк науково-педагогічного досвіду викладачів ЗВО, фахівців з проблеми морального виховання молодших школярів;
- проводити постійні семінари, майстер-класи з проблем сучасних напрямів здійснення морального виховання школярів у різних контекстах;
- інтегрувати діяльність кафедр із методичним відділом з метою створення інформаційно-методичного забезпечення педагогічного процесу;
- організувати взаємовідвідування занять викладачами для обміну досвідом та з подальшою розробкою рекомендацій до морального виховання учнів;
- узагальнювати та поширювати новаторський досвід роботи через засоби

масової інформації, видання методичних рекомендацій.

На рівні закладу вищої освіти III-УІ рівнів акредитації:

- здійснювати інтеграцію науково-методичної діяльності ЗВО як цілісної динамічної системи (навчально-методичної, науково-дослідницької та науково-методичної) з метою підвищення готовності науково - педагогічних працівників до професійної діяльності;
- запроваджувати модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів;
- створювати умови для вільного вибору студентами способів творчої самореалізації та саморозвитку;
- забезпечувати заклад вищої освіти новітніми інформаційно-телекомунікаційними засобами навчання та навчально-методичною літературою про моральне виховання молодших школярів та методика її упровадження через використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Нині в Україні відбувається модернізація професійної освіти. Попит на отримання молодим поколінням спеціальності «Початкова освіта» слугує індикатором підвищеного інтересу всього суспільства до цього освітнього сегменту. На означеному етапі важливою є організація системи науково-методичних заходів щодо формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності загалом і реалізації інтерактивних технологій у процесі морального виховання, зокрема, на всіх рівнях функціонування. Нижче запропоновано послідовність формування такої системи на рівні закладу вищої освіти.

1. Етап розроблення дослідження проблеми формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. Основними завданнями цього етапу є:

- з'ясування основних небезпек для розвитку початкової освіти в регіоні, джерела їх виникнення, інтенсивність впливу;
- обґрунтування складу об'єктів дослідження, аналіз можливостей різних рівнів управлінського впливу на ці об'єкти, оцінювання інтенсивності їхнього

впливу;

- визначення складу індикативних показників, групування їх за блоками дослідження;

- вибір методики діагностування стану підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників для початкової освіти, прогнозування розвитку.

2. Етап формування науково-методичної бази.

3. Етап наукового опрацювання результатів дослідження.

4. Етап реалізації програмних заходів.

Основна мета організації дослідження підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації учителів початкової школи на регіональному, міжрегіональному та державному рівнях - створення оптимальних умов для максимального задоволення потреб держави в компетентних педагогічних кадрах.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі описано дослідно-експериментальну перевірку ефективності методики підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічних ідей В. Сухомлинського. Обґрунтовано методику професійної підготовки майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів у контексті реалізації педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Подано аналіз результатів проведеного дослідження, підготовлено методичні рекомендації з метою удосконалення практичної підготовки майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів.

Модель формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського проходила апробацію упродовж 2019–2020 рр. у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука. У експерименті брали участь 40 студентів закладу вищої освіти.

Під час проведення формувального експерименту було дотримано принципу послідовності, яка умовно відбивалася у пропедевтичному-мотиваційному, навчально-діяльнісному, рефлексивному етапах, на кожному з них наголошувалося на формування окремих компонентів готовності майбутніх учителів до морального виховання учнів початкових класів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

До навчально-змістового ресурсу реалізації моделі формування у майбутніх учителів готовності до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського увійшли такі фахові дисципліни: «Вступ до спеціальності», «Теорія та методика виховання», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі», а також педагогічна практика студентів.

Застосування моделі чітко простежується за допомогою висвітлення основних етапів формувального експерименту (пропедевтично- мотиваційному, навчально-діяльнісному, рефлексивному).

Пропедевтично-мотиваційний етап мав за мету формування знань про основи морального виховання, педагогіки партнерства, розвиток професійно значущих якостей педагога щодо здійснення морального виховання молодших школярів, критичного мислення та прийомів його розвитку під час вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності», зміст якої було оновлено відповідно до дослідної програми. Пропедевтично-мотиваційний етап експерименту був спрямований на розвиток емоційно-ціннісного та когнітивного компонентів готовності здобувачів освіти до морального виховання.

На навчально-діяльнісному етапі, впровадження моделі відбувалося формування всіх основних компонентів готовності до морального виховання молодших школярів в процесі вивчення дисциплін «Педагогіка» та «Основи педагогічної майстерності».

Рефлексивний етап експериментального навчання передбачав комплексне завершення формування готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів з наголосом на діяльнісно-комунікативному компоненті, особливо його рефлексивному аспекті. Тож робота спрямовувалася на розвиток уміння застосовувати методи, прийоми та засоби морального виховання, організовувати сприятливе виховне середовище; добирати та застосовувати дидактичний матеріал потрібного змісту, залучаючи всіх учнів до навчальної взаємодії, оцінювати власну роль у процесі морального виховання, аналізувати власну діяльність, виявляти гнучкість при виборі засобів виховного впливу тощо.

Аналіз рівнів сформованості готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісним дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості майбутніх педагогів експериментальної групи, рівень готовності яких до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського як креативний (на 18,4 %) в. Відповідно, кількість студентів, охарактеризованих частково-продуктивним рівнем готовності, збільшилась на 26,7 %. Показники формального рівня зменшились в експериментальній групі на 40,1 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники креативного рівня у контрольній групі зросли на 5 %, частково-продуктивного – на 11,7 %, показники формального рівня зменшились на 16,7 %.

З огляду на зазначене, ми дійшли висновку, що процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів буде більш ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до формування моральних якостей молодших школярів; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкових класів; використання у процесі професійної підготовки педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження й отримані результати підтвердили достовірність основних положень гіпотези, дали змогу зробити такі висновки:

1. В результаті аналізу сучасних вітчизняних та зарубіжних дидактичних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті морального виховання молодших школярів встановлено, що проблема підготовки майбутнього вчителя широко представлена в психолого-педагогічних дослідженнях. Ознайомлення зі станом професійної діяльності вчителів початкових класів в контексті їх підготовки до морального виховання свідчить про наявність значних труднощів, які мають місце під час вирішення завдань морального виховання засобами творчої спадщини В. Сухомлинського.

Доведено, що ефективність морального виховання більшою мірою залежить від втілення у практичну діяльність моральних принципів та головної цільової настанови «Концепції нової української школи» –виховувати гармонійно розвинену, інтелектуально-творчу, духовну особистість, на цінностях, зокрема морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей).

У дослідженні встановлено, що мораль є певною формою свідомості, сукупністю усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки. Моральність розуміється як втілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними. Проблема єдності моральної свідомості, моральних цінностей і поведінки тісно пов'язана з розв'язанням завдань рівня досконалості морально розвиненої особистості, тому таким важливим стає питання про зміст морального виховання.

Констатовано, що моральне виховання – це виховання діяльністю школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Підтверджено, що завдання морального виховання учнів вирішуються на основі врахування комплексного підходу до проведення виховної роботи, адже

тільки такий підхід забезпечує розвиток в особистості учнів стійких моральних якостей, набуття нею відповідної спрямованості, активної життєвої позиції, а тому спираючись на теорію моралі, її принципи, правила та категорії моральності, вчитель, плануючи освітньо-виховну діяльність повинен прогнозувати які моральні уявлення, знання і переконання, почуття та звички він може формувати в учнів, організовуючи взаємини у навчанні, праці та відпочинку. Різноманітність змісту, форм і методів освітньо-виховної роботи у школах знаходить свій вияв у таких її напрямках: освітня позакласна робота; суспільно-соціальна робота; заняття різними видами мистецтва; народознавча діяльність тощо.

Таким чином, ми вважаємо, що готовність майбутніх учителів до морального виховання є компонентом їх готовності до професійної діяльності. Це складне соціально-психологічне утворення, яке характеризується усвідомленням значущості морального виховання, спрямованістю професійно-педагогічних умінь і навичок щодо його здійснення.

2. Встановлено, що науково-педагогічна спадщина В. Сухомлинського розкриває найважливіші проблеми навчання й виховання, є надійним підґрунтям побудови національної освіти та розвитку нової української школи. Основною ідеєю виховання за В. Сухомлинським є гармонійний розвиток особистості учня на засадах гуманізму.

З'ясовано, що формування моральних цінностей відбувається поетапно. На першому етапі є пізнання смислового змісту моральних цінностей в процесі реалізації когнітивного компоненту, на другому етапі формування моральних цінностей особливе значення має внутрішня позиція, на третьому етапі відбувається осмислення молодшими школярами моральних цінностей, тому важливого значення набувають моральні переконання, четвертий етап засвоєння розпочинається з виникнення на основі морального почуття потреби в удосконаленні моральних дій. Отже, у процесі активного формування системи цінностей у молодших школярів виробляється стійка громадська позиція особистості, яка будується на світоглядній основі, мотивах поведінки і

виявляється як властивість особистості в різних умовах.;

3. Готовність студента до морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського є досить важливою особистісною характеристикою майбутнього вчителя, що виявляється у його здатності здійснювати комплекс заходів організаційного, методичного, психологічного характеру, що забезпечують реалізацію морального виховання в освітньому процесі початкової школи.

У процесі дослідження нами виокремлено критерії оцінювання готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та їх показники.

Когнітивний критерій характеризується за наступними показниками: наявність знань з методик викладання; психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування й корекції моральних якостей молодших школярів; наявність знань про критерії і показники їхньої моральної вихованості; основних вимог і дотримання професійної етики, вміння вирішувати професійно-моральні проблеми та ситуації, що сприяють формуванню моральних якостей молодших школярів. Для мотиваційно-ціннісного критерію, характерні наступні показники: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію діяльності з формування моральних якостей молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей, принципів загальнолюдської моралі. Відносно діяльнісного критерію визначено наступні характеристики: вміння налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності, спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, що сприяє формуванню моральних якостей засобами творчої спадщини В. Сухомлинського; діагностувати рівень розвитку моральних якостей молодших школярів.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів: формальний (низький); частково-продуктивний (середній); креативний (високий) .

За результатами констатувального експерименту, у студентів констатовано перевагу формального (низького) рівня підготовки до морального виховання – 40,75 % у представників експериментальної та контрольної груп, частково-продуктивного (середнього рівня) – у 36,75 % майбутніх педагогів, креативного (високого) – 22,5 % опитаних.

В результаті констатувального експерименту встановлено, що студенти виявили низьку готовність до морального виховання молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо: утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості морального компоненту, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з морального виховання молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного морального досвіду майбутніх фахівців, побутування серед студентів стереотипних уявлень про організацію морального виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями морального потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо.

4. Структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського визначено як модель, що представляє ієрархію компонентів. Вихідним у побудові моделі було визначення готовності майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів як результат сформованої фахової підготовки інтегрованої якості вчителя, що проявляється у сукупності здатностей і психологічних рис, охоплює когнітивну, емоційно-ціннісну, діяльнісно-комунікативну сфери.

У процесі дослідно-експериментальної роботи нами було розроблено та теоретично обґрунтовано модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами

педагогічної спадщини В. Сухомлинського, яка серед структурних компонентів містить мету (формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до морального виховання молодших школярів засобами творчої спадщини В. Сухомлинського), підходи (аксіологічний, особистісно-зорієнтований, компетентнісний, ситуаційний), принципи (системності, гуманізму, інтеграції). Виокремлено етапи реалізації технології (пропедевтично-мотиваційни, навчально-діяльнісний, рефлексивний); змістовий компонент, що містить оновлення змісту нормативних навчальних дисциплін: «Теорія та методика виховання», «Вступ до спеціальності», «Загальні основи дидактики», «Педагогічні технології в початковій школі», «Основи культури та техніки мовлення вчителя початкової школи», «Методика викладання української мови в початковій школі»).

Під час дослідно-експериментальної роботи нами було виокремлено педагогічні умови підвищення ефективності професійної готовності майбутніх учителів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкової освіти; використання активних методів навчання, застосування яких робить студентів активними учасниками процесу навчання; відображення ідей В. Сухомлинського у змісті навчальних дисциплін підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта».

5. Реалізація розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського передбачала певні етапи цієї роботи: пропедевтично-мотиваційний, навчально-діяльнісний, рефлексивний.

Аналіз рівнів сформованості готовності студентів до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. Сухомлинського на основі відносних показників, які синтезовано за трьома критеріями: когнітивним,

мотиваційно-ціннісним та діяльнісним дав змогу виявити загальну тенденцію зростання кількості майбутніх педагогів експериментальної групи, рівень готовності яких до морального виховання молодших школярів засобами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського як креативний (на 18,4 %) в. Відповідно, кількість студентів, охарактеризованих частково-продуктивним рівнем готовності, збільшилась на 26,7 %. Показники формального рівня зменшились в експериментальній групі на 40,1 %. Натомість у контрольній групі не виявлено подібних змін. Зокрема, показники креативного рівня у контрольній групі зросли на 5 %, частково-продуктивного – на 11,7 %, показники формального рівня зменшились на 16,7 %.

З огляду на зазначене, ми дійшли висновку, що процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до морального виховання молодших школярів буде більш ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до формування моральних якостей молодших школярів; сформованість професійно-моральної культури майбутніх учителів початкових класів; використання у процесі професійної підготовки педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Порівняльний аналіз даних педагогічного експерименту підтвердив, що рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до окресленої діяльності можна суттєво підвищити завдяки впровадженню в педагогічний процес вищої школи запропонованої автором моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/ghotovnistj_s (дата звернення: 15.08.2020).
2. Акимов В. А. Структурні аспекти морального виховання школярів. *Радянська школа*. 1984. №9. С. 27-30.
3. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Минск : Университетское изд-во, 1990. 560 с.
4. Амонашвілі Ш.О. Істина школи. Хмельницький : Освіта, 2007. 74 с.
5. Анкети і тести для вчителів. Всеосвіта. URL : <https://vseosvita.ua/library/anketi-i-testi-dla-vciteliv-61578.htm> (дата звернення 20.12.2020)
6. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба гностичного аналізу). *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11-17.
7. Антонець М. Творча спадщина В. О. Сухомлинського у діалозі з актуальними проблемами сучасної початкової освіти. *Початкова школа*. 2008. № 4. С. 5.
8. Антонець М. Я. Сучасні проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : монографія. Київ : Четверта хвиля, 2013. 224 с.
9. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
10. Баліцька Н. Г., Біда О. А., Волошина Г. П. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх вчителів: монографія / за заг. ред. Н. С. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2003. 138 с.
11. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
12. Белан Г. В. Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. 2011. № 10. С. 48-51.

13. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті: (підсумки розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти у 2015/2016 навчальному році та завдання на 2016/2017 навчальний рік). URL: <https://www.pedrada.com.ua/news/3901-qqn-16-m8-18-08-2016-novu-deologiyu-reformi-seredno-osvtizaprovyat-u-2018-rots>. (дата звернення 18.10.2020)
14. Богданова О. С. Вирішення моральних завдань як метод виховання цінності іншої людини. *Рідна школа*. 2005. №1. С.15-18.
15. Большакова І. Студія онлайн-освіти EdEra. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbooks.io/glossary/6/world.htm>. 2018. (дата звернення: 18.04.2019).
16. Бондар Л. С. Виховання моральних цінностей у школярів *Початкова школа*. 2000. №12. С.45-48.
17. Бордовская Н. В. Психология и педагогика. Москва : СПб., 2003. 432 с.
18. Бучківська В. В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка : метод. посіб. Київ : Ідея, 2004. 212 с.
19. Василь Сухомлинський. Казки школи під голубим небом (збірка оповідань та казок для дітей). URL: <https://mala.storinka.org/vasиль-сухомлинський-збірка-оповідань-казки-школи-під-голубим-небом-від-а-до-з.html>. (дата звернення 10.01.2021)
20. Ващенко Г. І. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників молоді і батьків. Полтава, 1994. Т.1. 191 с.
21. Вишневецький О. Система цінностей і стратегія. *Рідна школа*. 1997. №7-8. С. 3-5.
22. Вітюк В. В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Педагогічний пошук*. 2017. №2(94). С. 3-6.

23. Волканова А. Ідеї В. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. URL: <http://us.bdpu.org/ideji-v-suhomlynsko-ho-v-suchasnomu-osvitnomu-prostori.html> (дата звернення 20.03.2020)
24. Волкова С. В. Морально-ціннісні орієнтації особистості: сутність, функції, основні складові. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Херсон : Айлант, 2001. Вип. 25. С. 57-61.
25. Галаган І. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початкових класах. *Початкова школа*. 2013. № 2. С. 33–34.
26. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2008. 278 с.
27. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
28. Горопашна Т. В. Гуманістичні поради-заповіді В. О. Сухомлинського. *Творче використання ідей Василя Сухомлинського в умовах реформування загальноосвітньої школи*: матеріали Всеукраїнської студент. наук.-практ. конф. Кіровоград, 2002. С. 15-16.
29. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект. Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2006. 322 с.
30. Державний стандарт початкової освіти. Постанова КабМіну України від 21.02.2018 № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.08.2020).
31. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 450 с.
32. Дічек Н. П. Діалог етичних дискурсів: повчальність у спадщині В. О. Сухомлинського як продовження культурної традиції. *В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів* : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. С. 283-292.

33. Дмитрієва Л. В. Формування життєвих компетентностей молодших школярів засобами впровадження технології школи діалогу культур. *Початкове навчання і виховання*. Харків, 2018. № 11. 96 с.
34. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до упровадження ідей реформи нової української школи. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. №3. С. 23-27.
35. Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук України; головний редактор В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
36. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків : Основа, 2010. 176 с.
37. Завгородня Т. Проблеми педагогіки : історія, сучасність, перспективи. Івано-Франківськ : Третяк І., 2008. 427 с.
38. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.08.2020).
39. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 15.08.2020).
40. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
41. Зязюн І. А. Система освіти у вимірі компетентнісної діяльності й дії вчителя та майстерного управління учінням. *Вища освіта України*. № 3 (дод. 2). 2014. С. 29-36.
42. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
43. Ільман В. Деякі аспекти вдосконалення професійної підготовки вчителя початкової школи : сучасні тенденції. *Рідна школа*. 2011. № 1-2. С. 30-32.
44. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
45. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodiki-vikladannya-u-1-klasi/worldю>. 2018. (дата звернення: 18.04.2019).

46. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації. *Рідна школа*. 2002. №5. С. 42-44.
47. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : моногр. 2-ге вид., перероб. і допов. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с.
48. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: колективна монографія / [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.]; за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
49. Концептуальні засади реформування середньої школи. Нова українська школа / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).
50. Кравчинська, Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. *Підготовка керівних та педагогічних кадрів для реалізації Концепції Нової української школи*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 6 квіт. 2017 р.). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 85-88.
51. Критерії моральної вихованості молодших школярів : книга для вчителя / за ред. І. Д. Бега. Київ. : Радянська школа, 1989. 96 с.
52. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
53. Кушакова І. В. Деякі питання професійної готовності майбутніх учителів початкових класів. *Гуманізація навчального процесу* : зб. наук. праць. Слов'янськ : СДПУ, 2009. С. 66-70.
54. Леонтьев А. А. Что такое деятельностный подход в образовании. URL: <http://school2100.com/upload/iblock/ddb/ddbd4b0d94c5c90731c84a2ebc7865c1.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).
55. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості: наук. монографія. Київ : КММ, 2006. 255 с.

56. Матвієнко О. В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 384 с.
57. Матвієнко О.В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ : Стилос, 1999. 152 с.
58. Медюк І. В. Навчаємо бути Людиною. Використання творчої спадщини В. Сухомлинського в освітньому процесі (2–4 кл.). *Початкове навчання та виховання*. Харків : Основа, 2018. № 12. 126 с.
59. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація : навч. посібн. Київ : КММ, 1997. 168 с.
60. Навчальні програми для 1-4 класів. Програми Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 15.01.2021).
61. -Виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським. *Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки*. : Збірник наукових праць / Редкол.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, А. М. Богуш та ін. Миколаїв, 2004. Вип. 8. С. 4–9.
62. Ніколенко Л. Т. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. *Методист*. 2018. Т. 6. С.84-92.
63. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 206 с.
64. Омельчук В. Педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка гуманізму *Рідна школа*. 2013. № 8–9. С. 28-30.
65. Онишків З. М. Мультимедіа в початковій школі. *Початкова школа*. 2012. № 5. С. 48-50.
66. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / за наук. ред. Н. М. Бібік. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.
67. Основи психології : підручник / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 4-е. вид., Київ : Либідь, 1999. 632 с.

68. Педагогіка: теорія виховання : навч.-метод. компл. / Л. П. Вовк, О. С. Падалка, Г. Д. Панченко та ін. Київ : Наука, 2005. 204 с.
69. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
70. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. пос. / За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
71. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.08.2020).
72. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. 564 с.
73. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (Наказ Міністерства соціальної політики №1143 від 10.08.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 15.08.2020).
74. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/> (дата звернення: 15.08.2020).
75. Савченко О. Я. Василь Сухомлинський: виховання залежить від умов і явищ, що їх бачить і осмислює дитина. Педагогічна газета, 2004. 5 жовт. (№ 10). С. 1-2.
76. Савченко О. Я. Грані дидактичної системи В. О. Сухомлинського. Київ : Педагогіка і психологія, 1993. № 1. С. 15-17
77. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с.
78. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

79. Сараєва О. В. Виховання моральних цінностей школярів у педагогічній системі В. Сухомлинського / О. В. Сараєва. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2009. № 59. 437 с.
80. Світ душі. Уроки гуманізму : навч.-метод. посібник / уклад. Л. Р. Тищенко. – Рівне : РОШПО, 2016. 233 с.
81. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
82. Сорочук І. І. Роль діяльнісного підходу у процесі становлення педагога нового покоління. *Young Scientist*. 2018. №12.1 (64.1). С. 63-67.
83. Спогади про Сухомлинського / упоряд. С. П. Заволока. Київ : Радянська школа, 1990. С. 8.
84. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*, 2002. № 4 С. 13-18.
85. Сухомлинська О. В. Сухомлинський Василь Олександрович. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посібник для студентів ВНЗ : у 2 кн. Кн. 2. ХХ століття. Київ : Либідь, 2005. С. 380-386.
86. Сухомлинський В. О. Біля чистого джерела : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5 : Вибрані твори. С. 562-569.
87. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник. Казки. Притчі. Оповідання / упоряд. О. В. Сухомлинської. Київ : Знання, 2017. 255 с.
88. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. С. 447- 502.
89. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1 : Вибрані твори. С. 53-205.
90. Тараненко С.П. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в учнів початкової школи цілісності сприйняття навколишнього світу. URL: <http://library.ippro.com.ua>. 2017. (дата звернення: 19.04.2019).

91. Третяк О. П. Виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. *Початкове навчання та виховання* : в 3 ч. Харків : Основа, 2013. Вип. 9 С. 9-11.
92. Троцько Г. В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя. Харків : ОВС, 2002. Ч. 1. 201 с.
93. Фесенко О., Шинкаренко В. Формування особистісного компонента професійної компетентності вчителя початкової школи в контексті нової української школи. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2020. № 1 (68). С. 282-286.
94. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ : Магістр – S, 1998. 200 с.
95. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. Москва : Изд-во МГУ, 2003. 416 с
96. Чередниченко Д. Великий педагог і великий письменник. Передмова / Д. Чередниченко *Чиста криниця: казки, оповідання, етюди*. Київ : Веселка, 1993. 288 с.
97. Чорна К. Особистісно зорієнтовані технології морального виховання підростаючого покоління. *Педагогічна газета*. 2012. №8-9. С. 9.
98. Шагай Н. М. Психолого-педагогічні засади морального виховання молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2005. №2. С.40-43.
99. Шестун Е. Православная педагогика. Москва : Про Пресс, 2001. 576 с.
100. Шилова М. И. Учителю о воспитанности школьников. Москва : Педагогика, 1990. 142 с.
101. Як висвітлювати освітню реформу. URL: <https://video.detector.media/special-projects/yak-vysvitlyuvaty-osvitnyu-reformu-i46>. 2018. (дата звернення: 19.04.2019).
102. Якиманская И. С. Личностно ориентированное обучение в современной школе. Москва : Наука, 1996. 95 с.
103. Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize». URL: <http://lviv1256.com/news/yakumu->

mozhut-buty-ukrajinski-vchyteli-majbutnoho-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize. 2018. (дата звер-нення 18.04.2019).

104. Якобсон П.М. Психология чувств. Москва : АПН РСФСР, 1956. 238 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика готовності майбутніх педагогів до морального виховання молодших школярів за когнітивним критерієм

АНКЕТА

для виявлення рівнів готовності майбутніх педагогів до морального виховання за когнітивним критерієм

1. Як Ви вважаєте, яке місце в роботі учителя початкової школи займає проведення виховних заходів?
2. Розташуйте, будь ласка, по мірі значущості для Вас такі напрями виховання: патріотичне, естетичне, моральне, трудове, фізичне, національне, громадянське, родинне.
3. Визначте мету та завдання морального виховання у початкових класах.
4. Як ви визначаєте мету виховання: спільну для всіх чи індивідуально для кожного учня молодшого шкільного віку?
5. Напишіть, будь ласка, які форми, методи та засоби морального виховання учнів початкових класів ви знаєте.
6. Які виховні заходи з метою морально-етичного виховання Ви можете назвати?
7. Які види виховних завдань варто використовувати учителю початкової школи?
8. Ваші думки, пропозиції стосовно покращення виховної роботи у початкових класах.

Додаток Б

Вікторина

«Життєвий і творчий шлях В.О. Сухомлинського»

1. Коли і де народився Василь Олександрович Сухомлинський?
(28 вересня 1918 році у селі Василівка сьогодні Кіровоградської області).
2. Ким за професією був батько Сухомлинського?
(столяр і тесляр)
3. Скільки дітей було у родині Сухомлинських ?
(четверо)
4. Яку професію здобули всі діти?
(вчителі)
5. На якому факультеті навчався Василь Олександрович у Кременчуцькому університеті?
(українська мова і література)
6. Який інститут Сухомлинський називав своєю Альма-матір'ю?
(Полтавський)
7. У якій школі розпочав свою педагогічну діяльність?
(Онуфріївській середній школі)
8. Коли Василя Олександровича було призвано до війська?
(у липні 1941 року він пішов добровольцем)
9. Скільки поранень переніс В.О. Сухомлинський?
(два поранення)
10. Як звали дружину Сухомлинського?
(Ганна Іванівна)
11. Яка доля спіткала дружину і сина під час Другої світової війни?
(Їх закатували гестапо)
12. У 1948 році став директором школи, якої саме?
(Павлишинської середньої)
13. Скільки років пропрацював у цій школі?

(23 роки, був директором школи)

14. Скільки творів написав для молодших школярів?

(1500 оповідань, мініатюр, легенд, казок)

15. Яка відома праця Сухомлинського була удостоєна першої премії Педагогічного товариства УРСР (1973) і Державної премії УРСР (1974).?

.(Серце віддаю дітям)

16. Яку назву отримала Павлишинська школа у народі?

(Лабораторія передової педагогіки)(школа під небом)

17. Ким був Сухомлинський?

(педагог, письменник, філософ, художник, дослідник, доктор наук)

18. Що було найголовнішим у його житті?

(Любов до дітей).

19. Які звання були присвоєнні В.О. Сухомлинському?

(званням Героя Соціалістичної Праці, Заслужений учитель, кореспондент Академії педагогічних наук СРСР,)

20. Яка робота автора допомагала сформувати «свою людську гідність, свою душу»? *(Азбука моралі)*

Інтерпретація результатів:

15-20 балів – високий рівень;

8-14 балів – середній рівень;

Менше 7 балів – низький рівень

Додаток В

ОЦІНКА МОТИВАЦІЇ СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(модифікована шкала оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності за
А. Кареліним)

Всі пункти шкали оцінені в балах від 1 до 5 та виражають позитивне або негативне ставлення до формування моральних якостей. Загальна оцінка складається з балів за рядками. Варіанти відповідей на судження можуть бути “так”, “скоріше так, чим ні”, “не можу відповісти”, “скоріше ні, чим так”, “ні”.

1. Створювали Ви щось нове у сфері своєї професійної діяльності?
2. Якщо Ви позбавитесь можливості працювати вчителем, то чи втратить сенс Ваше життя?
3. Чи стомлюють Вас несподіванки у професійній діяльності, які потребують нових виходів із ситуацій, що потребують морального вибору?
4. Чи вважаєте Ви, що під час фізичних занять учнів відбувається формування їхніх моральних якостей?
5. Чи відвідували б Ви заради нових професійних знань спеціальні заняття, навіть, якщо це пов'язане з незручностями?
6. Чи вбачаєте Ви в учневі активного учасника навчально-виховного процесу?
7. Чи вважаєте Ви, що тільки знання, отримані Вами під час навчання у вищому навчальному закладі, дають можливість здійснювати професійну діяльність, спрямовану на формування моральних якостей школярів?
8. Чи відчуваєте Ви, що Ваша професія дає можливість Вам поліпшити навколишній світ?
9. Чи вважаєте Ви, що організація самостійної роботи у процесі навчання учнів молодших класів має першорядне значення, сприяючи розвитку їх моральних якостей?

10. Чи згодні Ви з тим, що в молодших класах не можна розвивати моральні якості?

11. Чи обов'язково завдання формування моральних якостей школярів повинне супроводжувати Вашу професійну діяльність?

12. На підготовку до “нестандартних” уроків у Вас постійно не вистачає часу?

13. Чи враховували Ви, обираючи професію, особисті моральні якості?

14. Чи втрачає вчитель, який займається науково-дослідницькою роботою, можливість спілкування з учнями?

15. Чи зацікавлюють Вас нові ідеї, що спрямовані на формування моральних якостей школярів, у професійній сфері Ваших колег?

Загальна сумарна оцінка результатів складається за ключем, наведеним у таблиці:

№ запитання		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Відповіді	Так	5	5	1	5	5	5	1	5	5	1	5	1	5	1	5
	Скоріше так, чим ні	4	4	2	4	4	4	2	4	4	2	4	2	4	2	4
	Не можу відповісти	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	Скоріше ні, чим так	2	2	4	2	2	2	4	2	2	4	2	4	2	4	2
	Ні	1	1	5	1	1	1	5	1	1	5	1	5	1	5	1

Рівні мотивації ставлення вчителів у питаннях формування моральних якостей учнів молодших класів

Рівні мотивації	I Низький	II Середній	III Достатній	IV Високий
Сума балів	15–29	30–44	45–59	60–75

Додаток Д

Презентація на тему «Василь Сухомлинський «10 не можна»

Слайд 1

**ВАСИЛЬ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ
СУХОМЛИНСЬКИЙ**

Слайд 2

Народився Василь Сухомлинський у селі Васиївка Кіровоградського району в незаможній сім'ї. Батько працював столярем і теслярем, майстрував колеса і музичні інструменти. Мама, Оксана Юдівна, працювала у колгоспі, а зимовими вечорами сиділа над своїм шитвом і розказувала дітям казки. У цій родині, крім Василя, було ще троє дітей – Іван, Сергій і Меланія. Розповідають, батьки ніколи не карали дітей. Може, тому усі вони вибрали професію педагога.

Після закінчення школи селянської молоді поступив в Кременчуцький медичний технікум. У 1939 році з відмінністю закінчив Полтавський педагогічний інститут. Працював учителем української мови і літератури в сільських школах Онуфрієвського району Кіровоградської області.

Слайд 3

Василь Олександрович Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму, на визнанні особи дитини вищою цінністю, на яку мають бути орієнтовані процеси виховання і освіти.

Він будував процес навчання як радісну працю; велику увагу він приділяв формуванню світогляду учнів.

Слайд 4

Ідеї В.О. Сухомлинського втілені в практиці багатьох шкіл. Були створені Міжнародна асоціація В. О. Сухомлинського і Міжнародне об'єднання дослідників Сухомлинського, педагогічний музей Сухомлинського в Павлишській школі (1975).

Слайд 5

Сухомлинський - автор близько 30 книг і понад 500 статей, присвячених вихованню і навчанню молоді. Книга його життя - "Серце віддаю дітям" (Державній премії УРСР - 1974, посмертно). Його життя - виховання дітей, особи.

Слайд 6

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять Не можна

1. Не можна ледарювати, коли всі працюють; ганебно байдикувати, розважатися, коли - ти добре знаєш про це - старші покоління працюють і не можуть дозволити собі відпочинку.

Слайд 7

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

2. Не можна сміятися над старістю і старими людьми - це величезне блюзнірство; про старість треба говорити тільки з повагою; у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися, - патріотизм, справжня любов до жінки і старість.

Слайд 8

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

3. Не можна заходити в суперечку з шанованими і дорослими людьми, особливо із стариками; не гідно людської мудрості й розсудливості поспішно висловлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші; якщо в тебе просяться на язик якісь сумніви, придерж їх у голові, подумай, розміркуй, а потім спитай у старшого ще раз - спитай так, щоб не образити.

Слайд 9

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

4. Не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі... У товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

Слайд 10

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

5. Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі, - кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку, кращий одяг. Умій відмовитися від подарунка, якщо ти знаєш, що в цій речі мати відмовила собі; думка про право на якусь свою винятковість - це отрута твоєї душі; велике щастя відчувати нетерпимість до цієї отрути.

Слайд 11

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ**Десять Не можна**

6. Не можна робити того, що осуджують старші, - ні на очах у них, ні десь на стороні; кожний свій вчинок розглядай з погляду старших: що подумають вони; особливо неприпустимі настирливість, намагання без потреби нагадувати про себе, виставляти напоказ свої домагання: мати і батько ніколи не забувають про тебе; якщо ти не на очах у них, вони думають про тебе більше, ніж тоді, коли ти крутишся поруч; пам'ятай, що в матері і батька є свій духовний світ, вони іноді хочуть залишитися наодинці з собою.

Слайд 12

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ**Десять Не можна**

7. Не можна залишати старшу рідну людину самотньою, особливо матір, якщо в неї немає нікого, крім тебе; в радісні свята ніколи не залишай її саму; ти сам - твоє слово, твоя усмішка, твоя присутність - єдина її радість; чим ближчий кінець людського життя, тим гостріше переживає людина горе своєї самотності; залишати самотнім дідуся, старого батька, навіть і тоді, коли ти сам уже став старим, - нелюдяне, дико; пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякої іншої радості, крім радості людського спілкування, в неї вже не може бути.

Слайд 13

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

8. Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради в старших, особливо в діда, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися.

Слайд 14

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

9. Не можна сідати до столу, не запросивши старшого; тільки моральний, невіглас уподібнюється тварині, що вгамовує свою жадобу сама і боїться, щоб її родич, присутній при цьому, не урвав шматка собі; людська трапеза - це не вгамовування голоду, не фізіологічний акт у ланцюгу обміну речовин; люди придумали стіл не тільки для того, щоб ставити під нього ноги, а на стіл спиратися; за столом відбувається цікаве духовне спілкування людей; якщо ти запросив старшого розділити з тобою трапезу, ти зробив йому велику приємність.

Слайд 15

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Десять *Не можна*

10. Не можна сидіти, коли поруч стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинен першим привітати його, зустрівшись, а прощаючись, побажати доброго здоров'я; у цих правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть - повагу до людської гідності; не вмючи поважати її, ти уподібнюєшся невігласу, який плює у прекрасні хвилі моря; море величезне у своїй величі і красі, і цим ти його не зневажиш, не принизиш, а тільки зганьбиш себе.

Слайд 16

Професію учителя В. О. Сухомлинський називає людинознавством, підкреслюючи цим, що педагог повинен постійно проникати в складний духовний світ учня, відкривати в нім щось нове, захоплюватися цим новим, бачити людину в процесі його становлення.

Слайд 17

Ідеї свободи у поглядах В.О.Сухомлинського

В. О.Сухомлинський розвиває ідею виховання в дусі свободи як створення педагогічних умов для саморозвитку, самоуправління особистості, її самореалізації; для нього свобода – це творення свого життя, усвідомлений вибір свого життєвого шляху.

Слайд 18

32 роки Василь Сухомлинський вів педагогічний щоденник, у якому записував свої спостереження за поведінкою учнів. А потім ці розповіді виливалися на папір і ставали книгами. Для молодших школярів він написав майже 1500 художніх мініатюр-казок, оповідань, легенд, притч, новел.

Додаток Е

Виховний захід для студентів педагогічних спеціальностей «Творімо школу Радості разом»

Мета: поглибити знання студентів про життя і педагогічну систему В. О. Сухомлинського, розвинути природні здібності студентів (вокальні, декламаторську, художні), виховати любов до майбутньої професії, повагу до педагогічно-культурної спадщини українського народу та пошани до В. О. Сухомлинського.

Обладання: портрет В. О. Сухомлинського, записи пісень, плакати, повітряні кульки.

Міждисциплінарні зв'язки: педагогіка, українська література, історія, художнє мистецтво.

Проведення заходу

Ведучий 1: У вересні 2019 року виповнюється 101 рік з дня народження талановитого українського педагога – новатора В. Сухомлинського, чиє ім'я є знаним далеко за межами України.

Ведучий 2. Не дарма його називають - Великий гуманіст, мислитель, непересічний педагог, титан педагогічного духу. Навіть назви книг у нього промовисті: «Серце віддаю дітям», «Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління», «Щоб у серці жила Батьківщина»; «Моральні заповіді дитинства і юності», «Народження громадянина».

Ведучий 1: Усе своє життя він віддав школі. Він приклад для нас, і для наших нащадків. Саме читаючи його твори, починаєш розуміти, що школа повинна нести радість, а вчитель – повинен відкрити любов до природи, до матері, до батьківщини.

На початку нашого музично-літературного вечора пропонуємо послухати вірш про велике покликання педагога, що написав відомий український поет Іван Драч:

(Читання студенткою поезії І. Драча)

На педагогічні теми

Чому ми нікчемні такі Песталоцці?
 Чому я ридаю – сльоза кипить в оці,
 Чому до паска я тягнусь рятівного,
 Хоч знаю – о, як це потворно і вбого!
 Чого це на друзки тріщать тарілки?
 Та й в бога хтось наче покрав з-під руки
 й шпурляє на землю літаючі блюдця –
 Чи там революція, чи там еволюція
 Іде в педагогіці шалом реформи,
 І космос розгойдують шквали і шторми?!
 Ми ситі знаннями. Друковані дуже.
 Чого ж ти горлаєш, коханий мій друже,
 На це синьооке твоє, синьонебе,
 Що мудрості хоче, не гвалту від тебе?
 В церковнім приході закінчивши школу,
 Твій батько їв хліб прекрутого помолу,
 Та голосом тихим, бувало, лиш гляне:
 «Дивись-но мені, ой Іване, Іване!»
 На тому вже світі він хліб собі косить.
 Чого ж тобі зирку було уже досить,
 А вчителька вергає ось, мінометна,
 Аж детонується збуджена Етна.
 Чому ж оце мати твоя неписьменна,
 У педакадеміях, звісно, не вчена,

Не гнута на наше премудре лекало,
 Ганчіркою, правда, страшною лякала,
 А мокра, то це вже найтяжча покара –
 Не біла по крилах малого Ікара,
 Бо знала, що крила брунькуються в кожнім,
 Жила у законі оцім непреложнім!
 Тож освятімося коло дитини,
 Інакше не варті ми навіть пилини,
 І наша ученість, добром не підкута, –
 То лжа єсть прелюта, то лжа єсть прелюта!

Ведучий 2.

Учителем не кожен може бути,
 Не кожне серце вміє говорити...
 Учитель лише той, хто вміє чути,
 Окрилити, навчити і любити.

Тендітну душу ласкою зігріти
 І добротою ниву засівати,
 Безмежно, щиро цілий світ любити
 І дітям усього себе віддати.

Ведучий 1: Є професія у світі –
 Серце віддавати дітям!
 Серце вчителя безкрає,
 Як би він його не краяв.

Тому гідний вчитель шани.
 Так, любові і пошани
 За роботу непросту

Маєм шану золоту!

Хай же вистачить терпіння
 Передати дітям вміння.
 А за працю рідні діти
 Щиро нам дарують квіти!

Ведучий 2.: Хто такий В. Сухомлинський? Яка його життєва доля? Який слід залишив не лише в історії педагогіки, а й всієї культури України? Про це зараз доповідь-презентація _____.

(Представлення презентації)

Ведучий 1: Все своє життя великий педагог присвятив школі. Він працював і учителем, і директором, очолював відділи народної освіти, у 1955 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Директор школи — керівник навчально-виховного процесу». З 1957 був член-кореспондентом Академії педагогічних наук, у 1958 р. отримав звання заслужений вчитель, у 1968 р. нагороджений званням Героя Соціалістичної Праці. Саме про людей педагогів, невтомних будівничих дитячих душ наша наступна пісня «Вчительська доля».

(Звучить пісня «Вчительська доля»)

«Вчительська доля»

*Вчительська доля мудрістю вкрита,
Дзвенить вона сміхом дитячих сердець.
Вчительська доля – дощем раннім вмита,
Вона для людей буде вічним взірцем.*

Приспів:

*Вклонімося низько вчительській долі
І шану святу крізь віки пронесем.
Серця подаруєм в дитячих долонях
І щедру любов принесем.*

*Плине з роками вчительська доля,
А в серці живе молодечий політ.
Вчительська доля... Посріблені скроні...
І щира молитва за учнів своїх.*

Ведучий 2: Новаторським за своєю суттю є положення педагога про гармонію суспільних та індивідуальних потреб у структурі особистості.

Виховання гуманності, на думку педагога, починається з виховання любові до всього живого, до матері, бабусі, рідних. У книгах "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Павлиська середня школа" педагог розкриває конкретні форми становлення гуманної поведінки дітей. Серед них: створення лікарень для пташок і тварин, допомога німцям, участь в естетизації інколи і селища тощо.

Доповідь про педагогічні ідеї вченого на тему
« _____ » зачитає
студентка _____

(Представлення доповіді-презентації)/

Ведучий 1.: В. А. Сухомлинським був розроблений і успішно реалізований новий дослідницький метод в педагогіці - експеримент, що характеризується єдністю трьох компонентів: цілісності, колективної творчості і тривалості. Саме завдяки застосуванню цього методу в дослідженні проблем виховання всебічно розвиненої особистості і були досягнуті результати, які ознаменували значний внесок у розвиток теорії педагогіки.

Свою презентацію про творчий доробок нам презентує

Ведучий 2: Василь Олександрович відомий не лише як педагог-новатор, а й як дитячий письменник. Його твори читають і вихованці дитячих дошкільних закладів. і учні шкіл. Напевно, всі пам'ятають такі його оповідання, як: «Ледача подушка», «Петрик, собака і кошеня», «Хто свічки засвітив», «Хлопчик і сніжинка», які навчають дітей бути добрими. Співчутливими, вихованими, стриманими.

Ведучий 1: Великий педагог В. О. Сухомлинський справедливо стверджував, що педагогіка повинна стати наукою для всіх. Багато уваги приділяв він організації педагогічної освіти. У Павлиській середній школі організував батьківський університет, куди батьки записувалися за два роки

до вступу їхньої дитини до школи і займалися регулярно аж до закінчення школи дітьми. Курс навчання в університеті розрахований на 250 годин. Програма охоплює всі основні розділи теорії виховання та педагогічної психології.

Презентація студентки _____ розповідає про основні положення його педагогічної концепції

Наші студенти підготували (або інсценізували) деякі оповідання. Тому пропонуємо їх послухати (або переглянути).

(Читання або інсценізація творів)

Ведучий 1: Ідеал виховання Сухомлинський бачить в гармонійної морально чистої особистості. І тому він звертає серйозну увагу на гармонію педагогічних впливів. Немає нічого в світі складніше людини, і впливати на нього одиничним засобом неможливо. Гармонія педагогічних впливів - це корінна, основоположна закономірність виховання.

Про В. О. Сухомлинського є багато матеріалів. **Пропонуємо переглянути фільм «Серце, віддане дітям»**

(Перегляд фільму)

Ведучий 2: Ми послухали доповідь про життя і діяльність В. Сухомлинського, його педагогічну систему. Тепер пропонуємо дати відповіді на питання:

1. В якому регіоні України народився педагог?
2. Де навчався В. Сухомлинський?
3. Де розпочав свою трудову діяльність?
4. Як називалася його кандидатська дисертація?
5. Які твори ви знаєте?
6. Які цитати з творів В. Сухомлинського вам відомі?
7. Як називався перший виданий твір педагога?
8. Коли отримав звання Героя Соціалістичної Праці?

(Найактивніші студенти нагороджуються маленькими призами)

Ведучий 1: У нашому ВНЗ проходив конкурс стінгазет про життя і діяльність В. Сухомлинського. Комісією визначено кращу роботу, відтак слово надаємо голові комісії.

(Виступ голови комісії, нагородження студентів, що подали кращі роботи)

Ведучий 2: Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками. Його ідеї залишаються завжди актуальними. На останок хочеться зачитати вірш про цього геніального педагога.

(Декламація вірша «Учитель всіх учителів»)

Вірш «Учитель усіх вчителів»

*Є люди на цілу епоху,
І знані на світі вони.
Ці постаті – символ століття
І їх пам'ятають завжди.*

*Вони – геніальні таланти,
Що сяють як нова зоря,
Ці люди – духовні гіганти,
Що творять незвичні дива.*

*Новатор шкільної науки
Родився у вересня час,
Коли пожовтішають луки
Й незвичний одягнуть окрас.*

*В родині селянській убогій
Дитинство швиденько пройшло,
І в юності ще на порозі
Учительський поклик знайшло.*

Війна і розруха, і голод,

*Поранення, ніжність, думки,
Розлука, і госпіталь, й холод –
Усе карбували вони.*

*Вони – це душі ніжні струни,
Це совість, це крик, почуття,
Що вчитель Великий з трибуни
До нас промовляв все життя.*

*Хай школа всім радістю стане,
Учитель добро лиш несе!
На учня з любов'ю погляне,
Він серце йому віддає.*

*Змінились епохи й потреби,
Змінились століття і ми,
Та Вчителя праведні тези
Будуть актуальні завжди!!!!*